

İSMET HÜRMÜZLÜ: HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE TİYATROLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enji Toson Salahaddin ALTORMALI

Eskişehir 2020

İSMET HÜRMÜZLÜ: HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE TİYATROLARI

Enji Toson Salahaddin ALTORMALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aralık 2020

ÖZET

İSMET HÜRMÜZLÜ: HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE TİYATROLARI

Enji Toson Salahaddin ALTORMALI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2020

Danışman: Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Kerkük birçok halkın, dinin ve dilin bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Ayrıca Kerkük sahip olduğu kültürel miraslar yönünden Irak için özel bir yere sahiptir. Bu mirasların en önemlisi ise Irak-Türkmen edebiyatıdır. Bununla birlikte Irak Türkmen edebiyatında da İsmet Hürmüzlü bilhassa tiyatro alanında kurucu bir öneme sahiptir.

Hürmüzlü, sadece edebiyat ve tiyatro alanında değil farklı sanat dallarında faaliyet gösteren bir kültür adamıdır. Bilhassa tiyatro oyunları ile ün kazanan Hürmüzlü, eserlerinde kullanmış olduğu dil ögesiyle halka dokunabilmiş içten ve duygusal sözcükler ile halkın tiyatroya olan tutumunu olumlu yönde değiştirmiştir.

Bu tezde özelde Irak Türkmen tiyatrosu genelde ise edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sunan İsmet Hürmüzlü hayatı, edebî kişiliği ve tiyatroları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: İsmet Hürmüzlü, Irak Türkmen Edebiyatı, İsmet Hürmüzlü'nün Tiyatroları

ABSTRACT

LIFE, LITERARY PERSONALITY AND THEATERS OF İSMET HÜRMÜZLÜ

Enji Toson Salahaddin ALTORMALI

Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University, Social Sciences Institute, December 2020

Supervisor: Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Kirkuk is a geography where many peoples, religions, and languages live together. In addition, Kirkuk has a special place for Iraq in terms of its cultural heritage. The most important of these legacies is Iraqi-Turkmen literature. However, in Iraqi Turkmen literature, İsmet Hürmüzlü has founding importance especially in the field of theater.

Hürmüzlü is a man of culture not only in the field of literature and theater but also in different branches of art. Hürmüzlü, who became famous especially with his theater plays, was able to touch the public with the language element he used in his works, and with sincere and emotional words, he changed the attitude of the people towards the theater in a positive way.

In this thesis, the life of İsmet Hürmüzlü, who contributed greatly to the development of the Iraqi Turkmen theater in particular and the development of literature in general, will be examined within the framework of his literary personality and theaters.

Keywords: İsmet Hürmüzlü, Iraqi Turkmen Literature, İsmet Hürmüzlü's Theaters

ÖNSÖZ

Irak'ta Türkmen tiyatrosunun öncülerinden sayılan, duayen isim İsmet Hürmüzlü, Irak'ta kraliyet döneminde Türkmen tiyatro çalışmalarını başlatmıştır. Irak Türkmen edebiyatında adını tiyatro ile duyuran İsmet Hürmüzlü, tiyatrocı kimliğiyle dönemin şahitliğini yapar. O dönemde yeterince Türkmence tiyatro metinleri olmadığı için Arap yazarlar ve Batı yazarlarından başta Shakespeare olmak üzere birçok yazarın oyunlarını sahnelemiştir. Varlığını Türkmen kültürü ve sanatına adanarak, millî şuurla halkına, diline, toprağına ve ülkesine bağlı kalmıştır. Hürmüzlü, dikta rejimlere karşı millî direnişini yazdığı, oynadığı oyunlarla ve sahneye koyduğu performansıyla gerçekleştirmiştir. Bunula birlikte Hürmüzlü, aşk, hüzn, zulüm ve birçok duyguyu eserlerinde kendine has üslubuyla, özgün temalarıyla, yetkin dil ve anlatımıyla adını duyurmuştur.

Bu çalışmamızda İsmet Hürmüzlü'nün hayatı, edebî kişiliğı ve eserlerini araştırdık. Çalışmamızın ilk bölümünde Irak'ta Türkmen varlığına değindik. Bu kapsamda Irak Türkmenlerinin nüfusunu, yerleşimini, tarihini, kültür ve sanatını incelemeye çalıştık. İkinci bölümde İsmet Hürmüzlü'nün hayatına, edebî kişiliğine; üçüncü bölümde ise, çalışmamızın omurgası sayılabilecek olan İsmet Hürmüzlü'nün yazdığı tiyatro incelemelerine yer verdik.

Son olarak bu çalışmamızın hazırlanma sürecinde bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Gökhan TUNÇ'a bilhassa teşekkürlerimi sunarım. Benimle çalışmamı gölgem gibi takip eden ve izleyen eşim Ömer HAFİZOĞLU'na ve tez çalışmamın başından sonuna kadar her konuda yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli aile dostumuz Dr. Şemsettin Küzeci ve ailesine sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI	5
1.1. Irak'ta Türkmenlerin Yerleşimi	5
1.2. Irak'ta Türkmen Nüfusu	6
1.3. Türkmenlerin Kültür ve Sanatı	6
1.4. Irak'ta Türkçe Eğitimi.....	7
1.5. Irak Türkmenlerinin Siyasi Varlıkları.....	8
1.6. Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi.....	9
1.6.1.Kerkük'te ilk resmi tiyatro oyunu	10
1.6.2. İkinci dünya savaşı sonrası Kerkük'te tiyatro	12
1.6.3. Türkmen tiyatrosunun yıldızı İsmet Hürmüzlü	13
1.6.4. Kerkük'te Türkmen tiyatrosunun bölünme dönemi.....	13
1.6.5. Kerkük'te eğitim camiasında tiyatro	14

1.6.6. Türkmenlere tanınan kültürel haklar dönemi ve “Türkmen Millî Takımı”	14
1.6.7. Babagürgür Takımı	14
1.6.8. Eğitim Temsil Takımı.....	16
1.6.9. Öğrenci Temsil Takımı	16
1.6.10. Deneme Tiyatro Takımı	16
1.6.11.Öğretmenler Sendikası Takımı	17
1.6.12. Kerkük’te tiyatroların özellikleri.....	17
1.6.13. Kerkük’te tiyatronun durgun dönemi.....	17
1.6.14. Ambargo döneminde Kerkük’te tiyatro çalışmaları.....	18
1.6.15. Kerkük’te Türkmen tiyatrosunda kadın oyuncuların yokluğu	19
1.6.16. Saddam sonrası Irak’ta Türkmen tiyatrosunun gelişmeleri	19
1.6.17 Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosunun sunduğu oyunlar (2003-020) .	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSMET HÜRMÜZLÜ’NÜN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ	22
2.1. İsmet Hürmüzlü’nün Hayatı	22
2.1.1. Vefatı.....	29
2.2. Edebî Kişiliği.....	29
2.2.1. İsmet Hürmüzlü’ nün aldığı ödüller	31
2.2.1.1. <i>İsveç Onur Ödülü</i>	31
2.2.1.2. <i>Türk Tiyatrosu’na Hizmet Ödülü</i>	31
2.2.1.3. <i>Türk Tiyatrosunun Kurucusu Muhsin Ertuğrul Ödülü</i>	31
2.2.1.4. <i>Çek Cumhuriyeti Film Yarışması Jüri Özel Ödülü</i>	31
2.2.1.5. <i>Alma Ata Uygur Devlet Tiyatrosu Hürmet Nişanı</i>	32
2.2.2. İsmet Hürmüzlü’ ye göre sanatçının taşıması gereken vasıflar	32
2.2.3. İsmet Hürmüzlü’nün yönettiği oyunlar.....	34

	<u>Sayfa</u>
2.2.3.1. 72. <i>Koşuş</i>	34
2.2.3.2. <i>Ana Hanım Kız Hanım</i>	40
2.2.3.3. <i>Baykuş</i>	34
2.2.3.4. <i>Gardiyan</i>	40
2.2.3.5. <i>Gömu</i>	41
2.2.3.6. <i>Gün Ortasında Karanlık</i>	39
2.2.3.7. <i>Kamuoyu</i>	41
2.2.3.8. <i>Korkut Ata</i>	39
2.2.3.9. <i>Mağaradakiler</i>	41
2.2.3.10. <i>Mevlâna</i>	42
2.2.3.11. <i>Ölüm Tuzacı</i>	35
2.2.3.12. <i>Pervaneler</i>	35
2.2.3.13. <i>Silvanlı Kadınlar</i>	35
2.2.3.14. <i>Sultan Gelin</i>	42
2.2.3.15. <i>Tufan</i>	35
2.2.3.16. <i>Yedi Kocalı Hürmüz</i>	35
2.2.3.17. <i>Yeryüzü Cenneti</i>	36
2.2.4. İsmet Hürmüzlü'nün yazdığı oyunlar	36
2.2.4.1. <i>Baykuş</i>	42
2.2.4.2. <i>Bir Yabancı</i>	36
2.2.4.3. <i>Kavuşma (Vuslat)</i>	43
2.2.4.4. <i>Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler</i>	43
2.2.4.5. <i>Tufan</i>	37
2.2.5. İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı oyunlar	37
2.2.5.1. <i>Akad'ın Yayı</i>	37

2.2.5.2. <i>Andorra</i>	38
2.2.5.3. <i>Bağdat Hatun</i>	44
2.2.5.4. <i>Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi</i>	39
2.2.5.5. <i>Baykuş</i>	38
2.2.5.6. <i>Cadı Kazanı</i>	39
2.2.5.7. <i>Dumanlı'da Telâki Var</i>	39
2.2.5.8. <i>IV. Murat</i>	39
2.2.5.9. <i>Merdiven</i>	39
2.2.5.10 <i>Müfettiş</i>	39
2.2.5.11. <i>Orda Bir Köy Var Uzakta</i>	39
2.2.5.12. <i>Susuz Yaz</i>	39
2.2.6. <i>Beyaz perde ve televizyonlarda İsmet Hürmüzlü</i>	34
2.2.6.1. <i>Çok Sesli Bir Ölüm Hikâyesi</i>	44
2.2.6.2. <i>Kurtlar Vadisi Irak</i>	44
2.2.6.3. <i>Paramparça</i>	45
2.2.6.4. <i>Sıla</i>	45
2.2.6.5. <i>Tek Türkiye</i>	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSMET HÜRMÜZLÜ'NÜN TİYATROLARINDA YAPI VE TEMA	46
3.1 Temalar	46
3.1.1. Bireysel temalar	46
3.1.1.1. <i>Felsefi</i>	47
3.1.1.2 <i>Aşk</i>	47
3.1.1.3. <i>Yalnızlık</i>	48
3.2.2 Toplumsal temalar.....	53

	<u>Sayfa</u>
3.2.2.1. <i>Savaş</i>	53
3.2.2.2. <i>Vatan</i>	55
3.2.2.3. <i>Din ve mezhep</i>	57
3.2.2.4. <i>Aidiyet sorunu ve ötekileştirme</i>	58
3.2.2.5. <i>Protesto-eylem</i>	59
3.2.2.6. <i>Katliam</i>	61
3.2.2.7. <i>Töre</i>	61
3.2.2.8. <i>Millî kimlik</i>	63
3.2. Kişiler	64
3.2.1. Olumlanan kişiler	65
3.2.2. Olumsuzlanan kişiler.....	66
3.2.3. Figüratif kişiler	68
3.2.4. Felsefi tipler.....	70
3.2.5. Tarihî kişiler.....	71
3.3. Mekân	76
3.3.1. Kapalı mekân	76
3.3.2. Açık mekânı.....	78
3.4. Zaman.....	80
3.4.1 Vaka zamanı.....	80
3.4.2. Anlatma zamanı	81
3.5. Dil ve üslup.....	82
3.5.1. Dil	82
3.5.2. Üslup	86
3.5.2.1. <i>Avam</i>	86
3.5.2.2. <i>Eleştirel</i>	87

	<u>Sayfa</u>
3.5.2.3. <i>Felsefi</i>	90
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	:Adı geçen kaynak
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
bk.	: Bakınız
Ed.	: Editör
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
s.	: Sayfa
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TERT	: Türkmeneli Radyo ve Televizyonu
TMT	: Türkmen Millî Takımı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Tiyatro, toplumların modernleşmesi, gelişmesi ve dünyaya açılmasındaki en etkili faktörlerin başında gelmektedir. Oluşumu binlerce yıl öncesine dayanan tiyatro sanatı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bireysel ve toplumsal açıdan insanlığa önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Tiyatro, yazıldığı dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak içinde bulunduğu durumları ele alır ve yansıtır. Bu nedenle üzerinden yüzyıllar geçmiş olsa bile toplumlar hakkındaki bilgilere, dönemin sanat eserleri aracılığıyla ulaşılır. Bu da sanat ve toplum arasındaki bağın önemini göstermektedir. Toplumda meydana gelen olayların pek çoğu farklı yönleri ile tiyatro sanatı içinde ele alınır. Toplumun içindeki sorunları gün yüzüne çıkarma ve toplumlarda farkındalık oluşturma görevini çoğu zaman tiyatro üstlenmektedir.

Irak Türkmen kültür ve sanatı, 1920’li yıllardan bu yana yeni Irak Devleti içerisinde kök salmaya başlamış ve varlığını korumaya çalışmıştır. Irak, devlet olduktan sonra kendine has bir kültüre de sahip olmuştur. Nesimî ve Fuzulî’den sonra Türkmen aydınları, şair, yazar, edebiyatçı, folklorcu, ressam ve heykeltıraş olarak kültürün her dalında ürünler vermişlerdir.¹ 1950’li yıllarda, sadece bir yıl içerisinde *Beşir Gazetesi*’nde on beş tiyatro oyununa yer verilmiştir. Bu da tiyatronun o yıllarda iyi bir dönem yaşadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkmen tiyatrosunun duayen ismi İsmet Hürmüzlü, bu dönemde ortaya çıkar ve birçok tiyatro oyununun yazarlığını, yönetmenliğini ve oyunculuğunu üstlenir.

İsmet Hürmüzlü, 1950’lerden itibaren Türkmen tiyatrosunda eserler vermeye başlar ve tiyatro alanında çeşitli faaliyetler gösterir. Ayrıca bu alanda yaptığı çalışmalar sayesinde büyük bir ün kazanır. 1954’te Celil El-Kaysi’nin yazdığı İngilizce bir eseri İsmet Hürmüzlü, şair Kahtan Hürmüzlü ve Yusuf El-Hayderi sahneler. Bu oyunun Kerkük’te ilk gerçekçi tiyatro akımının başlangıcı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Hürmüzlü, 1956 yılında ilk Türkmen Şane Takımı’nı kurar ve bu takım Türkmen tiyatrosunun gelişmesinde büyük rol oynar.²

Hürmüzlü, eserlerini 1950’li yıllarda yazmaya başlamıştır. Aynı yıllarda kaleme aldığı *Baykuş* isimli piyes, ilk eseri olup 2010 yılında yazdığı *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* eseri son eseri olarak kayıtlara geçmiştir. O dönemdeki Türkmen tiyatrosunun

¹F. El-Hallak (2009). *Kerkük’te Tiyatro Hareketi*. Kerkük: Türkmen Dili Yayınevi, s. 30

²Ş. Küzeci (2020a). Irak’ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*. 152. sayı, s. 30-33

genel durumuna ve özelliklerine değinmek açısından, bu çalışmada tiyatrocunun 1950-2010 yılları arasında yazmış olduğu eserleri ele almanın uygun olacağı düşünülmüştür.

Yazarlarımız ve tiyatrocularımız söz konusu yıllarda toplum sorunlarına değinmişlerdir. Türkmen topluluklarının uğradığı haksızlıklara dayanamayan İsmet Hürmüzlü, genç yaşta mücadelesini tiyatro aracılığıyla vermiş ve pek çok tiyatro eserinde de bu durumu işlemiştir. Hürmüzlü, bu konu hakkındaki bir röportajda; “1958’den sonra Türkmenler arasında uyanan millî şuuru sezerek oyunlarımızda bu gibi meseleleri, millî meseleleri işledik”³ demiştir.

Türkiye’de ve kendi ülkesinde önemli görevlerde yer alan Hürmüzlü, henüz genç yaşlardayken bir araya getirdiği idealist sanatçılar ile birçok tiyatro takımı kurmuş ve kendi tiyatro ekibini meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra tiyatro oyun yazarlığı, oyunculuk ve yönetmenlik gibi görevler de üstlenmiştir. Ayrıca bir dönem, tasavvufa da ilgi duymuştur. Ancak ömrü buna yetmemiş ve planladığı çalışmaları yarıda kalmıştır. Tiyatro oyunlarını Kerkük ve civar bölgelerde sahneleyen sanatçı, modern tiyatronun temelini Türkmeneli bölgesinde atmıştır. Eserlerinde kullandığı dil ve anlatım ile halkın duygularına dokunmayı başarmış, eserleri sayesinde halkın tiyatroya olan tutumunu değiştirmiş ve ilgisini arttırmıştır.

Irak’ta dikta rejim döneminde genel anlamda rejim destekli konular teşvik edilirken, uygulanan baskı ve asimile etme politikaları neticesinde kültürel faaliyetlere özellikle de tiyatro çalışmalarına kısıtlı bir şekilde müsaade edilirdi. Bu durum tiyatronun gelişmesine engel olmuş ve tiyatro yazarlarının diğer yazın türlerine yönelmesine sebep olmuştur. 2003 sonrası yeni bir döneme giren Irak devletinde kültür politikası bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Bahsedilen dönemde, tüm kültür, sanat çalışmaları denetimsiz bir şekilde yayılır. Bu bağlamda Türkmenler de örgütlenerek sivil toplum kuruluşlarını kurup kültürün her alanında çalışmalarına kaldıkları yerden devam ederler. İsmet Hürmüzlü de bu alana katkıda bulunarak Ankara’dan Kerkük’e gidip orada Irak Ulusal Türkmen Tiyatro Takımı’nı kurar. İsmet Hürmüzlü’nün eski dikta rejim dönemindeki çalışmaları ile 2003 sonrası çalışmalarını irdelediğimizde aradaki dönem farkını açıkça görmek mümkündür.

³Ö. Saatçi (2010). Kerkük’te Sahneye Doğan Güneş: İsmet Hürmüzlü ile Röportaj. *Kardaşlık Dergisi*, 12(47), s. 21

Hürmüzlü, sadece Kerkük'teki Irak Türkmen tiyatrosunda değil, Erbil ve Tuzhurmatu ilçelerinde de ciddi çalışmalar yapar. Kerkük'te kurulan Türkmen Millî Takımı, Tuzhurmatu'da da önemli çalışmalar başlatır. Irak'ta Osmanlı'dan sonra İngiliz ve Irak hükûmetlerinin uygulamalarına rağmen, Türkmen tiyatrosu ve İsmet Hürmüzlü'nün çalışmalarının yıldızı gün geçtikçe parlamış ve Irak Türkmen kültürü son yüz yılda, İsmet Hürmüzlü ve Türkmen varlığını tanıtmaya yetmiştir. Tezimizin temel amacı bu doğrultuda şekillenmiştir.

Bugüne kadar ele alınmayan, üzerinde lisansüstü bir çalışma yapılmayan Irak Türkmen tiyatrosu ve bu alanda önemli katkılar sağlayan usta tiyatrocı İsmet Hürmüzlü'nün mücadelesi, Irak Türkmen kültür ve edebiyatı araştırmacılarına ışık tutan bir konu niteliğindedir. Irak Türkmenleri, genellikle halk edebiyatı geleneğine ve bu geleneğe ait ürünlere (atasözleri, hoyratlar, deyimler, maniler, ninniler, masallar ve destanlar) önem vermiş ve günümüze kadar aktarılmıştır. Fakat şimdiye kadar Türkmen tiyatro tarihi ve İsmet Hürmüzlü hakkında herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.

Çalışmamız çerçevesinde bazı kaynak kişilerle iletişim kurulmuştur. Ayrıca tiyatrocı İsmet Hürmüzlü'nün oğlu Ötüken Hürmüzlü ile yüz yüze görüşülmüş, söyledikleri ses kaydına alınmış, daha sonra yazıya geçirilmiş ve tezimizin ek kısmında “Ötüken Hürmüzlü İle Söyleşi” başlığıyla yer almıştır.

Tezimizin birinci bölümünde Irak'ta Türkmen varlığı ve Irak'ta Türkmen tiyatrosu hakkında ön bilgilendirme yapılacaktır. İkinci bölümde Irak Türkmenlerinin ünlü tiyatro sanatçısı İsmet Hürmüzlü'nün hayatı ve edebî kişiliği geniş bir şekilde ele alınacaktır. Bununla birlikte tiyatro yazarlığı, yönetmenliği ve oyunculuk yönleri ele alınarak tiyatro anlayışı irdelenecektir. Daha sonra İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı, yönettiği ve şu ana kadar basılmayan oyunlarının konusu hakkında kısa bir özet aktarılacak ve birtakım değerlendirmelere yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise oyunlarıyla ün kazanan Hürmüzlü'nün; *Bir Yabancı*, *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler*, *Tufan*, *Kavuşma (Vuslat)* eserleri yapı ve tema açısından incelenecektir. Eserler; tema, kişiler, mekân, zaman, dil ve üslup başlıkları altında irdelenecektir. Tema olarak bireysel ve toplumsal temalar şeklinde bir ayrıma gidilecektir.

Bireysel temalar; “Felsefî Temalar”, “Aşk”, “Yalnızlık”. Toplumsal temalardaki başlıklar ise; “Savaş”, “Vatan”, “Din ve Mezhepsel”, “Aidiyet Sorunu ve Ötekileştirme”,

“Protesto-Eylem”, “Katliam”, “Töre”, “Millî Kimlik” olarak belirlenmiştir. Kişiler, olumlanan, olumsuzlanan, figüratif, felsefî ve tarihî kişiler başlıkları altında ele alınacaktır. Mekân ise açık ve kapalı olmak üzere iki grupta incelenecektir. Zaman kavramında ise vaka ve anlatma zamanına yer verilecektir. Son olarak eserlerde kullanılan dil ve üslup konusuna da değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI

Bu bölümde Irak topraklarına göç eden Türkmenlerin nüfusu, yerleşim merkezleri, kültür, sanat ve edebiyatlarının yanı sıra eğitim ve siyasi varlıkları ile Irak'ta Türkmen tiyatro tarihini inceleyeceğiz.

1.1. Irak'ta Türkmenlerin Yerleşimi

Türkmenlerin Irak'ta ilk görünüşü (54 Hicri-Miladi 674) yılında gerçekleştirilmiştir. Irak'taki Türkmen hâkimiyeti, 1055 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in adına Bağdat'ta hutbe okunmasıyla başlar ve 1918'e kadar yaklaşık 900 yıl devam eder. Orta Asya'dan göç eden Türkmenler, 1000 yıl önceden başlayarak Selçuklular Dönemi'nde Irak'taki dağılımlar son şeklini bulur. Türkmenler, Irak'ta Celayirliler, Selçuklulardan sonra Erbil'de Küçükoğulları, Musul'da Atabeyler, Kerkük'te Kıpçak oğulları, Akkoyunlular ve Karakoyunlular devletlerini kurarlar. Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle İngilizlerin kurdukları Irak Devleti, Türkmen varlığını tanımadı. O günden bugüne kadar, Türkmenler Irak'ta makûs kaderlerini yaşamaktadırlar. Türkmen, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türk milletinin Oğuz boylarına verilen addır. Türkmen kelimesi Türkçede yiğit ve cesur Türk anlamına gelir. Orta Asya ve Mâverâünnehir'de yaşayan Oğuz boyları İslamiyet'le birlikte Batı'ya doğru yayılmaya ve yerleşmeye başlarlar. Bu bağlamda Oğuz boyları İslâm devletleri ve medeniyetlerinde önemli bir rol oynar. Türkmen lehçesi, Türkçe'nin Batı grubuna mensup Türkmenistan, Azerbaycan, Suriye, Irak ve Doğu Anadolu'da konuşulan ağızdır. Irak Türkmenlerinin olup konuşma dili Azerbaycan lehçesi ve yazılı dili İstanbul Türkçesidir.⁴

Türkmenler, Irak'ın kuzeyinde dağlık ile düzlük bölge arasında kuzeybatıda Suriye sınırlarından itibaren Güneydoğu'da İran sınırlarına kadar uzanan verimli, engebeli ve her yönüyle zengin olan arazilerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Batıda Telafer kasabasından başlayarak Musul, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Dakuk, Tuzhurmatu, Hanekin, Kifri, Doğuda Aziziye ve Mendeli'ye kadar şehir, kasabaları ve çevrelerindeki yüzlerce Türkmen köyleri Türkmenlerin yerleşim merkezlerini teşkil eder. O bölgelere

⁴Ş. Küzeci (2006). *Kerkük Şairleri (Irak Türkmenleri) 1. Cilt*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 11-17

Türkmeneli bölgesi denilir. Ayrıca Türkmenler Irak'ın güneyine düşen iki mukaddes şehir olan Necef ve Kerkela'da da yaşamaktadırlar.⁵

1.2. Irak'ta Türkmen Nüfusu

Irak Türkmenlerin nüfusu üç milyon civarındadır. Irak Devleti'nin uluslararası alanda kabul edilen 1957 sayımına göre yaklaşık Türkmenler, Irak nüfusunun %13'nü teşkil etmişlerdir. Kültür Merkezleri sayılan Kerkük, Erbil, Telafer şehirleri ve Bayat köyleri Türkmenlerin çoğunlukla yaşadıkları bölgelerdir. Ayrıca, Bağdat'ta yaklaşık 300.000 Türkmen yaşamaktadır. Ancak Osmanlı'dan sonra Irak'ta yapılan tüm sayımlarda; 1957 sayımı hariç Irak Türkmenleri azınlık olarak gösterilmiştir. Hâlbuki Irak'ta gerçek nüfus sayımları yapılsaydı bugün Irak'ta Türkmenlerin nüfusu 5 milyon olarak görülebilirdi.⁶

1.3. Türkmenlerin Kültür ve Sanatı

Irak'a göç eden Türkmenler, kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Irak topraklarında kurulan altı Türk devletinin kültürü ve sanatı ile kaynaşan Türkmenler, Osmanlı'dan sonra kendi kültür ve sanatlarını oluşturmuşlardır. Türkmenler, Irak'ta en çok yüksek tahsil gören nüfus oranına sahip kitledir. Tarih boyunca medeniyete büyük katkılarda bulunmuşlardır. Şiirde Seyyid Nesimî, Fuzuli, İzzettin Abdi Bayatlı, Hasan Görem, Felekoğlu ve Mehmet İzzet Hattat; sanatta Osman Musullu, Reşit Küle Rıza, İzzettin Nimet, Abdülvahit Küzeci, İsmet Hürmüzlü, Abdurrahman Kızılay, Ekrem Tuzlu, Erbilli Mişko; dilde Mustafa Cevat, edebiyatta Molla Sabir Kerküklü, Ata Terzibaşı, Ali Marufoğlu; bilimde İhsan Doğramacı; devlet yönetiminde Muzafferettin Gökbörü, İmadettin Zengi; gazetecilikte Sinan Sait, İbrahim Dakuklu vb. Türkmen büyükleri sadece birer örnektir. Türkmeneli, TERT ve Al-Turkmaniye TV'leri Irak'ta Türkmenlerin görsel yayın organlarıdır. Irak Devleti tarihinde, bugüne kadar Türkmen kültürünü yansıtan yüzden fazla dergi, mecmua ve gazete gibi neşriyatlar yayınlanmıştır. Bunların başında, *Beşir*, *Kerkük* ve *Türkmeneli Gazetesi*'nin yanında Bağdat'ta Türkmen Kardaşlık Ocağının yayın organı olan *Kardaşlık Dergisi* Irak'ta Türkmenlerin en uzun süreli yayınlarıdır. Türkmen kültürünü ve Türkmen bölgelerinde tarihi, mimari eserlerinden Erbil'de Erbil Kalesi, Gökbörü minaresi, Musul'da Hadbaa Camii,

⁵Irak Türkmen Cephesi [ITC] (2000). *Irak'ta Türkmenler, Turkmens In Iraq*. Ankara: Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği Yayınları, s. 4-6

⁶Ş. Küzeci (2020c). Irak'ta Türk Nüfusu ve Gerçekler. *Türk Yurdu Dergisi*, 397. sayı, s. 57-61

Karasaray, Baştabya, Telafer’de Telafer Kalesi, Kerkük’te Kerkük Kalesi, Gök minare, Taşköprü ve kırmızı kilise gibi önde gelen mimari eserler tarihe mal olmuştur.⁷

Irak Türkmenleri, kültürel alanda da faaliyetlerini sürdürebilmek adına yoğun çaba sarf ederler. Türkçe öğretimine büyük önem verirler ve kültürlerini korumak için tüm baskılara direnirler. 22 Mart 1932’de kurulan ilk Irak radyosu yayın faaliyetlerine başlar. Irak Türkmenlerine Türkmençe yayın hakkı ise, 1 Şubat 1959 tarihinde Bağdat radyosu Türkmençe bölümünün açılışıyla tanınmıştır.⁸

1.4. Irak’ta Türkçe Eğitimi

Irak Devleti, Milliyetler Cemiyeti’ne üye olmak için yayımladığı 1932 deklarasyonu ile Türkmenlerin idari ve kültürel haklarının güvencesini vermesine rağmen bir yıl sonra mevcut Türkmen okullarını kapattı. Irak Devleti’nin anayasalarında Türkmen varlığından bahsedilmemektedir. 1930’lardan itibaren Türkmenler bürokrasiden uzaklaştırılmaktadırlar. Siyasi, idari ve kültürel haklarından tecrit edilen Türkmenler normal vatandaşlık haklarını bile kullanamamaktadırlar. Türkmen varlığını ortadan kaldırmaya ısrarlı müteakip Irak hükûmetleri her türlü asimilasyon, sindirme, yok etme ve soykırım politikalarını uygulamaktadırlar. 100 yıldır bu uygulamalar hat safhasına gelmiş ve çeşitli şekiller almıştır.⁹

24 Ocak 1970 tarihinde kısa bir süre Türkmenlere kültürel hakları tanınmış, Türkmençe okullar açılmış ancak maalesef okullar tekrar Arapça eğitime başlamıştır. 1991 yılında Kuzey Irak güvenlik bölgesinde Türkmenler Türk dilinde ilk kez eğitim veren Doğuş okulunu açtıktan sonra 20 civarında kreş, ilkokul, ortaokul, lise okullarında Dohok, Erbil, Süleymaniye ve Kifri’de Türkçe eğitime başlar. 2003’te ABD’nin Irak’ı işgali sonrası Irak’ta Türkçe eğitime resmen başlanır. Tüm Türkmeneli bölgelerinde dört yüz civarında temel ve şümul Türkçe eğitim veren okullar mevcuttur. Irak Eğitim Bakanlığı’nda Türkçe Eğitim Genel Müdürlüğü ihdas edilir.¹⁰

⁷Ş.S. Zabit (1961). *Kerkük’te İçtimai Hayat*. Bağdat: Zaman Basımevi, s. 131-138

⁸Ş. Küzeci (2009). *Irak Basın Tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi ile T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 31

⁹E. Hürmüzlü (2003). *Arap Vatanında Türkmenler*. Kerkük: Kerkük Vakfı Yayınları, s. 32

¹⁰İ. Dmeral (2014). *Tarihsel Süreç İçerisinde Irak’ta Türkçe Eğitimi ve Öğretimi (1918-2014)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 77-78

1.5. Irak Türkmenlerinin Siyasi Varlıkları

İngiliz hâkimiyetine 1918 yılında giren Irak, iki yıl sonra sömürge yönetimine başlar. 1925 yılında çıkan ilk anayasa Arapçanın yanı sıra Türkçeyle de yazılmıştır. 1931 yılında ise, Türklerin çoğunluk oluşturduğu bölgelerde mahkeme ve okullarda Türk dilinin kullanılacağı belirtilir. 1534 ile 1918 yılları arasında Irak Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerini idare eden Osmanlı, çekildikten sonra Irak'ta İngiliz mandası dönemi başlamıştır. 1921 yılında Irak'ta kurulan Kraliyet devleti, Irak'ta Türkmen varlığını âdeta tanımamıştır. 1918-1958 yılları arasında Irak Krallık Dönemi, Türkmenlerin sıkıntılı yılları olarak kabul edilir. Bu dönemde Türkmenler göçlere, katliamlara ve asimilasyona maruz kalırlar. 14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta kraliyet rejimi devrildikten sonra yerine Cumhuriyet rejimi kurulur. Bu dönemin Türkmenler için huzurlu olduğunu söylemek zordur. Çünkü Cumhuriyet'in birinci yıldönümü kutlamaları sırasında Türkmenlere yönelik arka planda art niyetli politikalar uygulanmıştır. Onlardan 14-17 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı¹¹ Irak tarihine bir kara leke olarak geçmiştir.¹²

Irak Türkmenleri, anavatanından ayrıldıktan sonra siyasi arayışlar içerisine girmeyi ihmal ederler. Fakat 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamından sonra Türkmenler, siyasette etkili olmaları gerektiğini anlarlar. Ama Irak Türkmenleri, yıllar boyunca uğradıkları zulme rağmen barışçıl yollardan sapmayıp silahlı mücadeleyi reddeder, bunun yerine seslerini kültürel ve politik araçlarla duyurmaya çalışırlar. Özellikle Baas rejiminin baskısı altında olan Irak Türkmenlerinin sesi olmak için 9 Kasım 1959 yılında Irak Türkmenlerinin ilk sivil toplum örgütü olan Kültür ve Yardımlaşma Derneği kurulur. Bu derneğin Türkmenlerin tanınmasında ve siyasi çalışmalarda da önemli rolü vardır.¹³

1960 yılında Bağdat'ta kurulan Kardeşlik Ocağı kültürel anlamda önemli bir kurum olup, Türkmenlerin kültürel bir çatı altında siyasallaşmasına vesile olmuştur. O zamandan beri dernekler, folklor ekipleri, öğrenci örgütleri, siyasi partiler ve Türkmeneli Vakfı sosyo-politik çizgisini gerçekleştirir. Türkmenlerin kurduğu veya kurmaya çalıştığı siyasi ve sosyal örgütler, öğrenci örgütleri, lisanslı dernekler ve taş ocakları zaman zaman

¹¹Komünistler ve bölücüler tarafında Kerkük'te Türkmenlere karşı yapılan vahşi bir katliam. Türkmenlerin liderleri konumunda olan, Albay Ata Hayrullah, Salahattin Avcı, İhsan Hayrullah, Omsan Çaycı, Emel Muhtar başta olmak üzere otuzdan fazla Türkmenlerin önde gelen insanları hunharca katledildiler. Katliam yapan, yirmi yedi kişi 1963 yılında Kerkük'te sürüklenen Türkmen Şehitlerinin mevkilerinde, üç grup olarak idam edilmişlerdir.

¹² N. Demirci (2018). *Dünden Bugüne Kerkük*. Ankara: Türkmeneli Vakfı Yayınları, s. 105

¹³S. Doğan (2018). Irak Türkmenleri. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma(68), s. 18

bu çizgiyi korumak, milliyetçi kadroyu genişletmek ve fikirlerini sonraki nesillere aktarmak için büyük rol oynar.¹⁴

Haklarına ulaşmak için uğraşan Türkmenler, mücadelelerini günümüze kadar hep demokratik yollarla sürdürmeye çalışırlar. Irak'ın kalkınmasında ve yükselmesinde önemli rol oynayan Türkmenler, nüfus potansiyeli bakımından da üçüncü büyük etnik halkı olarak yerini alır.¹⁵

Türkmenler, Irak'ta bu kadar art niyetli politikaya karşı direnmiş, millî mücadele yolunda silahlı değil kültür ve sanat mücadelesiyle varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Irak Türkmen kültürü derin ve köklü olduğu için varlık mücadelesinde üstünlük sağlamış ve bu kültür her dalda paha biçilmez bir silah niteliğinde olmuştur. Bu konuda Irak Türkmen aydınları da önemli rol oynayarak toplumun gelişmesinde örnek olmuşlardır.

Irak Türkmenlerinin genel çerçevesiyle çizilen tarihî, sosyal, kültürel ortamı, bir Türkmen aydını olan İsmet Hürmüzlü'nün yetişmesinde, hayata bakışında ve eserlerinde, “eser incelemesinde ayrıntılı bir şekilde gösterileceği gibi” büyük tesirler bırakmıştır.

1.6. Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi¹⁶

Osmanlı, 1981'de Irak'tan çekildikten sonra İngilizler Irak'ı işgal eder, Irak'ta Kraliyet tesis edilinceye kadar da Manda sistemi ile 1921 yılına kadar Irak'ı idare eder. Osmanlı'nın çekilme süreci ile İngilizlerin Irak işgali süreleri arasında Kerkük'te meşhur makamşinas “Şaltağ” isminde bir okuyucu Kerkük halkının gönlünde taht kurmuş, o nedenle de Irak'ta makamın Kerkük'te doğduğu, Musul'da büyüdüğü, Bağdat'ta geliştiği ifade edilir. O dönemlerde makam, hoyrat Kerkük halkının yaşamının önemli bir parçasıydı.

Irak'ta Türkmenlerin kültür ve sanat merkezi sayılan Kerkük şehri Güzel Sanatların en önemli dallarından biri olan tiyatro aktivitesi, 1920 yıllarda Kerkük'ün Bulağ¹⁷ mahallesinde Kadı Hanı'nda¹⁸ başlamıştır. Kadı Hanı'nın birkaç köşesine hoparlör kurup mahalleye bu şekilde ses dağıtımını gerçekleştirdi. Bir ilkel radyo istasyonu görüntüsünü

¹⁴M. Sürmeli (2005). *1990 Sonrası Irak Türkmenlerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Irak Ekonomisine Katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, s. 40

¹⁵S. Saatçi (2003), *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 234

¹⁶Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi adlı bölümün yazılmasında büyük ölçüde Küzeci, 2020a, **a.g.k.**, 30 makalesinden yararlanmıştır.

¹⁷Kerkük Kalesinin arka tarafına düşen bir Türkmen Mahallesi.

¹⁸Bulağ mahallesinde bulunan meşhur bir han,

yansıtmak veya Han'ın tepesine sahne kurup iki kişi beyaz perdeyi ellerinde tutarak, açıp kapatıyorlarmış. Tamamen sahne havası vermişlerdi.

Terzibaşı'nın anlattığına göre sunulan kısa oyunlar, komedi tarzına skeçler, Mevlüt Tütüncü ile Halil Kezi tarafından metin olarak hazırlanılır. Ne yazık ki, bu metinlerden herhangi bir eser bulunmamaktadır. Çünkü o dönemde yazılı metinler saklanmıyordu. Başlangıçta bir mahallî radyo istasyonu gibi Cemal Behçet Nalbant¹⁹, Osman Hıdır²⁰ ve Sıdık Bendegafur²¹ tarafından sunulan program akışı bölümler şeklinde sunulur, ana bölümler makam, hoyrat, beste, türkü, şarkı ve dinî konular. Ana bölümler arasında fıkra ve güldürücü komik kısa hikâyeler yer alır. Anlatıcılar kendi yorumları, üslupları ve yeteneklerine göre hikâyeleri sunum yaparlar. O dönemde Ramazan geceleri de kalabalık geçirdi. Kerkük'te önde gelen din adamları Topal Molla Mehmet, Molla Boyağ, Molla Emin, Molla Şakir vb. dinî konuları da o etkinliklerde işlerlerdi. O yıllarda Kerkük'te tiyatro, oyun vb. halk etkinlikleri yukarıdaki konu içerikleri, gerçek yaşamın içinden alınan yaşam tarzları, olayları, yaşanmış hikâyeleri ve bazen de anlatıcının hayal gücüne bağlı konular, fıkralar halkı eğlendirirdi ve âdeta insanlara hayata dair bazı mesajlar verip, ücretsiz hizmet sunulurdu.²²

1.6.1. Kerkük'te ilk resmi tiyatro oyunu

Osmanlı sonrası Kerkük'te ilk resmi tiyatro²³ oyunu olan *Dul Kadın ve Ömer Bin Hatta Zafer*²⁴ İlkokulu salonunda Pazartesi, 11 Temmuz 1921 tarihinde Türkçe sahneye konulur. Oyunun tam metni Türkçe olarak aynı gün *Necme Gazetesi*'nin 22 no'lu ve 11 Temmuz 1921 tarihli sayısında yayımlanır. Oyunla ilgili bir değerlendirme yazısı da imzasız olarak yine *Necme Gazetesi*'nin 24 no'lu ve 15 Temmuz 1921 tarihli sayısında yer alır.²⁵

Necme Gazetesi'nin 24 no'lu ve 15 Temmuz 1921 tarihli sayısında oyun ile ilgili yayımlanan imzasız makale şöyle diyor:

Dün akşam kalbim çok bir rahat gün yaşadı. Ruhum sakin bir ortamda etkinliği izliyordu. Adeta mutluluktan ruhum özgür semalarda dolaşıyordu. Gece yatsı namazı sonrası

¹⁹Kerkük'te halk arasında bilinen ilk komedi sunum yapan kişi.

²⁰14 Temmuz Kerkük Katliamında şehit düşen çayhane sahibi.

²¹Azerbaycanlı şair Ahmet Cevad'ın yazmış olduğu "çırpınırdın Kara deniz" Türküsünü Kerkük'te okuyan ve yayan halk sanatçısı.

²²Küzeci, 2020a, a.g.k., 30

²³N. Kevseroğlu (2006). *Min Havadis Kerkük- Kerkük Olayları (1700-1958M.) 1.Cilt*. Kerkük: Irak Türkmen Cephesi Kültür ve Eğitim yayınları, s. 116

²⁴Osmanlı sonrası Kerkük'te açılan Irak devletine bağlı İlk resmi okuldur.

²⁵. (11 Temmuz 1921). Kerkük'te İlk Tiyatro. Kerkük: *Necme Gazetesi*, s. 1

Kerkük mutasarrıf (Vali) Paşa, Beyler, Belediye Başkanı, Ruhani Taifeler Başkanları, Okul Müdürleri, Eğitim Heyetleri, tüm efendiler, bölgede farklı kesimlerden temsilciler, öğrenci velileri ve çok sayıda bölge halkı oyunu izlemek için hazır bulunmuşlardır. “Okul Bayramı” anısına düzenlenen etkinlik; Kuran’ı Kerim’den ayetler okunarak başladı. Daha sonra direk olarak oyun başladı: 4 öğrencinin rol aldığı oyunda, katılımcıları derinden etkiledi. Özellikle de Hz. Ömer ve Hz. Abbas’ın rolünü oynayan öğrenciler ile dul kadının rolünü oynayan öğrenci arasındaki diyaloglar, etkili konuşmalar ve beden dilinin ustalıkla kullanılması, izleyicileri ağlatmaya yetti... Yaşlı dul kadının rolündeki öğrenci oyunun son sahnesinde dizleri üzerine çökmüş, 3 kez “açız-acız-acız” çağırışı salonu bir sessizlik bastı. Herkesin yüzünde bin bir ifade, yüz renkleri değişti, derin duygulara kapanan insanlar şaşkına döndü. Kalpler ise, hızlı atmaya başladı. Ancak, izleyiciler sessizlik ve sakinlik kontrol edebildi. Oyunun sürdüğü 15 dakika sonunda verdiği mesaj tüm oyuncular tek ağızla “Yaşasın Adalet” cümlesi ile son buldu. İzleyiciler derin nefes alarak oyuncuları ayakta alkış tezahüratına tuttular.²⁶

İşte Irak çağdaş tiyatro tarihinde ilk yazılı tiyatro oyun metni dört öğrenci ile sahneye konulur. Bu öğrenciler halk, hükûmet ve basın sayesinde isimlerini altın harflerle tarihe yazarlar.

Kerkük’te tiyatro hareketi 1920 yıllarının sonuna kadar yeni bir aşama kaydetmemiştir. Ancak, 1930’lı yıllarının başında Irak tiyatro duayeni Hakki el-Şibli’nin Kerkük ziyaretinden sonra, Kerkük’e bağlı ilçeleri ziyaret ederek birebir eğitimci ve gençlerle görüşüp, onlara tiyatro oyununu sevdirmiştir. Şibli’nin sayesinde Kerkük okullarında tiyatro hareketinin başladığını kaydetmiştir. Aynı tarihte Zühdü Ali tarafından *Sultan Abdülhamit* adında bir oyun Palas Otel’in yazlık sinemasında sahneye konulur. Bu üç duayen tiyatrocusu; Zühdü Ali, Musa Zeki Mustafa, Fatih Şakir Saatçi, 1935 yılında Kerkük’te bir tiyatro takımı kurarlar.

Kerkük’ün okulları arasında çok yayılan tiyatro hareketi, yeni bir dönemin sinyalini verir. Bol verimli çalışmalar sonucu 1934-1938 yılları arasında Kerkük’te sendika ve cemiyet tarafından birçok tiyatro oyunlarının takdimine özen gösterilir. Yazlık sinemalarda ve Kerkük Merkeziye Kütüphanesi’nin salonlarında Arapça ve Türkçe sunulan oyunlardan bazıları: *Macdolin, Şair, Sarhoşum Aman...*²⁷

²⁶Hallak, 2009, a.g.k., 25

²⁷Hallak, 2009, a.g.k., 14

1.6.2. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kerkük'te tiyatro

1940'lı yıllarda Kerkük'te tiyatro hareketi diğer alanlardaki faaliyetler gibi çok durgun geçti diyebiliriz. Onun da nedeni 2. Dünya Savaşı sonunda Irak'ta genel ve Kerkük'te özel olarak ekonomi ve siyasi krizler her türlü kültür, sanat ve sosyal etkinliklerinin yapılmasına engel olmasıdır. Özellikle de 1946 yılında Kerkük'te İngilizler tarafından Türkmenlere karşı gerçekleşen Gavurbağı katliamı²⁸ tüm şehirde bir kaosa neden olabilecek nitelikteydi.

Bu dönemde Kerkük'te tiyatro alanında bazı isimler öne çıkar. Onlardan; Musa Zeki Mustafa dışında Hakkı Cemil Hürmüzlü, Mehmet Zeki İmamoğlu, Adnan Naci Hürmüzlü ve Ali Akçay gibi isimler yine bazı faaliyetler yapmaya çalışırlar. Bu dönemde Abdülkadir Hullusî Kifri, *Afaf* ve *Turşucu* adında iki oyun yazar. *Turşucu* oyunun yönetmeni Musa Zeki Mustafa ve oyuncular ise; Mehmet Ali Zeki (sekreter), Ali Akçay (Turşucu). Adnan Naci Hürmüzlü (Yahudi), Nasır İstifan (acem baba) rollerin oynarlar. Ayrıca o yıllarda *Fi Sebil El-Taç* ve *Milliyetçi Şehitler* oyunları da Kerkük Merkez Kütüphanesi'nde sahneye konulur.

1930'lı ve 1940'lı yıllarda tiyatro metinleri az olmasına rağmen tiyatro yazarları bazı Arapça veya yabancı dilde yazılan roman ve hikâyelerden esinlenerek bazen Türkçeye bazen de Arapçaya oyun aktardıkları oluyordu. Ancak tiyatro metinleri 1950 yıllarda basılmış tiyatro eserleri, oyun, hikâye ve roman gibi kitapların yayılması tiyatrocuların ufkunu ve tiyatro sanatının hayata bakış açılarını daha da genişletti. *Beşir*, *Zaman* gibi gazetelerin ve *Karendel Dergisi*'nin kültür, sanat ve tiyatroya faaliyetlerini benimsediği bir ortam ve geniş çapta yayımlanması, halk ve aydın kesimlerce ilgi görmesi, tiyatro ve tiyatroculara yeni bir ivme kazandırır. Bu dönemde Kerkük'te tiyatro çalışmaları ve faaliyetleri ciddi bir yol alır. Tiyatro faaliyetleri bu dönemde çok gelişir. Hatta Kerkük medyası da tiyatro oyunlarının haberlerine ve metinlerine yer vermeye başlar.²⁹

²⁸Kerkük'ün Petrol şirketine yakın olan bir Türkmen bölgesidir. İkinci dünya savaşı sonrası Türkmen işçiler paralarını alamayınca üç gün üç gece Gâvurbağı bulvarında eylem yapmışlar. En sonunda İngiliz askeri protestocuları dağıtmak amacıyla birçok Türkmen'i tutuklamış, öldürmüş ve işkenceye tabi tutmuştur.

²⁹Küzeci, 2020a, a.g.k., 32

1.6.3. Türkmen tiyatrosunun yıldızı İsmet Hürmüzlü

1950'li yıllarda bir yıl içerisinde sadece *Beşir Gazetesi*'nin 22 Eylül 1958 ile 17 Mart 1959 tarihleri arasında yayımlandığı toplam 26 sayısında on beş tiyatro oyununa yer verir. Bu da tiyatronun iyi bir dönem yaşadığının bir göstergesi olarak değerlendirilir. Oynanan bu oyunlar arasında Arapça olan ve Türkçeye aktarılan Yusuf El-Ani'nin *Emredersin Beg, İlaç Parası, Kabuk Başı* oyunu Türkmen tiyatrocularca sahneye konulur. Bu dönemde Türkmen tiyatrosunun duayen ismi İsmet Hürmüzlü ortaya çıkar ve birçok oyun yazar, yönetir ve oynar. 1954'te Celil el-Kaysi'nin yazdığı İngilizce oyunu İsmet Hürmüzlü ile şair Kahtan Hürmüzlü ve Yusuf El-Hayderi oynar. Bu oyunun Kerkük'te ilk gerçekçi tiyatro akımının başlangıcı olduğu söylenebilir. Bu da Kerkük'te tiyatro takımlarının kurulmasına vesile olur. Özellikle de İsmet Hürmüzlü'nün 1956 yılında kurmuş olduğu Şane Takımı'nın, Türkmen tiyatrosunun gelişmesinde büyük rol oynadığını ileri sürebiliriz.³⁰

1.6.4. Kerkük'te Türkmen tiyatrosunun bölünme dönemi

İsmet Hürmüzlü'nün kurduğu Şane Takımı verimini fazla sürdüremez ve bölünme çanları çoktan çalar. Aralık 1959'da *Baykuş* ile *Savaşçılar* oyunu İsmet Hürmüzlü tarafından sahneye koyulduktan sonra, 1960'ta takım idarecileri arasında fikir ayrılığı ortaya çıkar ve böylece takım ikiye bölünür. Enver M. Ramazan, Salah Ali Şihlar, Suat İzzet Arslan, Halil Ahmet el-Hassani ve başkaları Fatih Mehmet Cömert ile birleşerek Kerkük Temsil Takımı'nı kurarlar. Takım, *Hepimiz Öğrenelim* oyununu TV için sunduktan sonra dağılır. Bu dönemde sunulan oyunların kalitesi, içeriği ve sahneye konulması konuları yetersiz olarak değerlendirilir.

Kerkük, kültür merkezi olduğu için her zaman bazı hareketler olmuştur. Yine bazı tiyatro oyuncular bir şeyler yapmaya çalışır, Kara Altun Takımı “قوققال ذهب اسود” Halil Ahmet el-Hassani tarafından kurulur. Bir süre sonra Hassani Bağdat'a atanır. Orada takımı aynı adla Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri ile yeniden kurar. İsmet Özcan ile Fazıl Hellak'ın yazdığı, Halil Ahmet Hassani'nin yönettiği ve Mehmet Kasım, İrfan Sıddık Dayla, Fazıl Hellak, Niyazi Enver Kayacı'nın oynadığı *Muayenehane* adında bir oyunu Semir Saiğ Bağdat TV'de 1968 yılında kaydedilir.

1960'lı yılların sonunda Tahsin Ali Şaban Irak Tiyatrosunda Yenilikler Takımı'nı kurar. *Adamlar ve Fareler* “رجال وفئران” ile *Gerçek Çok Çıplaktır* “الحقيقة عارية جدا”

³⁰Küzeci, 2020a, a.g.k., 33

adındaki iki oyunu Tahsin Ali Şaban tarafından sahneye koyulduktan sonra bu takımın da çalışmaları biter ve durur. Aynı şey diğer Kerkük Temsil Takımı ile Babagürgür Temsil ve Müzik Takımı için de geçerlidir. Onlar da 1960’larda kurulan tiyatro takımları idi. Böylece 1960 yıllarda tablo bu şekilde şekillenir.³¹

1.6.5. Kerkük’te eğitim camiasında tiyatro

Bu dönem her ne kadar inişli çıkışlı olsa da yine Kerkük Eğitim Müdürlüğü’nde güzel gelişmeler kaydedilmiştir. Onlardan 1960 yılında Kerkük’te Sanatsal Aktiviteler bölümü açılmıştır. Bölümün başına gelen Mahmut El-Ubaydi müdür olarak atanır. Ubaydi de Enver M. Ramazan’ın tiyatro çalışmalarının başı getirir. Böylece Kerkük Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı bu bölümün açılması eğitim camiasında çok makbul görülür. Genç öğretmen ve tiyatro severleri de teşvik etmeye yetmiştir. Bu dönemde okullar arasında çeşitli sanatsal faaliyetler sunulur. Tiyatro alanında da Suat İzzet Arslan’ın yönetmenliğinde *Yolyos Kaysar*, *Ehli Kehif*, *Adamlar ve Fareler*, *Gerçek Çok Çıplaktır*, *Ölümler Devrimi* ve başkaları. Kerkük eğitim camiasında devlet desteği ve imkânları ile yapılan bu verimli çalışmalar Kerkük’te özel sektörde yapılan çalışmaları gölgede bırakır ve bu nedenle 1960’lı yıllar eğitimcilerinin tiyatro çalışmaları döneme damgasını vurur. Netice olarak 1961 yılında Enver M. Ramazan tarafından eski ve yeni oyuncularını içine alan “Öğretmenler Temsil Takımı” kurulur ve 1962 yılından da itibaren çalışmaları başlar.

Eğitim kurumlarındaki tiyatro çalışmaları bu dönemde verimli olarak değerlendirilir. Ayrıca 1962-1969 yılları arasında kurulan tiyatro takımları; “Öğretmenler Temsil Takımı-1961”, “Öğrenci Temsil Takımı-1962”, “Öğrenci Temsil Takımı-1965”, Garbiye Ortaokul Temsil Takımı-1965”, Kara Altun Temsil Takımı-Bağdat 1967”, Irak Tiyatrosunda Yenilikler-1965”, “Yeni Temsil Takımı-1969”olarak sayılabilir. Bu Takımlar kırk civarında tiyatro oyununu sahneye koyarlar.³²

1.6.6. Türkmenlere tanınan kültürel haklar dönemi ve “Türkmen Millî Takımı”

Irak Devrim Komuta Konseyi’nin 89 No’lu ve 24 Ocak 1970 tarihli karara göre Irak’ta Türkmenlere kültürel hakları tanındı. Türkmenler de bu karar doğrultusunda korkusuz ve özgürce kültürel aktiviteler yapmaya başladılar. 1970’li yılların başında verilen kültürel haklar çerçevesinde Kerkük’te Savra Spor Kulübü, gençlik ve kadın

³¹Küzeci, 2020a, a.g.k., 34

³²Hellak, 2009, a.g.k., 9

örgütleri, öğretmenler birliği, Kızılay derneği ve daha başka cemiyetler tiyatro dalına ciddi önem verirler. Zikrettiğimiz kurumların dışında millî şuuru halka aşılacak için toplumun içinden doğan Türkmen Millî Takımı bu kurumların tüm çalışmalarını gölgede bırakarak hızla Salah Nevres tarafından kurulur, tiyatro takımının başına da usta ve duayen tiyatrocu Enver M. Ramazan getirilmiştir. Salah Nevres'in yazdığı; "*Tembel Abbas, Bazar Ağası, Çarşı, Yarasa, Hakimler Sağolsun, Profesör Turan, Yolcular, Gelincik*" ayrıca Kahtan Hürmüzlü'nün Arapça yazdığı ve Salah Nevres tarafından Türkçeye aktardığı *Bitmeyen Gece* ve Vecdi Gedik'in yazdığı *Merdiven, Bayram Akşamı*" gibi oyunlar iki yıl içerisinde TMT'nin duayen yönetmeni Enver M. Ramazan, Abdurrazzak Hürmüzlü ve Mehmet Kasım tarafından başarıyla sahneye konulmuş, halkın beğenisini kazanmıştır. Bu oyunlar o dönemin tiyatro başta olmak üzere sanat çalışmalarında altın çağ niteliğini kazandırmıştır. Tiyatro Millî Takımı'nın şöhret kazanan tiyatro oyuncusu Hüseyin Demirci şehit edildikten sonra TMT diğer takımlarla birlikte bir buruk dönemi yaşar ve 1976 yılında tamamen faaliyetlerini durdurur.³³

1.6.7. Babagürgür Takımı

Bu dönemde ayrıca, 1969 yılında kurulan Babagürgür Takımı 1970 yılının başında da ciddi faaliyetler sunmaya başlar. Savra Spor Kulübü'ne bağlı olan takım; Nusret Merdan'ın yazdığı ve Tahsin Ali Şaban'ın yönettiği *Şemendfer*, Yavuz Hürmüzlü'nün yazdığı ve Haşim Zeynel'in yönettiği *Deliler Doktoru*, Yusuf El-Hani'nin yazdığı ve Haşim Zeynel'in yönettiği *Altı Elliğ*, Tahsin Ali Şaban'ın yazdığı ve yönettiği *Gayurlar badesi*, Nusret Merdan'ın yazdığı ve Haşim Zeynel'in yönettiği *At Severlerin Şarkısı*, Yılmaz Begoğlu'nun yazdığı ve Zeynelabidin Hasip Köprülü'nün yönettiği *Yaman Felek*, İmat Behçet'in yönettiği Ahmet Otrakçı'nın *Oyunbaz İzzet* ve Yılmaz Begoğlu'nun *Binde Bir* oyunlarını, Yusuf el-Anin'in Arapça yazdığı ve Türkçeye Mevlüt Taha Kayacı tarafından tercüme edildiği sahneye Gaip Haydar'ın koyduğu *İmla dersi*, Ahmet Otrakçı'nın yazdığı ve Hüseyin Ali Galip'in yönettiği *Vakit Varken* ve *Nece Niçin, Kimiyeçin* oyunları o dönemde başarıyla sahneye konulur.

Kerkük'te Türkmen okullarında Türkmençe eğitimin yasaklanması, eğitim dışında şehirde kültür ve sanat aktivitelerini de derinden etkiler ve 2 Kasım 1971 tarihinde öğrenci boykotu başlar. 8 Kasım TMT'nin Tembel Abbas tiyatro oyununun başrol oyuncusu ve

³³Küzeci, 2020b, a.g.k., 32

yıldızı Hüseyin Demirci'nin yirmi yaşında şehit düşmesi nedeniyle Kerkük'te bir süre tiyatro faaliyetleri askıya alınır.³⁴

1.6.8. Eğitim Temsil Takımı

Irak Eğitim Bakanlığı'nın aktivitelerine katılmak amacıyla, 1974 yılında Kerkük'te Eğitim Temsil Takımı kurulur. Bu takım Bağdat, Kerkük sahnelerinde Arapça olarak önemli oyunlar sunarak birçok ödüle nail olur. Takımın faaliyetlerinden; 1974'te Salman Faik'in yönetmenliğinde Can Kokto *Antikona* ve Shakespeare'in *Tacir El-Bundukiyye-Silah Tüccarı* oyunları, Hüseyin Ali Galip'in yönettiği ve Hasan Beyati'nin yazdığı *El-Misyada-Av* oyunları Kerkük'te sahneye konulur. 1976'da Tahsin Ali Şaban'ın hazırladığı ve yönettiği *Asvat El-Rafize*, yine Tahsin Ali Şaban'ın yazdığı ve yönettiği *Kara Fikirler* ve 1977'de Enver M. Ramazan'ın hazırladığı ve yönettiği *Güneşin Aynası* ve *Zeter Tepesi*, 1978'de Fazıl Hellak'ın yazdığı ve Tahsin Ali Şaban'ın yönettiği *Aysen'in Kalkışı ve Düşüşü*, Sait Maliki'nin yönettiği ve Celil el-Kaysi'nin yazdığı *Çöl Karanlığı* ve Tahsin Ali Şaban'ın hazırladığı ve yönettiği *Vemutasimah* oyunu sahneye konulur.³⁵

1.6.9. Öğrenci Temsil Takımı

Bu takım Kerkük Eğitim Müdürlüğü'nce 1960 yılında aynı isimde kurulan takımın devamıdır. Bu takım, 1971-1972 yılları arasında bir dizi faaliyet sunar. Onlardan: Salman Faik'in yönetmenliğinde *Gelin ve Yer*, Enver M. Ramazan'ın yönetmenliğinde *Kilyopatra*, Nusret Merdan'ın yazdığı ve Enver M. Ramazan'ın yönettiği *Nakus- Çan* ve Enver M. Ramazan'ın yönettiği *Uğniyet el-Tem- Tem Şarkısı*. 1974'te Fazıl Hellak'ın yazdığı ve Enver M. Ramazan'ın yönettiği ödüllü oyun *El-Kadim el-Cedidi-Yeni Gelen*, 1975'te Tevfik El-Hakim'in yazdığı ve Enver M. Ramazan'ın yönettiği *Odip*, 1976'da Enver M. Ramazan'ın yazıp ve yönettiği ödüllü oyun *Aşk Kartı* ve 1977'de Fazıl Hellak'ın yazdığı ve Vacip Sait'in yönettiği *Tohum* adlı oyunlar sahneye konulur.³⁶

1.6.10. Deneme Tiyatro Takımı

Bu takım yeni mezun olan ve amatör tiyatrocular tarafından iç enformasyon dairesine bağlı olarak, 1978 yılında kurulur. Takım; *Buğzuğ el-Kamar-Ay Çıkışı*, *Miras*

³⁴Ş. Küzeci (2020ç). Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*, 153. sayı, s. 29

³⁵Küzeci, 2020ç, a.g.k., 30

³⁶F. Hallak (2006). Öncü Türkmen Tiyatrocusu İsmet Hürmüzlü. *Sümer Dergisi*, 4. sayı, s. 91

Festivali, Yutubya Ormanı, Kuş ve Tilki, Dervişler gerçekleri arıyor, Vezir ve Sultan oyunu çalışmaları sahneye koyarlar.³⁷

1.6.11. Öğretmenler Sendikası Takımı

Kerkük öğretmenler sendikası tarafından kurulan takım; Hirbert'in yazdığı ve Salah Nevres'in Türkçeye aktardığı ve Fazıl Hellak tarafından sahneye konulan *Sadikan-İki Arkadaş*, Yusuf El-Ani'nin yazdığı ve Fazıl Hellak'ın yönettiği *Şlon, Liveyiş ve ilmen-Nasıl, Niçin, Kimin İçin* ve Fazıl Hellak'ın yazdığı ve yönettiği *Guraba* oyunları takdim edilir.³⁸

1.6.12. Kerkük'te tiyatroların özellikleri

Bu dönemde Kerkük'te çok sayıda tiyatro oyunları takdim edilir. Bu bağlamda Kerkük'te tiyatronun altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz. Sunulan tüm tiyatro oyunları konu ve içerik bakımından çok yüksek seviyede olup, toplumun beklentilerini karşılamıştır. Oyuncuları ve takımların kaynakları farklı farklı olsa da değişmeyen bir ortak öge oyunlarının dilini o döneme damgasını vurmasıdır. Türkmen Millî Takımı ile Savra Spor Kulübü Takımları hariç sunulan tüm oyunların dili Arapça olarak takdim edilir, hâlbuki 1920-1970 yılları arasında Kerkük ve Bağdat'ta sunulan tiyatro oyunlarının çoğu Türkçe olarak sahneye konulur.³⁹

1.6.13. Kerkük'te tiyatronun durgun dönemi

Irak'taki siyasi gelişimler 1979 yılında başlar ve Baas Parti'sinin başına Saddam geçer. Hem devlet başkanı olur hem de partinin başına geçer. Irak'ta yeni bir dönem başlar. Özellikle de Türkmenlere karşı Kerkük'te demografik yapının değiştirilmesi ve Türkmenleri güney ve kuzeye gönderme planı, yerlerine de güneyden Arapları getirip Kerkük'e yerleştirme olayı 1980 yıllarının başında başlar. İşte hâl böyleyken Kerkük'te ciddi bir kaos meydana gelir.

Bir de Irak-İran savaşı başlama sinyalleri verince durum daha da gerginleşir. Fakat tiyatro bu durumdan daha çok etkilenir. Böylece Saddam'ın iktidara gelmesi ve Irak-İran savaşının sekiz yıl sürmesi, ardından da Irak'ın Kuveyt'e girmesi ve Birinci Körfez Savaşı'nın başlaması, ardından Irak'ta on beş vilayette protestoların baş göstermesi

³⁷Hallak, 2006, **a.g.k.**, 92

³⁸N. Merdan. Tiyatro Tarihi ve İsmet Hürmüzlü. The Turkman Tribune. Web sitesinden erişilen kaynak adresi: <http://turkmentribune.com/Kerkuk/20.html> (Erişim tarihi: 28.09.2020.)

³⁹Hallak, 2009, **a.g.k.**, 133-134

nedeniyle Irak'ta siyasi gerginlik ve istikrarsızlık başlar. Nihayet Irak'a Birleşmiş Milletler tarafından ambargonun uygulanması Irak'ı ekonomi ve siyasi olarak tamamen felç eder. Üstelik Kuzey Irak Güvenlik Bölgesi'nin oluşturulması, Erbil, Süleymaniye ve Dohok'un resmen olmazsa da, fiilen Irak'tan ayrı idare edilmesi konusu, umum Irak'ta kültür sanat etkinliklerini etkilenir ve bir taraftan da siyasi kültür devrimi başlar. Böyle bir dönemde Kerkük'te tiyatro hareketi, 1979 yılının başından 1992 yılının başına kadar bir durgunluk dönemi yaşaması doğal karşılanır.⁴⁰

1.6.14. Ambargo döneminde Kerkük'te tiyatro çalışmaları⁴¹

Irak'ta ambargo ışığında devam eden hayat, Türkmenler için bir çeşit direniş ve uyanış devrimi olarak nitelendirilir. Ocak 1992 tarihinde Kerkük Sanatçılar Sendikası Kale Temsil Takımı'nı kurar. Takımın sahneye koyacağı ilk oyun yine TMT başkanı usta yazar Salah Nevres'in yazdığı *Muçala* oyunu olur. Ayrıca 20 Şubat 1992 tarihinde Kerkük Neşat Medresi salonunda on gün canlı olarak *Muçala* oyunu Türkçe olarak sahneye konulur. Uzun bir süre derin bir uykuya dalan Türkmen tiyatrosu canlı ve heyecanlı bir şekilde başlar, halkın beğenisini ve yeniden tiyatroya ilgi göstermesini sağlar.

Muçala'dan sonra tiyatro çalışmaları hız kazanır. Celal Polat'ın yazdığı Yavuz Faik'in yönettiği *Sumaklı Günler*, Nusret Merdan'ın yazdığı ve Ahmet Kuşçu'nun yönettiği *İko* oyunları peş peşe sahneye konulur. Ancak, *İko* oyunu bazı diyalogları, yönetmenle Kerkük emniyet mensupları arasında tartışmalara yol açar. Yönetmenin yazılı taahhüdü ile anlaşmaya varılır ve gösteri on gün devam eder. Ancak, kaydedilmesine rağmen Kerkük TV'sinde gösterilmez.

Bu dönemden 2003 yılına kadar sunulan tiyatro oyunları; İbadullah Abdullah'ın yazdığı ve yönettiği *Allav Cellav*, Velit Abbas'ın yazdığı ve yönettiği iki bölümlük *Firişteli Ev*, Mehmet Kuşçu'nun yazdığı ve yönettiği *Bizim Mahalle*, Şemsettin Türkmenoğlu'nun yazdığı ve İbadullah Abdullah'ın yönettiği *Reşit Küle Rıza*, İbadullah Abdullah'ın yazıp yönettiği *Üç Hoyrat*, Abbas Erenay'ın yazdığı ve Mehmet Kuşçu'nun yönettiği iki bölümlük *Umuş*, Velit Abbas'ın yazdığı ve yönettiği *Molla Nasrettin'in Son Seferi* Şemsettin Türkmenoğlu'nun yazdığı ve Mehmet Kuşçu'nun yönettiği *Zenney*, Abdurrazzak Mehmet Aziz'in yazdığı ve yönettiği *Allav Cellav Bazarı*, Ahmet

⁴⁰Kuzeci, 2020ç, a.g.k., 31

⁴¹Ambargo Döneminde Kerkük'te Tiyatro Çalışmaları adlı bölümün yazılmasında büyük ölçüde Kuzeci, 2020ç, a.g.k., 32 makalesinden yararlanmıştır.

Kuşçu'nun yazdığı ve yönettiği *Yarın Başka Gündür*, Şemsettin Türkmenoğlu'nun yazıp yönettiği *Doktor Bakı Muayenehanesi* ve *Kuşbaz Arvadı*, Mehmet Hıdır'ın yazıp yönettiği *Hay hay Kerkük*, Mehmet Haşim'in yazdığı ve Mehmet Kuşçu'nun yönettiği *Köyümüz*, Abdurrazzak Mehmet Aziz'in yazdığı, Sirvan Saçıuzun'nun Türkçeye aktardığı ve Yavuz Faik tarafından yönetilen *O Yaha Sultanı* ve son olarak Velit Abbas'ın yazıp yönettiği *Talihsizler* oyunları başarıyla Türkçe olarak sahaneye konuldu.⁴²

1.6.15. Kerkük'te Türkmen tiyatrosunda kadın oyuncuların yokluğu

Eski yıllar gibi Türkmen kadınlarının birçok aktivitelerde yer almaması, özellikle de şarkı söylemek, halk oyunlarına katılmak, tiyatro faaliyetleri vs. yasaklar ve örf-adet, gelenek ve görenek gibi kavramlar beyinlerden hâlâ silinmemiştir. *Muçala*'nın ilk gününde “Zeynep” rolünde Nazlı Hanım canlı olarak sahneye çıkar. Ertesi gün oyunun sunumundan bir saat önce, Nazlı'nın ailesi oynamasına yasak getirir. *Muçala*'nın değerli yöneticileri akıllı bir değişimle Zeynep ile Muçala'nın diyalogunu demir parmaklıklar arkasına taşırlar. Böylece Zeynep “Nazlı” sahnede görünmeyerek, duvar arkasında *Muçala*'ya seslenir. Ancak aile yine ısrar eder. Ayrıca gösterinin üçüncü gününde takımın morali bozulmasın diye, yönetmenler yine zorluğa katlanırlar. Oyunun içeriğine ve metnine dokunmadan, oyun yazarı ile yönetmenler anlaşarak, teknolojinin nimetini devreye sokarlar. Zeynep'in sesi banda kaydedilerek kasetten vermesine ailesini ikna ederler. Oyunun diğer gösterim günleri bu şekilde devam eder. Bu gösteri ile Türkmen tiyatrocuları büyük bir başarıya imza atarak tüm sanatçılara örnek olurlar. Sanat camiası yeniden hareketlenmeye başlar.⁴³

1.6.16. Saddam sonrası Irak'ta Türkmen tiyatrosunun gelişmeleri

ABD'nin 10 Nisan 2003 tarihinde Irak'ı tamamen işgal etmesi sonucu Irak'ta tüm alanlarda ilginç gelişmeler meydana gelir. ABD'liler önce Enformasyon ile Savunma bakanlıklarını fesheder. Ardından da her şey serbest bırakılır. Basında sansür kalkar. Kültür, sanat faaliyetleri sansüre tabi tutulmayarak serbestçe icra edilir. Irak merkezi hükûmete bağlı on beş vilayette her türlü aktiviteler düzenlenmeye başlanır. Dil, din, ırk, mezhep, renk ve her konuda her alanda yediden yetmiş her vatandaş her türlü aktivite yapabilme fırsatını bulur.⁴⁴

⁴²Ş. Küzeci (2020d). Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*, 154. sayı, s. 27

⁴³Küzeci, 2020d., a.g.k. 29

⁴⁴H. Bahattin ile 30 Temmuz 2020 tarihinde yapılan kişisel iletişim.

Kerkük şehri Türkmenlerin bir kültür merkezi konumunda olarak aydınları harekete geçerek yıllardan beri yapamadıkları ve kuramadıkları sivil toplum kuruluşlarını kurarlar. Önce Türkmen Edebiyatçılar Birliği, Türkmen Sanatçılar Birliği, Türkmen Şehit Aileleri ve Siyasi Tutuklular Derneği, Gençlik, Kadın vd. STK'ler kurulur. Ancak tiyatro faaliyetleri 2004 yılında başlar. Yıllar önce işini yarım bırakan İsmet Hürmüzlü Ankara'dan Kerkük'e dönüp Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosunu kurar. Ardından da Kerkük'te Türkmen Kardeşlik Ocağı- Tiyatro Takımı kurulur. Irak'ta ve Türkiye'de düzenlenen birçok etkinliklerde çok önemli oyunlar sunulur. Özellikle de İsmet Hürmüzlü'nün yazıp ve yönettiği oyunlardan *Tufan* oyunu herkesin beğenisini kazanarak İsmet Hürmüzlü ve Türkmen tiyatro tarihine büyük ivme kazandırır. İsmet Hürmüzlü'nün vefatından sonra Irak Ulusal Türkmen Tiyatro Takımı müzisyen, bestekâr ve hayatını Türkmen sanatına vakfeden Hüseyin Bahattin'e emanet edilir.⁴⁵

1.6.17. Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu'nun sunduğu oyunlar (2003-2020)⁴⁶

- 1- *Tufan*:** Yazar ve Rejisör- İsmet Hürmüzlü
- 2- *Yaralı Yurt*:** Yazar- Aydın Aslan, Rejisör- İbadullah Abdullah
- 3- *Üzgünler*:** Yazar ve Rejisör- İbadullah Abdullah
- 4- *Beşinci Yatak*:** Yazar- Kasım Fincan, Çeviri- Mehmet Küzeçi, Yönetmen- Mehmet Kılınç
- 5- *Haftanın Sekizinci Günü*:** Yazar- Ali A.Elzeydi, Çeviri- M. Küzeçi, Rejisör- M. Kılınç
- 6- *Cimri Baba*:** Yazar- Velit Abbas, Rejisör- Mehmet Kuşçu
- 7- *Bohça*:** Yazar- Kazım Fincan, Çeviri- Mehmet Küzeçioğlu Yönetmen- Ahmet Sarıkahya
- 8- *Tablolar*:** Yazar- Nihayet Celali, Rejisör- Hişam Nazım
- 9- *Pusuda*:** Yazar- Cahit Atay, Yönetmen- Mehmet Kılınç
- 10- *Sanat Şehitleri*:** Yazar- Aydın Aslan, Rejisör- Ömer Hişam
- 11- *Faşlı Gül*:** Yazar- Mehmet Haşım Salihi, Yönetmen- Hüseyin Ali Galip
- 12- *Vicdan*:** Yazar- Mehmet Haşım Salihi, Rejisör- Hüseyin Ali Galip
- 13- *Bir Şey Yap Met*:** Yazar- Nazım Hikmet, Yapımcı ve Rejisör- Ahmet Sarıkahya
- 14- *Sınır*:** Yazar- Ali Songül, Rejisör- Ahmet Sarıkahya

⁴⁵Küzeçi, 2020d, a.g.k. 31

⁴⁶Bahattin, 2020 a.g.k.

15- *Eczacı*: Mehmet Haşim Salihi, Rejisör- Ahmet Sarıkahya

16- *Kış Erken Gelir*: Yazar- Kasım Matrud, Çeviri- Mehmet Küzeci, Rejisör- Mehmet Kılınç

17- *Muçala*: Yazar- Salah Nevres, Yönetmen- Fazıl Berberoğlu

18- *Referansız Sayılar*: Yapımcı ve Yönetmen- İbadullah Abdullah

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSMET HÜRMÜZLÜ'NÜN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Bu bölümde İsmet Hürmüzlü'nün hayatı, edebî kişiliği ve İsmet Hürmüzlü'nün yazdığı, oynadığı, yönettiği oyunlar yer almaktadır.

2.1. İsmet Hürmüzlü' nün Hayatı

Rejisör, oyuncu ve oyun yazarı İsmet Hürmüzlü, 11 Mayıs 1938 tarihinde Kerkük'te doğar. On iki kardeşin beşincisi olarak dünyaya gelen Hürmüzlü'nün babası Kerkük doğumlu, annesi ise Türk kökenli, Hatay doğumludur. Hürmüzlü, orta sınıf bir aile çocuğu olarak dünyaya gelir. İlkokulunu, ortaokulunu ve yabancı dil eğitimini Kerkük'te tamamlar. Ardından Kerkük petrol şirketine işçi olarak girer. Petrol şirketine çalışmasından dolayı İngilizceyi ana dili gibi akıcı konuşmayı öğrenir. İsmet Hürmüzlü, ilk tiyatro çalışmalarını on yedi yaşlarındayken sahneye kadınların çıkmasının yasak olduğu dönemde kadınların da bulunduğu Süryani ve Arap arkadaşlarıyla birlikte amatör olarak yapar.⁴⁷

İsmet Hürmüzlü 1950'li yıllarda Türkmen tiyatrosunun duayen ismi olarak ortaya çıkar. Birçok oyun yazar, yönetir ve oynar. 1950'li yıllarda Celil el-Kaysi'nin yazdığı İngilizce oyununda, İsmet Hürmüzlü ile kardeşi şair Kahtan Hürmüzlü ve Yusuf El-Hayderi rol alır. Bu oyun Kerkük'te ilk gerçekçi tiyatro akımının başlangıcı niteliğindedir. Bu da Kerkük'te tiyatro takımlarının kurulmasına bir vesile olur. 1952'de İsmet Hürmüzlü ile Ali Sadi ve diğerleri Halk Sahnesi Takımı'nı kurar. 1956'de yine İsmet Hürmüzlü Natık El-Tâi, Bekir İsmail ve Neşet Ziya ile Kerkük Tiyatro Takımı'nı kurar. Ayrıca İsmet Hürmüzlü, Enver M. Ramazan, Halil Ahmet el-Hassani, Aydın Şakir Iraklı, Kemal Tahir, Hancı ve TMT kurucusu Salah Nevres ile Türkmen Şane Takımı'nı kurar ve bu Irak Türkmen tiyatro tarihinde bir ilk olur. Böylece İsmet Hürmüzlü ilkokuldayken hayalindeki projesini gerçekleştirmiş olur.

Hürmüzlü iyi maaşla çalıştığı Kerkük Petrol şirketine biriktirdiği parayla ABD'ye gidip tiyatroyu akademik olarak öğrendikten sonra Kerkük'te büyük bir proje gerçekleştirme hayalini kurar. Gece vardiyalarında da çalışarak hedefine doğru

⁴⁷Ötüken Hürmüzlü ile 1 Mayıs 2019 tarihinde söylediklerini ses kaydına almak suretiyle yüz yüze görüştüm. BK. Ekler bölümü “Ötüken Hürmüzlü ile Söyleşi”.

ilerlemeye başlar. Kendisine Amerika'dan oyunculuk teklifi gelmesine rağmen Kerkük'te oyunculuk yapmak istediğini belirtip bu teklifi reddeder.⁴⁸

Bu aşamada İsmet Hürmüzlü Irak ve dünya tiyatrolarından seçtiği ve derlediği önemli oyunlara imza atar ve kurmuş olduğu ekibiyle kısa zamanda hem kendi adını hem de Şane Takımı'nın adını geniş kitlelere duyurmayı başarır. Dünya edebiyatından Antontişihov *Tem Şarkısı*, Moliere *Pinti*, Shakespeare *12. Gece*, Irak'tan Nezar Selim *Onlardan Biri* ve Ali El-Saidi *Eğri Çubuk* oyunlarını sahneye koyar. Ayrıca İsmet Hürmüzlü kendi çevirdiği, yazdığı ve ilham aldığı "*Halkın Gücü, Yeni Gün, Baykuş, Ya Işıktay Karanlıkta*" gibi eserleri de sahneye koyarak, arkasında bıraktığı dev tiyatro oyuncuları; Enver M. Ramazan, Salah Nevres, Aydın Şakir Iraklı, Nihat Akkoyunlu gibi isimler, Türkmen Millî Takımı'nı kurarak kendisini tarihe yazar.⁴⁹

Bu konu ile ilgili usta gazeteci yazar Sinan Sait'in, 1956 yılında yayımladığı *Karende Dergisi* 'nde kaleme aldığı "Kerkük'te İlaç Parası" yazısından bir parça alıyoruz;

Kerkük şehri diğer şehirler gibi tiyatro boşluğu ile şikâyet ediyordu. Ancak bazı oyunlar takdim edilmeseydi, Kerkük'ün tiyatrosuna ölüm hükmü vermiştik. Bu yıl Kerkük'te tiyatro oyunları Selim Batı'nın *Akdar* ve Yusuf el-Ani'nin *İlaç Parası* oyunları ve *Eğri Çubuk* komedi oyunu hem metin hem oyun hem de yönetmenlik bakımında bir numara oyunlar oldu. Burada İsmet Hürmüzlü oyunları başarılı bir şekilde sahneye koydu. Celil el-Kaysı, Ali Hüseyin gibi isimler oynadıkları rollerini uyum içinde yerine getirdiler.⁵⁰

İsmet Hürmüzlü tarafından 1956 yılında kurulan Türkmen Şane Tiyatro Takımı, Mart 1959 yılında yeni yönetim kurulunu seçer ve yeni yönetim kurulu İsmet Hürmüzlü, Halil el-Hüseyini, Enver M. Ramazan, Kahtan Hürmüzlü isimlerden oluşur.⁵¹

Şane Takımı 22 Haziran 1959 tarihinde ilk program akışını açıklar. Hürmüzlü, o tarihlerde oyun giderlerini karşılayacak herhangi bir kişi ya da kurum olmadığı için bütün masrafları kendisi ve ekibi karşılar.⁵²

14-17 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı olayları Kerkük'te başta tiyatro çalışmaları olmak üzere, şehrin tüm etkinliklerini etkiler. Şehirdeki istikrarsızlık, korku, endişe, güvenlik ve iç savaş endişesi toplumu derinden sarsar. Bu olay İsmet Hürmüzlü ve arkadaşlarını da etkiler.

⁴⁸Küzeci, 2020b, **a.g.k.**,32-33

⁴⁹S. Nevres ile 5 Mayıs 2020 tarihinde yapılan kişisel iletişim.

⁵⁰Hallak, 2006, **a.g.k.**, 48

⁵¹... (17 Mart 1959). Türkmen Şane Takımı. *Beşir Gazetesi*, s. 2

⁵²Saatçi, 2010, **a.g.k.**, 22

Aralık 1959’de *Savaşçılar* ile *Baykuş* oyununu İsmet Hürmüzlü tarafından sahneye konulduktan sonra, 1960’ta takım idarecileri arasında fikir ayrılığı ortaya çıkar ve takım ikiye bölünür. İsmet Hürmüzlü hayalindeki ABD eğitimi yerine 1961’de Ankara’da konservatuvar eğitimine başlar. Öte yandan Enver M. Ramazan, Salah Ali Şihlar, Suat İzzet Arslan, Halil Ahmet El-Hassani ve başkaları Fatih Mehmet Cömert birleşerek Kerkük Temsil Takımı’nı kurarlar.

1959 yılında Kerkük’te ilk tiyatro tecrübelerinden *Baykuş* adlı oyununu yazar ve yönetir. Hürmüzlü’nün sahne tecrübelerinin başında gelen bu oyunda kendisi başrolü oynar ve oyun dört gün boyunca sahnelenir. “Men Ölüm Türkmen Yaşasın” dedikleri bölümün, milliyetçi öğeler içermesi ve halkı galeyana getirmesi sebebiyle metinden çıkarılması istenmesine rağmen, bu bölüm çıkarılmayınca Kerkük Emniyeti ve Kerkük polisi oyunu durdurur. Hürmüzlü, bu bölümün oyunun en can alıcı noktası olduğunu düşünür. Daha sonra Kerkük’te Türkmen tiyatrosunu kurmaya çalışır.⁵³

Hürmüzlü 1960 yılında yakın arkadaşı Kerküklü ünlü türkücü Abdurrahman Kızılay ile Türkiye’ye gelir. Annesi, tiyatroyla ilgilenmesine ve Türkiye’ye gelmesine karşı çıkmamış, aksine büyük destekçisi olmuştur. Fakat Hürmüzlü’nün babası siyasi sebeplerden ötürü bu duruma karşı çıkar.

Hürmüzlü’nün Türkiye’de ilk geldiği yer Ankara’dır. Ankara’yı seçmesinin sebebi ise o zamanlar konservatuvarın sadece Ankara’da bulunmasıdır. Türkiye’de uzaktan akrabaları olan Kerkük büyükleriyle iletişime geçince onlar Hürmüzlü’ye kol kanat gerer, her ihtiyacını karşılarlar. Konservatuvar lisesine girmeyi başarır, ardından üniversite eğitimine başlar.

Türkiye Türkçesini yeterince bilmeyen Hürmüzlü, 1961’de Ankara Devlet Konservatuvarı’nın “Tiyatro ve Oyunculuk” bölümüne girer ve yatılı olarak okur. Ancak konservatuvarda başarılı olabilmesi için çok iyi bir şekilde Türkiye Türkçesi bilmesi gerekmektedir. Zamanının Devlet Tiyatroları Genel Konservatuvar Müdürü Cüneyt Gökçer, kendisine büyük yardımlarda bulunur. İlk zamanlar tirat ve monologları Türkmence oynar. Cüneyt Gökçer, Hürmüzlü’nün Kerkük’ten geldiğini bildiği için, onun kendileri için bir “şeref konuğu” olduğunu belirtir ve oyunculuk kariyerinin ilerlemesinde çok yardımcı olur. Hürmüzlü, konservatuvarı birincilikle bitirmenin yanında Türkiye Türkçesini öğrenmek için de gece gündüz durmadan çalışır. Bu çalışmaları sonucunda

⁵³Saatçi, 2010, a.g.k., 25

Hürmüzlü, kendisini dil konusunda o denli geliştirir ki, konuştuğunda Kerküklü olduğunu anlamak mümkün olmaz. Hürmüzlü, son derece başarılı ve yetenekli bir öğrencilik hayatı geçirdikten sonra 1966'ta mezun olur ve bitirir bitirmez Devlet Tiyatrosu'nda oyunculuğa başlar. Kariyerinde Cüneyt Gökçer ve Yıldırım Önal'ı örnek alarak bu yola çıkar. Ardından Kerkük'e dönmeye karar verir. Kerkük'e dönüp Türkmen Tiyatrosu'nu kurarak oraya olan borcunu ödeyeceğini belirtir. Hürmüzlü, memleketinde Türkmen tiyatrosunu geliştirmeyi amaçlasa da siyasi otoriteden dolayı pek başarılı olamaz. Bu yüzden Hürmüzlü, 1967'de Türkiye'ye geri döner.⁵⁴

Ayrıca 1967-1968 yıllarında Devlet Tiyatrosu'nda sözleşmeli olarak çalışır. Yalnızca tiyatronun içeriğine değil, yapısına da katkıda bulunur. Aynı yılda evlenen İsmet Hürmüzlü'nün Ötüken, Kürşat ve Mehmet adında üç erkek çocuğu olur. 1969 yılından itibaren Devlet Tiyatroları'nda kadrolu oyuncu olarak çalışır ve yeteneği gözlerden kaçmaz. Ondan sonra Devlet Tiyatroları'nda görev yapar ve her geçen gün başarıları katlanarak devam eder. Yeteneği sadece oyunculukla sınırlı kalmamış, ek olarak yönetmen ve oyun yazarı olarak da çalışmıştır. Ayrıca bazı eserleri yayımlanmıştır.⁵⁵

İsmet Hürmüzlü, 1970 yılında ikinci kez ABD'ye gider ve Washington DC'deki New Playwrite Theatre School'da okur. Aynı zamanda stüdyo oyunculuk eğitimi alarak kendisini geliştirmeye devam eder. Washington Arena Tiyatrosu'nun çalışmalarına gözlemci olarak katılır. Bu tecrübelerin kariyerine büyük katkısı olur. Ayrıca İngiliz ve Fransız tiyatrolarını yakından tanıma fırsatı bulur. Yaptığı çalışmalarda bunlardan esintiler görmek mümkündür.⁵⁶

1970'li yıllarda Hürmüzlü, milliyetçi toplumun önemli örgütlerinden Çağlar Sanat Tiyatrosu'nda Kurucu ve Genel Sanat Yönetmeni olarak çalışır ve sanat yönetmenliği alanında da başarılarını kanıtlar. Orada üç yıl akademik tiyatro öğretmeni olarak çalışır. Deneysel tiyatro alanında da başarılı çalışmalara imza atan Hürmüzlü, Çağlar Sanat Tiyatrosu'nda üç yıl deneysel tiyatro alanında çalışır.⁵⁷

⁵⁴Ötüken Hürmüzlü ile 1 Mayıs 2019 tarihinde söylediklerini ses kaydına almak suretiyle yüz yüze görüştüm. BK. Ekler bölümü “Ötüken Hürmüzlü ile Söyleşi”.

⁵⁵ Ö. Saatçi (2013), İsmet Hürmüzlü'den Son Perde. Ankara: Yazarlar Birliği Resmi Web Sitesi <https://www.tyb.org.tr/ismet-hurmuzluden-son-perde-9566yy.htm> (Erişim tarihi: 12.11.2020).

⁵⁶O. F. Sertkaya (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 47

⁵⁷B. Duman (2013). Acı Kaybımız İsmet Hürmüzlü. *Kardaşlık Kültür Sanat Edebiyat ve Folklor Dergisi*, 57. sayı, s. 20

1975-1976 yıllarında ise, Türkiye’de Türk Gençleri Tiyatro Topluluğu’nu kurup onlara Türklük şuurunu aşilar ve milliyetçi ruhla birlikte tiyatroyu bir arada yürütür. ETİ Sinema Salonu’nda üç ay boyunca *Bir Yabancı* adlı oyununu oynar ve son derece olumlu tepkiler alır. İsmet Hürmüzlü’nün, Kerkük’ten kaçışını ve Ankara Maltepe’ye gelip burada verdiği hayat mücadelesini bu oyununa yansıtır. Aslında tiyatrocunun amacı gençlerin zorluklara karşı verdikleri mücadelelerini bu oyun üzerinden millete aktarmak ve onları bilinçlendirmektir.⁵⁸

1976 ve 1977 yılları arasında kısa metrajlı olup TRT’de yayımlanan *Çok Sesli Bir Ölüm Hikâyesi*’nde öncü rol oynar. Filmin hikâyesi, Rasim Özdenören tarafından yazılan aynı adlı kitaba dayanmaktadır. Bu film, Çek Cumhuriyeti’ndeki elli altı ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen film yarışmasında Jüri Özel Ödülü kazanır. Ayrıca Kazakistan Kültür Bakanlığı’nın daveti üzerine, Almatı Uygur Devlet Tiyatrosu’nda *Bir Yabancı* oyununu yönetir ve Hürmet Belgesi Nişanı alır. Böylece Hürmüzlü’nün başarılarına bir yenisi daha eklenir.⁵⁹

Hürmüzlü, ellili yaşlarında tiyatro kitapları yazmaya ağırlık verir. Fakat 1950’li yıllarda Hürmüzlü, genç yaşlarında *Baykuş* oyunu başta olmak üzere birçok tiyatro oyunu yazıp sahneye koyar. Ayrıca oyunculuk ve yönetmenliğe önem verir.⁶⁰ 1980 darbesi öncesi özel tiyatrolarda kendi oyunlarını oynar. İlerleyen zamanlarda kendi özel tiyatrosunu kurar, Niyazi Gençosmanoğlu’nun *Kürşat İhtilali* adlı eserini oyunlaştırır. Ayrıca çocuklarının ismini bu eserden esinlenerek koyar.⁶¹

1990-1992 yılları arasında Devlet Tiyatrosu’nun Genel Müdür Yardımcılığı görevini yapar, bu işinde de son derece başarılı olmasına rağmen 1992 yılında kendi isteği üzerine istifa eder. Aykırı siyasi görüşlerinin bunda payı büyüktür.⁶²

1992-1993 yılları arasında Haldun Taner’in yazdığı *Lütfen Dokunmayın* adlı oyunu Makedonya Üsküp Halklar Tiyatrosu’nda yönetir. Görüldüğü üzere, Hürmüzlü’nün ünü yalnızca Irak’ta ve Türkiye’de değil, yurtdışında da duyulmuştur. 1997’de Bursa Devlet

⁵⁸Ş. Küzeci (20 Ocak 2017). Vefatının 4. Yılında Kerküklü Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü. Ankara: *Kerkük Gazetesi*, s. 8

⁵⁹Y. İmrek, A. Eryıldırım (24 Ocak 2013). İsmet Hürmüzlü Uğurlandı, *Anayurt Gazetesi*. Web sitesinden erişilen kaynak adresi: <http://www.anayurtgazetesi.com/haber/Ismet-Hurmuzlu-ugurlandi/435565> (Erişim tarihi: 1.08.2020)

⁶⁰Y. Vacit İmsel ile 12 Aralık 2020 tarihinde yapılan kişisel iletişim.

⁶¹Ötügen Hürmüzlü ile 1 Mayıs 2019 tarihinde söylediklerini ses kaydına almak suretiyle yüz yüze görüştüm. BK. Ekler bölümü “Ötügen Hürmüzlü ile Söyleşi”.

⁶² Küzeci, 20 Ocak 2017, **a.g.k.**, 8

Tiyatrosu'nda *Kavuşma (Vuslat)* oyununu sahneler. Oyun son derece olumlu geri dönüşler alır. Gazi Üniversitesi Basın Okulu'nda bir yıl tiyatro eğitimi verir.⁶³

İsmet Hürmüzlü'nün teorik kitabı olan *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru Oyunculuk* 1998 yılında yayımlanır. Bu kitap, hem kendi kariyerinde bir dönüm noktası olur hem de tiyatro camiası için önemli bir kaynak vasfını kazanır. 1996-1999 yılları arasında Konya Selçuk Üniversitesi Devlet Konservatuarı Sahne Sanatları Bölümü Tiyatro Ana Sanat alanında öğretim görevlisi olarak çalışır. Bilindiği üzere, bu Hürmüzlü'nün ilk öğretmenlik deneyimi değildir. Konya'da gerçekleşen okul toplantısında Türk Tiyatrosunun Kurucusu Muhsin Ertuğrul ödülüne layık görülür. Tiyatrocu, aynı zamanda başarılı bir çevirmendir. *Jandark* adlı oyun İsmet Hürmüzlü tarafından çevrilir. Bu oyun, Fransız Ulusal Kadın Kahramanı'nın hayatını anlatmaktadır. Oyunun yazarı James Maxwell Anderson'dır. Kendisi, Amerikalı bir oyun yazarı, yazar, şair, gazeteci ve söz yazarıdır.⁶⁴

Hürmüzlü'nün çalışmaları, Türkiye'nin birçok ilinde Devlet Tiyatroları ile sahne alır. Bu iller, Adana, Bursa, Trabzon, Diyarbakır, Erzurum, Konya, Ankara ve İstanbul olarak sıralanabilir. O, Ayrıca Elazığ Devlet Tiyatrosu'nun kurucu müdürüydü.

Hürmüzlü, Genel Müdür yardımcısının talebi üzerine 15 Mayıs 2003 tarihinde emekli olur. Emekliliğini istenmesinin sebebi herhangi bir sorun değil, yaş sınırıdır. Ancak, tiyatrodan uzaklaşmamıştır. Yine tiyatronun içinde kalabilmek için, emekli olduktan sonra Devlet Tiyatrosu'nda sözleşmeli olarak çalışmaya başlar. *Yedi Kocalı Hürmüz* oyununu Diyarbakır'da sahneler. Oyun, olumlu tepkiler alır. Yönetmen olarak Konya'da *Mevlâna* adlı eseri sahneye koyar. Bu oyun da seyirci tarafından büyük beğeni toplar. Sanat hayatında çok önemli bir yere sahip olan Hürmüzlü'nün bir diğer önemli vasfı da Irak Türkmen Tiyatrosu'nun kurucusu olmasıdır. Irak Türkmen Tiyatrosu'nun bugünlere gelmesinde Hürmüzlü'nün rolü yadsınamaz.⁶⁵

Irak'ta dikta rejimin sona ermesinden ve Hürmüzlü'nün Türkiye'ye gidişinden otuz altı yıl sonra, 2003 yılında Kerkük'e dönüp Türkmen oyuncularını bir araya toplayarak

⁶³Ş. Küzeci (2005). Tiyatro Ustası İsmet Hürmüzlü. *Kerkük Dergisi*, 1. sayı, s.35

⁶⁴Hallak 2006, a.g.k., 18

⁶⁵Hallak, 2006, a.g.k., 20

Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu'nu kurar. İlk olarak, *Tufan* oyunu Irak'ta sahnelendiği zaman büyük ilgi görür ve Türkmen halkı Hürmüzlü'yü bağrına basar.⁶⁶

İsmet Hürmüzlü, zaman zaman Türkiye'nin Irak politikasıyla ilgili siyasi yorum ve analizler de yapar. Aynı zamanda başarılı bir siyasetçi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Topluma birlik ve dayanışma çağrısında bulunur, 2005 Irak seçimlerinde önemli çabalar sarf eder. Tiyatronun ona kattığı ileri görüşlülüğü bu konuda kendisine yardımcı olmuştur.⁶⁷

Irak'ta Ulusal Türkmen Tiyatrosu'nun kurulmasından sonra İsmet Hürmüzlü bir süre sonra Ankara'ya döner ve Türkiye'de özel sektörde çalışmalarına devam eder. Türkiye'de bazı filmler ve bir televizyon dizisinde oynar. Kamera önü oyunculuğunda da başarısına başarı katar. 2006 yılında bir Arap şeyhi olarak *Kurtlar Vadisi Irak* filminde rol alır. Gerçekten de Hürmüzlü'nün, ağa rollerine çok yakışmakta ve onun da bu rolle özdeşleştiği bilinmektedir. Tiyatrocu, profesyonelliğini bu oyuna da yansıtır. *Kurtlar Vadisi Irak* filminden sonra 2007'de ATV' de gösterilen filminden sonra *Sıla ve Tek Türkiye* dizilerinde ağa rolü oynayarak başarılarına yeni diziler ekler.

Kurucu Başkanı olduğu Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu 12-17 Haziran 2007 tarihleri arasında Mersin'in Tarsus İlçe Belediyesi tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Türk Dünyası Tiyatro Günleri'ne katılır ve bu çalışmaları halkın büyük beğenisini toplar. Tarsus Belediyesi tarafından kırk yılı aşkın süredir Türk tiyatrosuna verdiği hizmetlerden dolayı Türk Tiyatrosu'na Hizmet Ödülü'nü kendisine layık görülür. 1. Uluslararası Türk Dünyası Tiyatro Günleri'ne katılan Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu, İsmet Hürmüzlü'nün yazdığı ve yönettiği *Tufan* oyununu sahneler. Bu oyun Tiyatro Günleri'nde çok dikkat çeker ve herkesin beğenisini kazanır.

Irak Ulusal Türkmen tiyatrosunu kurduktan sonra, 2009-2010 yılları arasında Irak'ta oynadıkları oyunlarla Türkiye'de Ankara ve Konya'ya turneye çıkarlar. Hürmüzlü, Irak Türkmen millî davasına katkı sağlayarak Türkmen davası için özellikle de 2005'te Irak Parlamento seçimlerinde, Irak Türkmen Cephesi adaylarına moral verme ve onları motive etmek konusunda birçok tanıtım ve propaganda çalışmalarında önemli seslendirmeler yapar. Ayrıca ölümünden önce tasavvuf ile ilgili alanlar üzerinde yoğun

⁶⁶J. M. Landau (2003). *Ultra-Nationalist Literature In The Turkish Republic: A note on the novels of Hüseyin Nihâl Atsız*. Middle Eastern Studies, 39(2), s. 204-210.

⁶⁷Hallak, 2006, a.g.k., 21

alışmalara imza atar. Bunun yanı sıra Irak Türkmen edebiyatına ve edebiyatın diğerk dallarına da tiyatroya olduğu kadar ilgi duymaktadır. 2011’de on üç Türkmen şairinin şiirlerini seslendirerek bir şiir CD’si kaydeder. Ses tonu şiir okumaya yatkın olduğu için eserleri de oldukça beğenilmiştir.⁶⁸

2.1.1. Vefatı

Devlet Tiyatroları Genel Müdür yardımcısı, yazar, oyuncu ve rejisör İsmet Hürmüzlü, kültür ve sanat yolunda birçok büyük başarılarla imza attıktan sonra amansız bir hastalığa yakalanmıştır. Tedavi grdğu Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’nde 19 Ocak 2013’te hayatını kaybeder. Sevenlerini gözyaşlarına boğar. Devlet Tiyatroları Genel Mdrlğu Hürmüzlü’nün ölümünden sonra taziye mesajı yayımlar ve Kocatepe Cami’sinde devlet töreni düzenlenir. Ardından 21 Ocak Pazartesi günü cenazesi önce Küçük Tiyatro Sahnesi’ne getirilir. Orada Hürmüzlü’nn yetiştirdiği oyuncular, sevenleri ve mesai arkadaşları tarafından karşılanır ve saygıyla anılır. Düzenlenen törenden sonra aynı gün ikindi namazı sonrasında Ankara Karşıyaka Mezarlığı’nda toprağa verilir. Türkmen tiyatrosunun kuruluşunun amaç ve ilkelerini birleştiren sanatçı, yönetmen, yazar, bu kimlikle yaklaşık kırk oyunda yer alır ve görevini başarıyla yerine getirir. Gerek Türk tiyatrosu gerekse Türkmen tiyatrosu kendisinden çok şey öğrenmiştir.⁶⁹

Hürmüzlü’nn vefatından sonra 2016 yılında Mersin Büyük şehir Belediyesi tarafından düzenlenen Türk Dünyası Tiyatro Günleri’nde İsmet Hürmüzlü’ye Onur dl’ verilir, bu ödül onun adına oğlu Kürşat Hürmüzlü’ye takdim edilir.⁷⁰

2.2. Edebİ Kişiliği

Türkmen tiyatrosunun kurucusu ve duayen isimlerinden olan Hürmüzlü, meslektaşları arasında sanat kaygısı gtmedeki hassasiyeti ile bilinir ve gurbetilerimiz arasında memleket hasreti çekmede ise nde gelirdi. İsmet Hürmüzlü, gençliğinden beri tiyatroya ilgi duyar. Tiyatro onun için tam anlamıyla bir tutkudur. Ayrıca İsmet Hürmüzlü’ye göre sanat, Allah vergisidir ve bir insanın geninde bulunur ve konudaki düşüncelerini *Türkmeneli Dergisi*’nde şu sözlerle belirtmiştir: “Sanatın gende olduğuna

⁶⁸Kzeci, 20 Ocak 2017, **a.g.k.**, 8

⁶⁹ř. Küzeci (2013). nl Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü Sevenleri Tarafından Uğurlandı. *Ankara: Kerkük Gazetesi*, s. 3

⁷⁰K. nal ile 09 Kasım 2020 tarihinde yapılan kişisel iletişim.

inanıyorum, sanat Allah vergisidir. Yüce yaratan sanatçıya diğer insanlara nazaran daha yaratıcı gen bahşetmiştir. Bu da sanatçıyı diğer insanlardan farklı kılmıştır”.⁷¹

Kerkük’te tiyatro bulunmamasına rağmen Hürmüzlü’nün tiyatro sevgisi doğuştan gelmektedir. Yetiştği bölgede bir örneği olmamasına rağmen kendini bu noktaya getirebilmiştir. Türkiye’ye gelene kadar bir kere bile tiyatro oyunu izlememiştir. Hürmüzlü’nün tiyatro dışında başka bir edebî eseri bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Hürmüzlü, gençliğinden beri şiir yazmaktadır. Fakat basılan herhangi bir şiiri olmamıştır. Tercüme alanına ilgisi olan Hürmüzlü, aynı zamanda Kur-an’ı Kerim’i Arapça okuyup yorumlamıştır ve Arapça dizileri de Türkçeye çevirmiş, seslendirmeler yapmıştır. Ayrıca İngilizce çevirileri de bulunmaktadır. Dünya tiyatrosunun yapı taşı olan Konstantin Stanislavski’nin *Bir Aktör Hazırlanıyor* ve *Bir Karakter Yaratmak* adlı kitaplarının Türkçe çevirisi olmadığı zamanlarda bu kitapları Arapça takip eder. Bu kitapların çevirisini yapar ve derslerinde işler.

İsmet Hürmüzlü özellikle tiyatro sanatının incelikleri hakkında kafa yorar. Hürmüzlü, bir sanatı icra ederken aynı zamanda insanları da düşündürmeye sevk eder. Siyasi tiyatro yaparak insanları düşündürmek için çaba sarf eder. Hürmüzlü’nün bu özellikleri yorumlanırken o dönemin siyasi görüşleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Özel bir tiyatro stratejisi ile kendine özgü bir yöntem geliştirir. Bu nedenle Irak’ta Ulusal Türkmen Tiyatrosu’nu kurar ve ülkesinde büyük başarılar imza atar.⁷²

İsmet Hürmüzlü’nün eserlerini incelediğimizde özellikle de *Bir Yabancı Ve Şeytanlar Yer Yüzüne İndiler* eserlerinde, adaletsizliğe ve haksızlığa boyun eğmeyecek bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bunun sonucunda Hürmüzlü, genç yaşta Türkmen toplumunun yaşadığı adaletsizliklere dayanamayarak kardeşi Kahtan Hürmüzlü, arkadaşı Tahsin Ali Attar ile eylemlere katılır ve eylemlerde ön planda oldukları için tutuklanırlar. Hürmüzlü, Türkmen halkına önemli ve kalıcı hizmetler verir. Türkmen halkı da bu çabaları karşılıksız bırakmamakla birlikte siyasi alanda Irak Türkmen davasına olumlu bir katkıda bulunurlar. Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü, sanat ile siyaseti bir arada yürütmeyi başarmıştır.⁷³

⁷¹M. T. Kayacı (2011). Türkmen Usta Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü Dergimize Konuşuyor. *Türkmeneli Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 3. sayı, s. 21

⁷²Kayacı, 2011, **a.g.k.**, 21-23

⁷³Küzeci, 2015. **a.g.k.**, 2

Hürmüzlü, Türkmen tiyatrosunun oluşumunda ve bugüne kadar gelmesinde etkili olur. Irak tiyatro öncüsü Hakkı El-Şibli, *Çehov'un İsimlerin Şarkısı* adlı oyununa ve Türkmenlerin *Yeni Bir Hayat* oyununa katılırken, İsmet Hürmüzlü, bu alandaki güçlü ve kutsanmış çabaların altın bir kaynağı olur.⁷⁴

Merkezi Kerkük olan Irak Türkmen Ulusal Tiyatrosu, Irak Türkmen Sanatçılar Birliği faaliyetleri kapsamında çalışmalarını sürdürmektedir. Bu alanda ünlü Türkmen tiyatrocusu Hüseyin Demirci *Tembel Abbas* adına her sene mayıs aylarında Türkmen tiyatro festivalleri devam etmektedir. Festivale Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil Türkmen Tiyatro Takımları katılımıyla düzenlenir. Ayrıca İsmet Hürmüzlü'nün kurmuş olduğu Türkmen Tiyatrosu adına her sene Konya, Mersin illerinde Türk Dünyası Tiyatro şenliklerine katılım sağlanır.⁷⁵

2.2.1. İsmet Hürmüzlü' nün aldığı ödüller

2.2.1.1. İsveç Onur Ödülü

İsmet Hürmüzlü'nün kendi yazdığı *Ölüm Kabini* tiyatro oyunu 1992 yılında İsveç'te Onursal Ödüle layık görülür.

2.2.1.2. Türk Tiyatrosu'na Hizmet Ödülü

Tarsus Belediyesi tarafından kırk yılı aşkın süredir Türk Tiyatrosu'na verdiği hizmetlerden dolayı 2016 Türk Tiyatrosu'na Hizmet Ödül kendisine layık görülür ve ödülü İsmet Hürmüzlü'nün oğlu Kürşat Hürmüzlü alır.

2.2.1.3. Türk Tiyatrosunun Kurucusu Muhsin Ertuğrul Ödülü

Jandark tiyatro oyununun çevrisini yapan Hürmüzlü Konya'da gerçekleşen okul toplantısında Türk Tiyatrosunun kurucusu Muhsin Ertuğrul ödülüne layık görülür.

2.2.1.4. Çek Cumhuriyeti Film Yarışması Jüri Özel Ödülü

İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı *Çok Sesli Bir Ölüm Hikâyesi* filmi Çek Cumhuriyeti'ndeki elli altı ülkenin katılımıyla gerçekleşen film yarışmasında Jüri Özel Ödülüne layık görülür.

⁷⁴Duman, 2013, **a.g.k.**, 21

⁷⁵Ş. Küzeci (2005). Tiyatro Ustası İsmet Hürmüzlü. *Kerkük Dergisi*, 1. sayı, s. 34-35

2.2.1.5. *Alma Ata Uygur Devlet Tiyatrosu Hürmet Nişanı*

Kazakistan Kültür Bakanlığı'nın daveti üzerine, Almatı Uygur Devlet Tiyatrosu'nda yönettiği *Bir Yabancı* tiyatro oyunu Hürmet Nişanını alır.

2.2.2. **İsmet Hürmüzlü' ye göre sanatçının taşınması gereken vasıflar**

Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü bütün hayatını tiyatroya adanmıştır.

İsmet Hürmüzlü yıllar önce Babagürgür'ün⁷⁶ sönmez ateşini hep gittiği yerlere taşıyıp durdu. Bir Türkmen sanatçısı olma bilinci ve onuru ile yaşadı. İsmet Hürmüzlü'nün Kerkük'te yaktığı ateş hâlâ tiyatro sanatı alanında artarak, büyüyerek devam etmektedir.⁷⁷

İsmet Hürmüzlü'ye göre Türkmen sanat politikasının dış dünyaya kapatılması, tiyatronun hedef sanatından kopması demektir. İnsan ve toplumun bunda önemli bir rolü olması gerektiğini düşünür. Ona göre isyancıların erkekler üzerindeki olumlu etkisi bir tür öncü ve devrimci bir harekettir.

Hürmüzlü, siyasal sanat alanında çalışanlar için iş ve eğitimin mutlak bir anlama gelmediğini ve profesyonel olması gerektiğini düşünür. Daha doğrusu sanatçı, hiç kimseden bir sinyal beklememeli, seyirciyi gülme eylemine itmek için öncü rolünü kullanmalı ve farkındalık yaratmalıdır. Sanatçı, bu avantajı elde etmiyorsa, Irak Türkmen yetkili kurumları tam zamanında tiyatro sanatı aileleri için maaşları yeterli şekilde arttırmak için siyasi tiyatro sanatına ek olarak vakıflar kurması şarttır. İş, şiir, folklor, din ve felsefe aramamakla birlikte, politik tiyatro ek bir zirveye ulaşmıştır. Hürmüzlü ve onun önde gelen sanatçıları, yapmış oldukları oyun ve faaliyetlerde Türkmen toplumunun kültür ve sanat alanında bağımsızlığa kavuşmalarının bir örneğidir. Bu çabaları, sanata zengin bir başlangıç yapmak için iddialı meslektaşlarının hedefleri ile aynı zamana denk gelmiştir. Bu başlangıç farklı tiyatro nesilleri için etkili bir unsur olmuştur.⁷⁸

İsmet Hürmüzlü, *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru Oyunculuk* kitabında tiyatronun hem insani hem de tanrısal olduğunu belirtir.⁷⁹

⁷⁶Irak'ın kuzeyinde Kerkük yakınlarında bulunan bir petrol sahası ve gaz alevidir. Arafat'ın 16 km kuzeybatısında yer almaktadır. 1927 yılında keşfedilmiş olup çapı 40 metredir ve 2500 yıldır yanmaktadır. 1948 yılında Suudi Arabistan'da Gavar petrol sahasının keşfedilmesine kadar dünyanın en büyük petrol sahası olarak bilinmekteydi.

⁷⁷İ. Kayacan ve Ş. Küzeci (2009). *İsmet Hürmüzlü, İçimizdeki Kerkük*. Ankara: VEKTÖR Yayınları. S. 89

⁷⁸Saatçi, 2010, **a.g.k.**, 26

⁷⁹İ. Hürmüzlü (1997). *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru- Oyunculuk*. Ankara: Kendi Yayını, s. 50

Ayrıca bir sanatçı ve oyuncu sema⁸⁰ anında neler yapabileceğine değinmiştir.

1. Oyuncu, sema durumunda uygun olarak sesini ve nefesini eğitebilir.
2. Tanrısal doğaçlama.
3. Oyuncunun sertliği, gerilimi, stresi son bulacaktır.
4. Oyuncu, psikolojiye dayalı bedeniyle değil, ruhuyla hareket edecektir.
5. Oyuncu bütün zaaflarını yenecek, her defasında yeni doğacak gibi hareket edecektir.
6. Oyuncu, oyunculuk sürecinde, uğradığı psikolojik yıpranmaları yenecektir.⁸¹

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi bir oyuncu kendini Allah’a verebilirse ve kendini ilahî aşkın cazibesine kaptırabilirse sahnede üstün bir oyun sergileyebilir. Bu duygularla donanan ve üzerine inşa eden sanatçı, her kişiliğe rahatlıkla hükmeder.⁸²

İsmet Hürmüzlü’ye göre tiyatronun da bir stratejisi olmalı ve oyunun sahnelenme zamanı çok iyi belirlenmelidir. Ayrıca sahneye konacak oyunun halk üzerinde ne gibi etkisi olacağı da iyi hesaplanmalıdır. Hürmüzlü, halkın oynadığı oyundan incinip incinmeyeceği veya ilgi gösterip göstermeyeceğini çok iyi hesaplamak gerektiğini düşünür ve tiyatro faaliyetlerinin buna göre sürdürülmesi gerektiğine inanır. Bu bağlamda İsmet Hürmüzlü, tiyatrolarını yazdığı dönemde ve yıllarda bütün bunları dikkate alarak hareket edip ve şu ifadelerle belirtmiştir. “Halk benim oynadığım oyundan incinir mi, yoksa ona ilgi gösterir mi? Bunları çok iyi ölçüp biçip ondan sonra sahneye çıkmak lazım. İşte, biz o yıllarda bütün bunları dikkate alarak hareket ettik”.⁸³

1958 yılında Türkmenler arasında oluşan millî şuur uyandıktan sonra bu gibi millî meseleler oyunlarına yansımıştır. Buna örnek olarak *Baykuş* oyununu gösterebiliriz. 14 Temmuz 1959’daki Kerkük katliamından birkaç ay sonra daha Türkmen şehitlerin kanları kurumadan, sıcağı sıcağına bu oyun Kerkük’te sahneye konulur. Bu oyun katliamda şehit veren bir ailenin dramını ve bir gecede yaşadıklarını anlatmaktadır. Bu oyun Kerkük’te büyük infial uyandırır. Halk caddelere çıkar ve gösteriler düzenler. “İşte o tarihten sonra Türkmenler arasında tiyatro artık ekmek, su gibi vazgeçilmez bir şey oldu”.⁸⁴

⁸⁰Semâ kemale doğru manevi bir gidiş-geliş yolculuğunu (Miracı) temsil etmektedir ve yedi bölümden ibarettir. Her bölümün de ayrı bir manası bulunmaktadır.

⁸¹Hürmüzlü, 1997, **a.g.k.**, 85-86-87

⁸²Hürmüzlü, 1997, **a.g.k.**, 71

⁸³Saatçi, 2010, **a.g.k.**, 25

⁸⁴Saatçi, 2010, **a.g.k.**, 25

2.2.3. İsmet Hürmüzlü'nün yönettiği oyunlar

2.2.3.1. 72. Koğuş

1952 yılında Orhan Kemal tarafından kaleme alınan oyun, İsmet Hürmüzlü tarafından sahneye konulur. Oyun, 1941 yılında Türkiye’de bir hapishanede geçer. Cezaevinin 72. koğuşunda çeşitli suçlardan yatan “adembaba”⁸⁵ diye anılan kişilerin koğuşunu anlatmaktadır. Bu kişilerin koğuşta geçici bir varlık döneminden sonra eski yoksulluklarına dönerler. Hapiste kalan; Ahmet Kaptan, Berbat, Kaya Ala, Tavukçu, Fethi, Kara ve İzmirli’nin hayatta olan aşkları, çelişkileri, düşleri ve sergiledikleri bilinçsiz tavırları, kavgaları anlatılmaktadır ve çarpıcı gerçek hikâye sunmaktadır.⁸⁶

2.2.3.2. Ana Hanım Kız Hanım

Cahit Atay, 1964 yılında *Ana Hanım Kız Hanım*’ı kaleme alır. Eser 1989’de oynanır. Bu oyun köy yaşamını ve köy kadınlarının hayatlarını oldukça iyi analiz eden bir oyundur. Eser ilk sahnelendiğinde Sönmez Atasoy, rejisini yapar, 1981 ve 1982 yıllarda Meral Güzendar, Gülenay Işık, Rüştü Asyalı, Erol Kardeseci, Teoman Gülen, Şahap Sayılğan, Mehmet Atay, Selen Şenbay ve Leyla Barutçu bu oyunda önemli rol alırlar. Müziği Nevit Kodallı, dansı Nasuh Barın ve ışığı Burhanettin Yazar tarafından yapılır. Daha sonra İsmet Hürmüzlü oyunda farklı karakterler ekler ve oyuna sadece orijinal metinde bahsedilen Hun Ali gibi yeni kişiler ekleyerek yorumunu açıklığa kavuşturmaya çalışır.⁸⁷

Oyunun iki önemli kadını olan anne ve kızı yazar tarafından “Hanım” diye tek bir isim verilir. Onlar aslında aynı şeyleri yaşayan yüzlerce kadından sadece ikisidir. Bu yüzden oyunun baş figürleri tek bir isimle vurgulanır.⁸⁸

2.2.3.3. Baykuş

İsmet Hürmüzlü tarafından yazılan *Baykuş* adlı oyununun hem rejisörlüğünü hem de oyunculuğunu üstlenmiştir. *Baykuş*, Türkmen hareketiyle paralel giden bir çeşit politik tiyatro oyunudur. 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamını ele alır. 1959 yılının

⁸⁵Sokaklarda yatıp kalkan kimsesiz ve hiçbir şeyi olmayan yoksul kişi.

⁸⁶B. Ay (1995). Orhan Kemal'i anarken. *Cumhuriyet Kitap Dergisi*, 276. sayı, s. 6

⁸⁷L. Jarvis, L. Marsden, E. Atakav (2019). Public Conceptions And Constructions Of ‘British Values’:A Qualitative Analysis. United Kingdom: *The British Journal of Politics and International Relations*, 22(1), s.89

⁸⁸Jarvis, Marsden, Atakav, 2019, **a.g.k.** 33

sonlarına doğru bu oyun Kerkük'te sahneye konulmasıyla Kerkük halkı sokağa çıkar. *Baykuş* oyunu, Türkmenlerin millî duygularını harekete geçirmiştir.⁸⁹

2.2.3.4. Gardiyan

İsmet Hürmüzlü'nün yönetmenliğini yaptığı *Gardiyan* oyunu, A. Turan Oflazoğlu'nun 1989 yılında yazdığı bir eserdir. Yazar, gardiyanların farklı yönlerini ele alır. Oflazoğlu oyunda gardiyan karakterini, seyirciye sevdirmeyi çalışır ve evrensel bir gerçeğe dayanarak kişilere, olaylara önyargılı yaklaşmamayı amaçlar. Oyunda zaman, mekân ve tarih algısını yok eden beş kişi bulunmaktadır. Bu beş kişinin dördü mahkûm ve biri gardiyanıdır. Bunun yanı sıra oyunda her mahkûm kendi düşünüyü oynamaktadır. Tarihsel karakterlere, olaylara ve mahkûmların gardiyanı öldürme ve yok etme girişimlerine bu oyunda tanıklık edilir.⁹⁰

2.2.3.5. Gömü

Necati Cumalı tarafından 1972 yılında yazılan *Gömü* adlı oyunun yönetmenliğini 1982 yılında İsmet Hürmüzlü yapmıştır. Oyun, yazarın ailesi ile birlikte Yunanistan'dan İzmir'in Urla ilçesine göç ederken gözlemlediği ve yaşadığı olayları anlatmaktadır. Oyunda insanların para ve servet düşkünlükleri eleştirilir.⁹¹

2.2.3.6. Gün Ortasında Karanlık

Arthur Koestler'in 1940 yılında yazdığı *Gün Ortasında Karanlık* oyunu yazarın en çok okunan eseridir. İsmet Hürmüzlü tarafından çevrilen ve yönetmenliği yapılan bu oyun hapisane edebiyatının en başarılı örneklerindendir.⁹²

2.2.3.7. Kamuoyu

Romen yazar Aurel Baranga tarafından 1967'de yazılan bu oyunla birlikte sosyalist düzendeki yaşamın eksikler ve hatalar barındırdığı görülür.⁹³

Oyun Yücel Erten tarafından çevrilmiştir. İlk oynanma tarihi 1988-1989'dır. 1988 yılında Trabzon'da oynanmış ve 1989'da Bursa'da İsmet Hürmüzlü rejisörlüğünde sahnelenmiştir. Oyunun olayları bir gazetenin yönetiminde sosyalist bir ülkede, iktidar ve

⁸⁹A. Marufoğlu vd., (2010). Kardeşlik Ocağının Altın Jübileleri. *Kardeşlik Kültür Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 245-246, s. 45-46.

⁹⁰M. Bilirdönmez (2011). *A. Turan Oflazoğlu'nun Oyunlarında Dil –Tavır İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 179

⁹¹T. Temel (2007). *Necati Cumalı'nın Oyunlarındaki 'Kadın Karakterler'in İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.34

⁹²E. Boyar ve K. Fleet (2016). *Ottoman Women In Public Space*. Boston: BRILL, s. 21

⁹³A. Aksum (2011). *Ana Hanım Kız Hanım Adlı oyunun Reji Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2

halkla ilişkiler boyutunda gelişir. Bu bağlamda oyun neşeli ve fantezi yüklü bir çerçevede iki farklı tutumla yüzleşir.⁹⁴

2.2.3.8. Korkut Ata

İki perdeden oluşan oyun, Turan Oflazoğlu tarafından 1998’de yazılır. Türk geleneklerinin ve töresinin anlatıldığı bu oyunda, mertlik, cesaret ve yiğitliğin toplumda uyandırdığı etkiler ve bu özelliklerin kişinin hayatında nasıl önemli olduğu, onun yaşamını nasıl şekillendirdiği anlatılır. Oyun epik şiir diliyle kaleme alınmıştır.⁹⁵

Oyunda, Macar doğumlu İngiliz romancı Arthur Koestler ve diktası altındaki 1930’ların Sovyeti anlatılır. Burada o dönemde ülkenin siyasi kargaşasından bahsedilir. Bu oyunda İspanya’daki İç Savaş sırasında mahkûmiyet ve hapishane anılarına dayanan yazar, hapishane koşullarını, sorgu ve tecrit odalarını canlı bir şekilde aktarmaktadır.⁹⁶ İsmet Hürmüzlü bu oyunun hem çevirmenliğini hem yönetmenliğini yapmıştır.

2.2.3.9. Mağaradakiler

Tevfik El-Hâkim tarafından 1933 yılında yazılmış olan oyunun yönetmenliğini ve çevirmenliğini İsmet Hürmüzlü yapmıştır. Dinî oyun, El-Hâkim’in en ünlü oyunlarından biri olup büyük bir başarı kazanmıştır. Oyun ilk yılında iki kez basıldı. Ayrıca Fransızca, İtalyanca ve İngilizceye çevrildi.⁹⁷

2.2.3.10. Mevlâna

Yönetmenliğini İsmet Hürmüzlü’nün yaptığı ve 1992 yılında Recep Bilginer’in yazdığı oyun, Mevlâna’nın hayatını anlatır. Her ne kadar Mevlâna’nın öğretilerinden küçük bir şeyler bilsek de yazar, bu oyunda bize farklı bilgiler sunmuş, oyuna daha güçlü bir anlam vermiştir.⁹⁸

Sahne dekorunu çok basit hazırlanmıştır. Siyah basamaklar ve birkaç minder dışında sahnede hiçbir şey yoktur. İnsanların dikkatini çeken şey oyuncular ve ışığın sadeliğinin aksine bir sahne düzeni yaratılır. Şems ve Mevlâna, oyunun bazı kısımlarında

⁹⁴G. E. Ercan (2011). *Anlatıcılığa dayalı güldürü üzerine bir araştırma tek kişilik bir oyun metni oluşturma ve sahneleme çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 51

⁹⁵Bilirdönmez, 2011, **a.g.k.**, 358-359

⁹⁶O. Ağkaya (2016). Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), s. 30

⁹⁷M. Abdulrezzak (1988). *Tevfik Al-Hâkim Mağaradakiler Kitabının Tahlili*. Al-Fajala: Mısır Matbaası, s.6

⁹⁸C. Atay (1994). *Godot’yu Beklemezken*, İstanbul: Gerçek Sanat Yayınları, s. 40

gazlı bez perdesinin arkasında görselliğe katkıda bulunup, oyunun mistik atmosferini güçlendirir. Kostümler de oldukça basittir.⁹⁹

2.2.3.11. Ölüm Tuzağı

Oyun, 1982’de Ira Levin tarafından yazılır. Gizemli ve heyecanlarla dolu sahneler içeren oyunun kişileri her birinin kendi tutkuları olmasına rağmen, psikoloji süzgecinden geçmiş, ancak hepsinin tek bir tutkusu ve ortak yönü vardır. Diyalogları sistematik ve ölçülü bir şekilde tartışıldığı görülür. Hale Kuntay tarafından Türkçeye çevrilmiştir. İsmet Hürmüzlü de sahne arkasında yönetmen görevinde bulunmuştur.¹⁰⁰

2.2.3.12. Pervaneler

Cahit Atay’ın ilk çalışması olan *Pervaneler* 1959 yılında yazılır. Üç perdeden oluşan oyunun, yönetmenliği İsmet Hürmüzlü tarafından yapılır. Önce İzmir’de ve daha sonra Ankara Devlet Tiyatrosu’nda oynanır. Lütfi Ay bir eleştiride bu oyun hakkında kapsamlı bilgi verir.¹⁰¹

Oyun O Henry’nin *Kader Yolları* hikâyesinden esinlenmiştir. Çoban ve şair olan David Mignot’un kader yolu şöyle çizilmiştir: Mignot, köyünden kaçmaya ve Paris’e gitmeye karar verir. Hikâyede olduğu gibi soldaki yol onu Marquis de Beapertuys ile karşılaştırır ve yeğeni ile evlenir. Sağdaki yolu ise onu suikastçi kontes ile karşılaştırır. Onun bile bilmediği tehlikeli işler yapar ve Marquis’in tabancasıyla öldürülen Fransa Kralı yerine saf bir çoban olur. Ana yol onu köyüne ve sevgilisine geri götürür. Cahit Atay, özünde dramatik unsurlardan nasıl yararlanılacağını bilerek hikâyeyi akıcı bir şekilde canlandırır. Ama en önemli başarısı üç kişinin yollarını birleştirerek kader temasını seyirciye etkileyici bir şekilde anlatmasıdır.¹⁰²

2.2.3.13. Silvanlı Kadınlar

Silvanlı Kadınlar oyunu 1999 yılında İsmail Kaygusuz tarafından kaleme alınır. Oyun, öznesi, içeriği ve işleme biçimiyle ulusal ve geleneksel tiyatrolarımızın kaynaklarına doğru yolculuğa çıkar. Oyunu dramatik yazmanın anlatı olanaklarından yararlanan ve anlatısının çeşitli yerlerde öne çıktığı bir metin olarak tanımlamak daha

⁹⁹D. Dinçer (2018). Sevginin yüksek şiir diliyle ifadesi: Mevlânâ ve "Varlığın Bağı" olarak sevgi. *Kök Şiir Sanat Dergisi*, 2. sayı, s. 38

¹⁰⁰Baysal, 2019, **a.g.k.**, s. 26

¹⁰¹D. Gürün (2003). 1950’lerde Oyun Yazarlığı Üzerine Eleştiriler. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, 2. sayı, s. 160

¹⁰²Atay, 1994, **a.g.k.**, 33

doğru sonuçlara götürür. Çünkü mitler ve Diyarbakır gelenek ve görenekleri üzerine kurulmuş olan oyun sahnede insanlar için çok çeşitli materyaller sağlar.¹⁰³

Oyunda İsmet Hürmüzlü rejisörlük görevini yaparken oğlu Ötüken Hürmüzlü, oyuncu kadrosunda yer alır. Bu oyun baba ile oğulun ilk ve tek ortak oyunlarıdır.¹⁰⁴

2.2.3.14. *Sultan Gelin*

Cahit Atay'ın 1965 yılında yazdığı *Sultan Gelin* oyunun rejisörlüğü İsmet Hürmüzlü tarafından yapılmıştır. Oyun, gelenek ve göreneklerle insanların yaşadığı sosyal sorunları inceler ve seyirciyi güldüren ve düşündüren trajikomik bir anlatıyla sahnelenir.¹⁰⁵

2.2.3.15. *Tufan*

İsmet Hürmüzlü'nün 1987 yılında yazdığı bir oyundur. Oyunun konusu: Saddam rejimin baskısı sonucu milletin hafızasını ve bazı ulusal değerlerini kaybetmesidir. Fakat daha sonra toparlanıp birlik olmasıdır. Aynı zamanda *Tufan* oyunu Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosunda sahnelenen ilk oyun olma özelliğine sahiptir.¹⁰⁶

2.2.3.16. *Yedi Kocalı Hürmüz*

İki perdeden oluşan *Yedi Kocalı Hürmüz* oyunu, 1971 yılında Sadık Şendil tarafından yazılır. Senaryolaştırılan seyirlik oyun ilk kez 1995 yılında sahnelenir. Ardından 2006 yılında Ankara Altındağ Tiyatrosu'nda tekrar sahnelenir ve İsmet Hürmüzlü tarafından yönetilir.¹⁰⁷

Hürmüz, 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'un Taşkasap semtinde yaşayan bir kadındır. Bu kadın, farklı mesleklerden olan ve birbirinden tamamen habersiz altı koca ile evlenir. Ardından başka bir erkeğe âşık olan bu kadın amacına ulaşarak yedinci koca ile evlenir. Ancak bir süre sonra kocalarının eve geliş-gidişleri zamanlarında çakışmalar meydana geldikten sonra Hürmüz oldukça zor duruma düşer. Hürmüz'ün altı kocasıyla yedinci aşkının komik, saçma, ilgi çeken neşeli hikâyesidir.¹⁰⁸

¹⁰³S. Yoldaş (2016). *Türk tiyatro eğitiminde oyunculuk anlayışının evrimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 61

¹⁰⁴Ötüken Hürmüzlü ile 1 Mayıs 2019 tarihinde söylediklerini ses kaydına almak suretiyle yüz yüze görüştüm. BK. Ekler bölümü “Ötüken Hürmüzlü ile Söyleşi”.

¹⁰⁵A. yüksel (01.02.2000). Türk oyunlarını sahnelemek. İstanbul: *Cumhuriyet Gazetesi*, s.14

¹⁰⁶Ş. Küzeci (2007). Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu Tarsus'ta Tufan'ı Oynayacak. *Biz Türkmeniz Dergisi*. Web sitesinden erişilen kaynak adresi:

<http://bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=11130> (Erişim tarihi: 01.12.2020)

¹⁰⁷http-1: <https://www.hurriyet.com.tr/yedi-kocali-hurmuz-geliyor-5560382> (Erişim tarihi: 1.09.2020.)

¹⁰⁸F. Dizdar (2019). *"Yedi Kocalı Hürmüz" Tiyatro Eseri İle Sinema Filmlerinin Zaman ve Göstergeler Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, s. 7

2.2.3.17. *Yeryüzü Cenneti*

Tennessee Williams'ın son oyunu olan *Yeryüzü Cenneti*, 1968 yılında yazılmış ve Leyla Erbil tarafından çevrilmiştir. Oyun, böceklerin hüküm sürdüğü yerde kral olan bir kuşun öyküsünü anlatmaktadır.¹⁰⁹

Oyunda yönetmen İsmet Hürmüzlü, başarılı bir iş çıkarır ve oyunun ruhuna uygun olarak yeni bir yöntemi seçer.

2.2.4. İsmet Hürmüzlü'nün yazdığı oyunları

2.2.4.1. *Baykuş*

İsmet Hürmüzlü tarafından yazılan *Baykuş* adlı oyununun hem rejisörlüğünü hem de oyunculuğunu üstlenmiştir. *Baykuş*, Türkmen hareketiyle paralel giden bir çeşit politik tiyatro oyunudur. 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamını ele alır. 1959 yılının sonlarına doğru bu oyun Kerkük'te sahneye konulmasıyla Kerkük halkı sokağa çıkar. *Baykuş* oyunu, Türkmenlerin millî duygularını harekete geçirmiştir.¹¹⁰

2.2.4.2. *Bir Yabancı*

İsmet Hürmüzlü'nün eseri olan *Bir Yabancı* 1990 yılında yazılır ve Türkiye Kültür Bakanlığı tarafından kitaplaştırılır. Oyun, Kerkük katliamı sırasında bir Türkmen gencin Kerkük'ten Türkiye'ye kaçışını ve Türkiye'de verdiği hayat mücadelesini anlatmaktadır. Büyük ümitlerle gelen Türkmen genç, umduğunu bulmamasına karşın Kerkük'e döner ve döndüğünde bir bekçi tarafından öldürülür.¹¹¹

2.2.4.3. *Kavuşma (Vuslat)*

Kavuşma (Vuslat) İsmet Hürmüzlü'nün yazıp yönettiği önemli eserlerden biridir. Oyunun sahnelenmesi 1996-1997 yılları arasındadır. Oyun, Şems, Mevlâna ilişkisini temel alır ve aynı gelişim çizgisinde ilerleyerek Mevlâna'nın ölümüyle son bulur. İsmet Hürmüzlü'nün ve Bilginer'in eserlerinde olduğu gibi, çatışma eksenine kurulmamıştır. Mevlâna'nın hayatı düz bir çizgi hâlinde okuyucunun ve seyircinin gözü

¹⁰⁹M. Muil (20.04.1970). Yaşar Kemal'in İlk Aşk Ağrı Dağı. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 6

¹¹⁰Marufoğlu vd., 2010, a.g.k., 45-46.

¹¹¹Saatçi, 2010, a.g.k., 25

önünde sergilenir. Mevlâna'nın düşünce dünyası şiirsel ifadelerle verilir ve gerçekçi bir atmosfer oluşturulur.¹¹²

2.2.4.4. *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler*

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler iki perdelik oyun, İsmet Hürmüzlü tarafından 2010 yılında yazılmıştır. Bu oyun, gerçekçi tragedya olarak yazılır ve Irak'ta yaşayan Türkmenlerin dramını dile getirmiştir. Bu oyunda tiyatrocunun bizzat yaşadığı ve ait olduğu toplumun maruz kaldığı haksızlıkları, baskıları ve acıları bu eserinde yansıtmıştır.¹¹³

2.2.4.5. *Tufan*

İsmet Hürmüzlü'nün 1987 yılında yazdığı bir oyundur. Oyunun konusu: Saddam rejimin baskısı sonucu milletin hafızasını ve bazı ulusal değerlerini kaybetmesidir. Fakat daha sonra toparlanıp birlik olmasıdır. Aynı zamanda *Tufan* oyunu Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosunda sahnelenen ilk oyun olma özelliğine sahiptir.¹¹⁴

Bu oyun, tiyatrocunun hem yazdığı hem de yönettiği oyun olduğu için iki başlık altında da yer almaktadır.

2.2.5. İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı oyunlar

2.2.5.1. *Akad'ın Yayı*

Güngör Dilmen'in 1967 yılında yazdığı eserdir. Yazar, oyununda mitolojiden yararlanmış ve kendi kaderini elinde tutan insanın hikâyesini anlatmıştır. Ayrıca yazar bu oyunda tanrıların da insanlar gibi süreçlerden geçtiğini göstermektedir.¹¹⁵ Bu oyun, İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı ilk oyundur.

2.2.5.2. *Andorra*

İsmet Hürmüzlü'nün de rol aldığı *Andorra*, İsviçre oyun yazarı Max Frisch tarafından 1965'te yazılmış bir oyundur. Eserin ana teması, toplumun bireyler

¹¹²H. S. Y. Küçük (2006). *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyum Bildirileri*. Çanakkale: Rumi Yayınları, s. 628

¹¹³Saatçıl, 2010, **a.g.k.**, 26

¹¹⁴Küzeci, 2007, **a.g.k.**, 3

¹¹⁵N. Baysal (2019). *Güngör Dilmen'in Sekiz Tiyatro Eserinde Olay Örgüsü Ve Şahıs Kadrosu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.15

üzerindeki baskısıdır. Bu şekilde birey toplumun şekillendirmesine uğrar ve başkalaşır. Oyun ayrıca ırkçılık ve anti-Semitizm¹¹⁶ konularını da ele alır.¹¹⁷

2.2.5.3. *Bağdat Hatun*

Türk tiyatrosunun usta oyun yazarı Güngör Dilmen'in 1982 yılında yazdığı ve İsmet Hürmüzlü'nün de rol aldığı iki perdelik tarihsel oyun, 14. yüzyılın başında, İlhanlı Dönemi'nde geçer. Bağdat Hatun'un İlhanlı Ecesi olması ve devlet idaresini çeşitli entrikalarla ele geçirmesi için kocası, babası, kardeşleri ve doğmamış bebeğini bırakması anlatılır.¹¹⁸

2.2.5.4. *Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi*

Oktay Arayıcı tarafından 1978 yılında yazılan eserin konusu köyde geçmektedir. İsmet Hürmüzlü'nün de rol aldığı oyun, köy sorunlarını irdeliyorsa da kapsamı çok daha derindir. Toplum analizinden gelen gözlemlerle beslenmektedir. Oyunda 60 ve 70'li yıllarda Türkiye'de toprak reformu uygulamasıyla işlenmiş bir cinayeti ele alınır ve bu cinayetin arkasında yatan tarihsel etkenler geçmiş, bugün ve gelecek açısından sorgulanır.¹¹⁹

2.2.5.5. *Baykuş*

İsmet Hürmüzlü tarafından yazılan *Baykuş* adlı oyununun hem rejisörlüğünü hem de oyunculuğunu üstlenmiştir. *Baykuş*, Türkmen hareketiyle paralel giden bir çeşit politik tiyatro oyunudur. 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamını ele alır. 1959 yılının sonlarına doğru bu oyun Kerkük'te sahneye konulmasıyla Kerkük halkı sokağa çıkar. *Baykuş* oyunu, Türkmenlerin millî duygularını harekete geçirmiştir.¹²⁰

Baykuş oyunu, tiyatrocunun hem yazdığı hem yönettiği hem de oynadığı bir oyun olduğu için bu üç başlık altında da yer almaktadır

2.2.5.6. *Cadı Kazanı*

Arthur Miliere'in 1952'de yazdığı oyundur. ABD Massachusetts eyaletinde Salem kasabasında, 17. yüzyılda cadılıkla suçlanan bir grup insanın cadı mahkemelerinde yargılanıp idam edilmelerini konu alır. İsmet Hürmüzlü'nün rol aldığı bu oyun, Miller'in

¹¹⁶Yahudi halkına, dinine ve kültürüne karşı duyulan ön yargı, ayrımcılık veya düşmanlıktır.

¹¹⁷F. George (2013). *A Social History Of Late Ottoman Women*. (ed. D. Köksal, A. Fallierou), Boston: BRILL, s. 54

¹¹⁸Baysal, 2019, **a.g.k.**, 78

¹¹⁹Ö. Ökten (2010). *1960 Sonrası Türk Tiyatro Eleştirisinde Ulusal Tiyatro Tartışmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, s. 132

¹²⁰Marufoğlu vd., 2010, **a.g.k.**, 45-46.

yansıttığı cadı avları ABD’de McCarthy döneminde yaşanan komünistlerin baskı yönetimlerine ve dönemlerine gönderme yapmaktadır.¹²¹

2.2.5.7. *Dumanlı’da Telâki Var*

Nazım Kurşunlu tarafından 1955 yılında yazılan bu dramatik oyun, üç perdeden oluşur. Oyun, ilk kez 27 Kasım 1962 yılında Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu’nda sahneye konulur. Daha sonra Ankara’da Küçük Tiyatro’da ve İzmir Devlet Tiyatrosu’nda da temsil olunmuştur. Oyunda Dumanlı tren istasyonunda yaşayan, çalışan insanların yaşamları ve içinde bulundukları aşk çıkmazını konu edilir. Eserde yer alan ve oyunun adı olan Dumanlı aslında bir tren istasyonudur. Dumanlı’daki telâki kavramı ise birleşmedir.¹²² Bu oyun, İsmet Hürmüzlü’nün oynadığı son oyundur.

2.2.5.8. *IV. Murat*

İsmet Hürmüzlü’nün oynadığı *IV. Murat* oyunu üç perdeden oluşur. Oyun, Turan Oflazoğlu tarafından 1988 yılında kaleme alınır. *IV. Murat*’ın saltanat ve padişahlığını kanıtlama mücadelesi konu edilir. Oyunda *IV. Murat*’ın izlediği politika ne kadar katı ve sert olsa da şiir ve musiki ile ilgilenen bir sanatkâr olduğu gösterilip musikinin padişah üzerindeki tesiri üzerinde durulur.¹²³

Osmanlı tarihinin en önemli karakterlerinden biri olan Sultan *IV. Murat*, yazar tarafından bütün kişisel özellikleri ile derin bir şekilde ele alınmaya çalışılırken, siyasi kişiliği ve psikolojik özellikleriyle de konu edilir. *IV. Murat* adlı oyun Türk tiyatrosunda “tarihsel dram” kategorisinde önemli bir yere sahiptir.¹²⁴

2.2.5.9. *Merdiven*

İsmet Hürmüzlü’nün rol aldığı ve Nazım Kurşunlu’nun 1964’te kaleme aldığı *Merdiven* isimli oyun, üç perdeden oluşan bir trajedidir. Kurşunlu, bu oyunda küçük bir memurdan hareket ederek toplumdaki aksaklıkları yansıtmıştır. Oyun, yıllarca emeğiyle çalışıp geçinen insanların umutlarının bir trajediye dönüşmesinin ve sistemin beslediği kısa yoldan köşeye dönenlerin hızlı yükselişlerinin öyküsüdür. Eserde bir devlet

¹²¹G. Kozal (2013). Rene Girard’ın Tragedya Kuramını ve Şiddet Kavramını Arthur Miller’in “Cadı Kazanı” Metninden Okumak. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 22. sayı, s. 55

¹²²H. Toran (2007). *Nâzım Kurşunlu Hayatı ve Tiyatro Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23-24

¹²³M. Ulaş (2019). *1960-1980 Arası Türk Tiyatro Edebiyatı Metinlerinin Tematik Tahlili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 403

¹²⁴M. Turak (2010). *Turan Oflazoğlu’nun “İv.Murat” Adlı Oyununda Tarihsel Kişilerin Trajik Karakterlere Dönüşümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2

dairelerinde uzun yıllar çalışıp emeğinin karşılığını alamayan küçük kayıt memuru Hamdi karakterinin hep hayal kurduğu eve bile sahip olmayışı eleştirilir. Emeğin karşılığı bu olmamalıdır. Yani hayat denilen bu merdivenden, kötüler zirveye doğru çıkarken iyiler inmemelidir. Yazar, bu eserde çalışmanın ve bir iş için emek harcamanın karşılıksız kalmaması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁵ Ayrıca Altındağ Tiyatrosu 27 Mart 1964 tarihinde *Merdiven* oyunuyla açılmıştır.¹²⁶

2.2.3.10. Müfettiş

İsmet Hürmüzlü'nün oynadığı ve Nikolay Vasilyeviç Gogol tarafından yazılan beş perdelik oyun, 1836 yılında ilk kez yayımlanır ve sahnelenir. Oyunun konusu şöyledir: Kılık değiştirmiş bir müfettişin çalıştığı şehre geleceğini öğrenen belediye başkanı, tüm bürokratlarını toplar ve müfettişin mümkün olduğunca en iyi şekilde ağırlanmasına emir verir. Yozlaşmış bürokratik ilişkilerde yöneticiler ne yapacaklarına şaşırırlar, birkaç gündür şehirde olan iyi giyimli Hlestekov'un beklenen müfettiş olduğunu düşünüyorlardır. Yine de Hlestakov bir müfettiş değil, zengin bir ev sahibinin oğludur. Kumar oynar ve harçlığını çarçur eder, parasız kalır ve bir handa kalır. Hlestakov, bir müfettiş olduğunu düşünen belediye başkanının ziyareti üzerine durumdan yararlanır. Sahte müfettiş, kendisine sunulan ikramları kabul eder. Çünkü işi, halkın şikâyetlerini dinlemek, çözüm için bir umut yaratmak ve rüşvet almaktır.

Sahte müfettiş, ayrıca belediye başkanının karısını, kızını baştan çıkarır ve başkanın kızı ile uygunsuz durumda yakalanınca onunla evlenmeyi vaat eder. Hizmetçisinin uyarısına göre, şehri gerçekler anlaşılmadan terk etmeye hazırlanan sahte müfettiş, yazdığı mektubu Petersburg'daki gazeteci arkadaşına aktarır. Mektubu posta müdürüne verir, onu şikâyet ettiğinden şüphelenir ve mektubu açtığında müfettişin sahte olduğunu öğrenir. Gerçek müfettiş ise kasaba yöneticileri aldatılmış olduklarını anladıklarında şehre gelir.¹²⁷

2.2.3.11. Orda Bir Köy Var Uzakta

İsmet Hürmüzlü'nün rol aldığı bu oyun, Asım Karaömerlioğlu'nun eseridir. Köy, köylü romantizmini ele alır ve yazar, bu romantizmin arkasını kurcalar. Cumhuriyet elitlerinin bir yandan sanayileşmenin ve kentleşmenin sonuçlarından duyduğu endişe

¹²⁵Toran, 2007, **a.g.k.**, 34-119

¹²⁶Ö. Nutku (1999). *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*. İstanbul: Özgür Yayınları, s. 120

¹²⁷Ulaş, 2019, **a.g.k.**, 150

sebebiyle köylüyü köyde tutmaya dönük yollar ararken, bir yandan da köylülerin özerk bir inisiyatif geliştirmesine mahal vermek istemediğini gösterir.¹²⁸

2.2.3.12. Susuz Yaz

İsmet Hürmüzlü'nün rol aldığı oyun, 1962 yılında Ahmet Necati Cumali tarafından yazılır. Oyun, su sorunu ve kardeş çatışması üzerine kurgulanır. Oyunun konusu adından anlaşıldığı üzere “su” sorunudur. Anadolu’da hep var olan ve yüzyılın son çeyreğinde sınırları da aşır uluslararası, savaş çıkartacak kadar önemli bir duruma dönüşen su paylaşımıdır.¹²⁹

Oyunda, Urla Bademler Köyü’nde yaşayan Osman ve Hasan kardeşler, Kocabaş’ın bahçesinden çıkan su nedeniyle köylülerle kavga ederler ve bu kavga sonucunda Hasan Kocabaş’ın bir köylüyü vurmasına neden olur. Hasan, bu suçu kardeşi Osman’a yükler ve bunun sonucunda Osman, hapse girer. Hasan, Osman’ın karısı Bahar ile evlenebilmek için Osman’ın öldüğünü söyler. Bir süre sonra hapisten çıkan Osman, Hasan abisini vuracağı anda Bahar, ondan önce davranır ve Hasan’ı öldürür.¹³⁰

2.2.4. Beyaz perde ve televizyonlarda İsmet Hürmüzlü

2.2.4.1. Çok Sesli Bir Ölüm Hikâyesi

Ünlü tiyatrocu İsmet Hürmüzlü beyaz perde ve televizyonlarda oynadığı oyunların önemlisi olan *Çok Sesli Bir Ölüm Hikâyesi* 1977 yılında TRT’de yayımlanan Türk dram filmidir. Filmin başrolünde görev alan İsmet Hürmüzlü, üstün yeteneğiyle seyircinin ilgi odağı olmuştur.

2.2.4.2. Kurtlar Vadisi Irak

Türk yapımı önemli bir film olan *Kurtlar Vadisi Irak* 2006 yılında yayımlanmıştır. Filmin konusu şöyledir: 4 Temmuz 2003 tarihine Kuzey Irak’ta bulunan Türk karargâhı Amerikan askerleri tarafından baskına uğrar. Bunun sonucunda birkaç Türk askerinin kafasına çuval geçirilir ve tutuklanır. Filmde yer alan Arap Şeyhi Abu Tarık isminde olan karakter, İsmet Hürmüzlü tarafından başarılı bir şekilde canlandırılır.

¹²⁸A. Karaömerlioğlu (2006), *Orada Bir Köy Var Uzakta / Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 64

¹²⁹S. Taş (2016). *Susuz Yaz Oyunu Üzerine İnceleme. Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, (1) 41, s.23

¹³⁰Y. Savaş (2010). *Necati Cumali’nin Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Kültürü Unsurlarının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37

2.2.4.3. *Paramparça*

Sinematurk'te 2010 yılında yayımlanan *Paramparça* dizisi, geçmişindeki tüm karanlığı unutmak isteyen ve hapisten yeni çıkan kiralık katil Kemal'in, içindeki vicdan azabının onu rahat bırakamamasını ve yeni bir hayata yelken açabilmesi için gösterdiği çabaları anlatır. Yalnız onun kötü kaderi bir türlü peşini bırakmaz. Sanatçı İsmet Hürmüzlü bu dizide önemli bir rol oynar.

2.2.4.4. *Sıla*

Sıla dizisi, 15 Eylül 2006 tarihinde ATV'de yayına başlar. Dizi, Sıla isimindeki bir kızın hayatını odak noktası yapmıştır. Mardin'de çekilen dizide İsmet Hürmüzlü bir kabilenin eski lideri "Firuz Ağa" rolünü icra etmiştir.

2.2.4.5. *Tek Türkiye*

Bir zamanlar televizyon dizilerinin önde gelen *Tek Türkiye* dizisi, 2007 yılında yayımlandı. *Tek Türkiye* dizisinin çekimleri, Türk aksiyon dram dizisi olarak teröristlerin eline geçen Konya iline bağlı Sağırsu köyünde gerçekleşir. İsmet Hürmüzlü "Rojhat" karakteriyle dizide rol alır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSMET HÜRMÜZLÜ'NÜN TİYATROLARINDA YAPI VE TEMA

Usta tiyatrocu İsmet Hürmüzlü, eserlerinin yapı ve teması konusunda titizlikle çalışmıştır. Bu bölümde Hürmüzlü'nün eserlerindeki yapı ve temalar başlıklar hâlinde incelenecektir.

3.1. Temalar

Tema, bir eserin ana motifidir. Esere hâkim olan ve okura duyurulmak istenen temel düşünce, duygu ya da özdür. Tema için "ana düşünce", "tem", "izlek", "ileti", "mesaj", "öz" gibi karşılıklar da önerilir. İzlek, romancının romanında söz ettiği kurgu ya da gerçek, özel veya tekil bir olaydan genel için geçerli olduğunu iddia ettiği bir hükümdür. Tema, bir sanat eserinin merkezinde yer alan temel duygu ve düşünce demektir. Konu ve ana düşünce arasındaki yakınlık nedeniyle karıştırılmaması gereken bir terimdir. Konu somut nitelikli olmasına karşılık, tema soyut özellikler gösterir.¹³¹

Bu bölümde İsmet Hürmüzlü'nün yazmış olduğu tiyatro oyunları üzerinde metin incelemesi yaparak eserlerinde hangi temaların üzerinde durduğu ortaya konacaktır. Ayrıca yapacağımız bu metin incelemelerinde İsmet Hürmüzlü'nün bir birey olarak yaşadığı toplumun öz kimlik mücadelesi konusunda işlediği temaları ortaya çıkarmaya çalışacağız. Tez çalışmamızda İsmet Hürmüzlü'nün oyunları bireysel ve toplumsal temalar olarak iki açıdan incelenecektir.

3.1.1. Bireysel temalar

Bireysel tema bölümünde, eserlerde verilen tüm karakterler fiziksel ve ruhsal özelliklerine göre incelenecektir. Bireysel temalar genel olarak eserlerde okuyucuya kişileri benimsetmek ve karakterlerin özelliklerini yansıtmak için verilmektedir. Oyun içerisinde bireysel temaların gerek anlatımla gerekse sözlü ifadelerle verilmesi okuyucuda veya seyircide tok bir izlenimin oluşmasına neden olmaktadır.¹³²

Bireysel temalar içerisinde kişilerin yaşadığı aşk, yalnızlık, acı veya mutluluk gibi duygular okuyucuya geçirilmeye çalışılır. Bu nedenle bireysel temaların eser içerisinde kesin ve açık bir şekilde sunulması gerekmektedir. Bu başlıkta İsmet Hürmüzlü'nün

¹³¹E. Töre (2016). *Modern Türk Tiyatrosu-Tema*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 130

¹³²G. Aytaş ve B. Uysal (2016). Tiyatro ve Drama Uygulamaları Dersi Kapsamında Sergilenen Oyunlara Dair Tematik Bir Değerlendirme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), s. 540

eserlerindeki aşk, yalnızlık ve felsefi temalar irdelenecektir.

3.1.1.1. *Felsefi Temalar*

Felsefi temalar genel olarak insanın dünyada var oluş hâlini ve iyi ile kötünün ne olduğuna yönelik etik problemi kapsar. Bazı eserlerde anlatılmak istenenler seyirciye felsefi bir dil ya da söylemle aktarılmaktadır. Felsefi temalar kişilere yüklenebildiği gibi karakterlerin konuşmalarına veya anlatımına da aksettirilebilmektedir. Genellikle ünlü düşünürlerin yer aldığı *Mevlâna* gibi eserlerde bu anlatım sıklıkla gözlemlenmektedir. Felsefi temalarda genellikle özlü sözler ve şiirler ile karakterin içinde bulunduğu durum ifade edilir. İçerikte felsefi sözlere yer verilmesi seyirciyi veya okuyucuyu düşündürmeye sevk eder. İsmet Hürmüzlü'nün felsefi temalarını en fazla *Kavuşma (Vuslat)* isimli oyununda kullandığını görebiliriz.

Tufan oyununda felsefi temalar İhtiyar 1 ve İhtiyar 2'nin konuşmaları ile ortaya çıkar. İhtiyar 1 ve İhtiyar 2'nin konuşmaları genel olarak kısa kısa ve birbirini tamamlayan konuşmalardır. Bu konuşmalardan bazı örnekler aşağıda yer verilmiştir;

1. İHTİYAR- Neyi?
2. İHTİYAR- Var olmayı.
1. İHTİYAR- Ya neredeydi?
2. İHTİYAR- Ne zamanı?
1. İHTİYAR- Nasılı?
2. İHTİYAR- İşimiz çok.
1. İHTİYAR- Çok.¹³³

Var olmakla yok olmak arasında gidip gelen bir söyleşi durumu genel olarak diğer oyuncuların sahne süresini etkilemiştir. Sürekli olarak beyin fırtınası yapılan bir ortamdan dolayı genel olarak seyirciyi sıkıran bir söyleşinin olduğu düşünülebilir. Aslında genel olarak İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 oyuncularını insanın kendisini bilmesi ve var olma çabasını oyun süresince anlatmaya çalışmaktadır.

Kavuşma (Vuslat) oyununun genel ve öne çıkan teması felsefi temadır. Çünkü karakterler Mevlâna Celaleddin Rumi gibi tasavvuf felsefesi alanında söz sahibi olmuş kişilerdir. Oyunun çoğu yerinde felsefi temalar yer almaktadır. “MEVLÂNÂ- Halk bir üzüm salkımına benzer. Bu salkımlardaki tanelerin sayısı, suret yönündedir. Nasıl ki, bu

¹³³İ. Hürmüzlü (1987). *Tufan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 15

salkımı bir kâse içinde ezer ve sıkarsak artık tanelerden ve sayılardan eser kalmaz.”¹³⁴

Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî arasında geçen diyalogda Hz. Mevlâna’nın toplumun birlik ve beraberliğine vurgu yaptığı görülmektedir. Buradaki üzüm salkımı bir toplumun birbirine kenetlemesinin ifadesidir. Buna göre aynı salkım bir kâse de ezilip ve sıkıldığı takdirde ne toplumun birliğinden ne de beraberliğinden bir iz kalacaktır.

“Üzüm, kuru üzüm, salkım, üzüm çubuğu” gibi sözcüklere Mevlâna’nın eserlerinde sıkça rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Mevlâna, dinî-tasavvufî görüşlerini aktarırken üzümlle ilgili pek çok sembole yer vermiştir.¹³⁵

3.1.1.2. *Aşk*

Aşk insanın tarihi boyunca hayatını yönlendiren bir kavram olduğu gibi edebî eserlerde de en çok karşımıza çıkan, rastlanan ve işlenen temalardan biridir. Kişisel deneyim olarak algılanan aşk teması, sanatçılar tarafından farklı şekillerde işlenmektedir. Yazarlar bazen aşkı olumlu ele alırken bazen karşılık bulmayan platonik aşk diye adlandırdığımız ve insana acı çektiren özellikler üzerinde dururlar.¹³⁶

Aşk kişinin bir nesneye, bir kişiye veya Allah’a duyduğu yoğun sevgi durumu olarak ifade edilebilmektedir. Aşk temaları genel olarak seyirci veya okuyucuyu en fazla etkileyen temalardır. Burada yazarın gerek diyaloglarla gerekse de bireysel temalar ile aşkı doğru yansıtmayı önemlidir. Bir kişinin bir kişiye olan aşkı üzerine eser yayımlanabileceği gibi bir kişinin Allah’a olan aşkı da aşk teması içerisinde işlenebilmektedir. Aşk teması içerisinde çaresizlik, mutluluk, acı, sevinç gibi birçok duygu bir arada seyirciye yansıtılabilmektedir. Bu nedenle aşk teması sıklıkla eserler içerisinde işlendiği gözlemlenmektedir.

Tufan oyununda aşk teması Nişanlı Kız’ın nişanlısının öldürülmesi konu edilerek yansıtılır. Buradaki aşk teması acı üzerine kurulmuştur. Oyundaki aşk teması seyirciye şu sözler ile geçirilir; “NİŞANLI KIZ: Allahım, Allahım! Allahım korktuğum başıma geldi., zaten sen ölmedin sevgilim, yatıyorsun dinleniyorsun sadece. Ben burada yanında kalıyorum seni kimseye vermeyeceğim”.¹³⁷

¹³⁴İ. Hürmüzlü (2002). *Kavuşma (Vuslat)*. Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 15

¹³⁵B. Akarpınar (2005). Mevlâna Celâleddin Rûmî’nin Mesnevi ve Rubâiyyat’ında “Meyve” ve “Üzüm” Sembolleri. *Biliş Dergisi*, 32. sayı, s. 152

¹³⁶H. Peker (2019). *Reşat Nuri Güntekin’in Tiyatro Oyunları Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 296

¹³⁷Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 39

O sırada bu sahneyi İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 Shakespeare tragedyasına benzetirler. Buna karşılık İhtiyar, durumu şöyle özetler; “İHTİYAR 2– Bu devir, içinde yaşadığımız devir Yunan tragedyası ya da Shakespeare tragedyası değil. Tam bir gerçek”.¹³⁸

Nişanlı Kız, elinde kanlı gömlek ile şarkı söylemeye başlar. Bu şarkı bir ağıt niteliğindedir ve seyircileri duygulandırır. Nişanlı Kız’ın aklını yitirmesi ve cesetle konuşması, aşkın mecnun olma hâlini yansıtmıştır. O sırada Nişanlı Kız’ın babası sahneye girer, Nişanlı Kız’ı cesetten uzaklaştırmaya ve onu teselli etmeye çalışır. Ancak kız bunu reddeder. İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 bu olayları izlerler. Ayrıca bu sahnede Nişanlı Kız’ın ağıt yakması ve aklını yitirmesi bu aşkın gerçek bir aşk olduğunu yansıtır.

Bu diyalog seyirciye, kavuşulamayan aşk temasını yansıtmaya çalışmıştır ve sahnede aşk teması ile trajedi bir arada yansıtılmıştır. Nişanlı Kız’ın aklını yitirmesi ise, aşk temasının ne kadar güçlü bir tema olduğunu gözler önüne sermiştir.

Bir Yabancı oyununda aşk teması Mehmet ve Ayşe arasında işlenmiştir. Mehmet, Ayşe ve Koro karakterleri sahnede devamlı olarak türkü söylemiş ve aşklarını bu türkülerle seyircilere yansıtmışlardır.

MEHMET: Altun yüzük yeşil kaş sallana sallana

Bir çifte abalı dostum gel gideğ¹³⁹ seyrana.

AYŞE: Altun yüzük parmakta; çektim çıkmaz tırnaktan

Tobalıyam yar tutmam, korkum var ayrılmaktan.

AYŞE: Ey havar¹⁴⁰ değirmençi, değirmençi, sen hancı

men kervancı, Arpanı verrem¹⁴¹ sene, Buğdanı dart¹⁴² benimçin.

MEHMET: Olmaz hatunum olmaz. Değirmene su gelmez. Yukuv¹⁴³ kaldır düş yola,
Sene de sıra gelmez.¹⁴⁴

Sahnenin bir kısmına ışık vurur. Bir grup halk koro şeklinde şarkı söylemeye başlar:

“Altun hızma mülayim, Seni haktan dileyim

Yaz günü, temmuz ayı, Sen terler men sileyim.

¹³⁸Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 39

¹³⁹Türkmencede “gideğ” olarak kullanılan bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “gidelim” şeklindedir.

¹⁴⁰Türkmence dilinde bir tür nidadır.

¹⁴¹Türkmenlerin “verrem” olarak kullandığı bu kelimenin “veririm” şeklindedir.

¹⁴²Kelimenin anlamı “öğütmek, değirmende ezip un durumuna getirmek”tir. Bk. H. Hürmüzlü (2003). *Kerkük Türkçe Sözlüğü*. İstanbul: Kerkük Vakfı, s. 29

¹⁴³Kerkük ağızıyla yazılan “yukuv” Türkiye Türkçesindeki karşılığı “yükün” şeklindedir

¹⁴⁴İ. Hürmüzlü (1990). *Bir Yabancı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 5

Gün gördün günler gördüm, Seni gördüm beğ oldum”.¹⁴⁵

Bu sahnelerde aşk dolu içerikler, duygu yüklü anlamlar ve oldukça heyecanlı olarak bilinen Kerkük türküleri ve hoyratları etkileyici bir şekilde kullanılmıştır.

Kavuşma (Vuslat) oyununda aşk temalarına da yer verilmiştir. Şems ile Mevlâna'nın konuşmasındaki aşk teması açık bir şekilde gösterilmiş olup oyun içinde çok fazla şiir ve mesnevilere yer verilmiştir. Oyundaki mesnevilerin ve şiirlerin ana teması aşk, Allah sevgisi ve felsefedir.

ŞEMS— Aşktır esas olan. Akıl bazen engeldir aşka, kitap okumanın yararlarını asla inkâr edemem. Ama o okudukların aşka dönüşmüyor, seni zindandan kurtarmaya engel oluyorsa. Kır zincirlerini.

MEVLÂNA— Ey şems, güneş gibi aydınlattın içimi. Halden hale geçiyorum.¹⁴⁶

Burada aşk ile akıl arasındaki ilişkiler anlatılmaya çalışılmıştır. Bazen aşk ağır basar, akıl karşı gelir. Bazen da akıl kabul eder, ama aşk karşı gelir. Ayrıca bu dizelerde, ilahî aşkın büyüklüğü ifade edilmektedir. İsmet Hürmüzlü'nün eserlerinde genel olarak tüm temalar işlenmiştir. Bu eserde de felsefî temaların yanı sıra aşk teması, ilahî aşk olarak güçlü bir şekilde ele alınmıştır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda 3. tabloya bakıldığında Fatma ve Zeynel karakterlerinin konuşmaları seyirciye aşk temasını yansıtmayı başarmıştır. Oyunun genel teması aşk olmasa da belirli bölümlerde aşk acısı ile ilgili duygular verilmiştir;

ZEYNEL: Ağlama Fatma'm. Ağlama. Ben tertemiz bir insanım. Hiçbir suçum yok; masumum. Bana üzülmene gerek yok, çünkü şehit olacağıma inanıyorum. Şehitlik mertebesine erişenleri Allah, cennetle müjdelemiştir. Burada gördüğüm işkenceleri size anlatmam, çünkü anlatamam. Yalnız içimi kemiren bir dert var; oda niçin idam edileceğimdir?¹⁴⁷

Bahsedilen oyunlarda ölüm nedeniyle ayrılıkların gerçekleşmesi, trajedi ile aşkın birlikte yaşanmasına sebep olmaktadır. Burada şehitlik mertebesinin aslında sıradan bir ölüm olmadığı aksine cennetin müjdelenmesi olarak gösterilmektedir. Benzer şekilde ilahî aşkın büyüklüğü Allah'a ve cennete kavuşmanın sevinci, Zeynel karakterinin konuşmaları ile yansıtılmaya çalışılmıştır. Burada Fatma karakterinin ağlaması ve Zeynel'in ona “şehit olacağım”.¹⁴⁸ diyerek onu avutması bir aşk temasının söz konusu

¹⁴⁵Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 3

¹⁴⁶Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 15

¹⁴⁷İ. Hürmüzlü (2010). *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler*. İstanbul: Kerkük Vakfı, s. 19

¹⁴⁸Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 19

olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu aşk karşılıklı ve gerçek bir aşk olarak ifade edilmektedir.

3.1.1.3. *Yalnızlık*

Yalnızlık teması, sanatta genel olarak işlenen bir konudur. Bunun yanı sıra sanatçıların duygu, düşünce ve ruh hâllerini yansıtmada büyük bir etkisi vardır. Yalnızlık bir bireyin yalnızca başka bireylerle karşılıklı iletişim hâlinde olmaması anlamına gelmez. Yalnızlık ölçütü sadece bireysel değildir, yalnızlık insan varlığını yok oluşturma sürükleyebilecek bir tehdit olarak da değerlendirilebilir.¹⁴⁹

Ayrıca yalnızlık teması işlenirken okuyucuya veya seyirciye geçirilmesi gereken duygular acı, mutsuzluk, duygusallık ve kimsesizlik olarak ifade edilmektedir. İsmet Hürmüzlü, eserlerinin çoğunda Irak Türklerinin yaşadığı sorunları, ezilmişlik duygularını ve dışlanmışlığı işlediği için yalnızlık temasını çok iyi bir şekilde kullanmış ve seyirciye bu duyguyu geçirmiştir.

Bir Yabancı oyunundaki genç karakter Türkmen Mehmet, memleketini belli nedenlerden dolayı terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Türkiye'ye yerleşmiştir. Oldukça sosyal olan Mehmet, toplum içine karışmasına rağmen kendisini hep yalnız hissetmiş ve oyunda sürekli sesini duyurmaya çalışmıştır. Bu durumda Mehmet çok fazla yalnızlık çekmiştir. Yalnızlığını oyundaki Tek Kollu Adam'la gidermeye çalışır. Oyunda yalnızlık teması şu şekilde ifade edilmektedir;

“TEK KOLLU ADAM: Elimde olmayan nedenlerle sana şimdilik yardımcı olamıyorum.

MEHMET: Ama neden? Sen doğru yoldasın. Sen gerçeğin ta kendisisin”.¹⁵⁰

O sırada sahne kararır. Tek Kollu Adam kaybolur. Sahne tekrar aydınlandığında sahneye Mehmet'i protesto eden kişiler çıkar. Burada genel olarak oyunun teması seyirciye geçirilmeye çalışılmıştır. Sözlerden ve imalardan ziyade fiziksel eylemler de sahnede önem kazanır. Mehmet'in etrafındaki kişiler ona yabancı olduğunu vurgularken gelişen diyalog şöyledir:

MEHMET: Ben yabancı değilim. Ben öz ve öz kardeşinizim. Beni size yabancılaştıranlar yabancıdır. Birbirimizi böyle tanımaz hale getirenleri suçlayın! Uzatın

¹⁴⁹E. Esin (2019). Eko'nun Yalnızlığı: Çağdaş Ses Sanatında Yalnızlık Teması. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43. sayı, s. 96

¹⁵⁰Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 27

bana ellerinizi benden size zarar gelmez. Esas yabancıları tanımıyorsunuz siz!

BİRİNCİ: Burada doğmadın!

İKİNCİ: Burada yetişmedin!¹⁵¹

Mehmet karakteri bu sahnede yalnızlık temasını çok iyi bir şekilde yansıtmıştır. Burada Mehmet'in yalnızlık çekmesinin nedeni, doğduğu yerin orası olmaması ve buna bağlı olarak bir dışlanmışlık hissi yaşamasıdır. Kendi topraklarında yabancı olarak ilan edilmesi onu yalnızlık duygusuna itmiştir. “Burada doğmadın, burada yetişmedin”.¹⁵² Sözleri Mehmet'in dışlandığını ve yalnızlığa itildiğini göstermektedir. Burada seyirci veya okuyucu Mehmet ile birlikte yalnızlık duygusu ve dışlanmışlık hissiyatına kapılmaktadır.

Bu sözden sonra sahnede bir karar ve ambulans sesleri duyulur. Sahne kararır. Bu sahnede Mehmet'i kimse duymaz ve kendini tamamen yalnız hisseder. Bu oyunda bireysel bir yalnızlığın yanı sıra toplumsal ötekileştirme yalnızlığı da işlenmektedir.

Kavuşma (Vuslat) oyununda genellikle yalnızlık teması tam olarak işlenmemiş olsa da aşağıda verilen örnek konuşmalarda yalnızlık duygusu seyirciye yansıtılmaya çalışılmıştır.

ŞEMS— Gurbete yollanıyoruz.

MEVLÂNA— Ayrı ayrı, ama biriz.

ŞEMS— İki yok, bir vardır.

MEVLÂNA — Hep bir. İkilik yok.¹⁵³

Şems ve Mevlâna arasında geçen konuşmada “gurbet” sözcüğü bize yalnızlığı çağrıştırmaktadır. Aynı zaman da bu konuşmada tevhit inancını geçmektedir. Burada “ayrı ayrı ama biriz” cümlesi ile sevgiliden (Allah'tan) ayrı ve gurbette kalmanın zorluğu ifade edilmiştir. Tevhit, bir şeyin bir ve tek olduğunu anlamına gelmektedir. Allah'a tevhit etmeyi ve başkasının onun yerini tutmadığını göstermektedir. Bu eserde ilahî aşk işlendiği için yalnızlık temasında genel olarak Allah'tan ayrı kalma, Allah'ın huzurundan uzak olma durumu ifade edilmektedir.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler isimli oyunda yalnızlık teması genel olarak insanların savaştan, şiddetten ve ölümden kaynaklı yalnızlık duyguları işlenmiştir. Bu

¹⁵¹Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 28

¹⁵²Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 28

¹⁵³Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 2

oyunda yalnızlık teması aşağıda verilen örnekle seyirciye yansıtılır;

BİR KADIN: Çok güzel anlattın. Şimdiye kadar bu hikâyeyi hiç duymadım. Peki, sen nereden geldin? Nereye gidiyorsun?

YAZAR: Onu hiç sorma. Nereden geldim, nereye gidiyorum? Bu çok zor bir soru. Ben bir garip yolcuym. Kendimi hep gurbette hissedirim. Nedenini bilmem?¹⁵⁴

Bu sahnede Yazar ve Bir Kadın Musalla Mezarı'nda karşılaşır. İkisi de aynı kişiyi ziyarete gitmişlerdir. Bir Kadın, Yazar'a nereden geldiğini sorar. Yazar kendisini hiçbir yere ait hissetmediğini ve hep yalnızlık çektiğini bu diyalogda ifade eder. Oyunda yer alan Yazar, çektiği yalnızlık ile ön plana çıkmaktadır.

3.2.2. Toplumsal temalar

Toplumsal tema, geniş bir yelpazeyle edebiyattaki yerini alır. Toplumsal temalar, genellikle oyunlarda veya eserlerde seyirciye belirli mesajları vermek amacıyla kullanılmaktadır. Toplumsal temaların konusu genel olarak oyunun konusuna göre farklılık göstermektedir. Toplumsal temalar eser içinde ne kadar iyi verilirse oyunun hafızada kalması ve geniş kitlelere ulaşması o kadar kolay olmaktadır. Aynı zamanda toplumsal temalar, eserlerin konularını yansıtmaktadır.¹⁵⁵

İsmet Hürmüzlü'nün eserlerinde çoğunlukla toplumsal temalara yer verdiğini görebiliriz. Bu çalışmamızda toplumsal temaları, savaş, vatan, aidiyet sorunu, ötekileştirme, katliam, töre, millî kimlik, protesto-eylem, din ve mezhepsel tema çerçevesinde inceleyeceğiz.

3.2.2.1. Savaş

Savaş temaları gerek oyun içinde kişiler arası sözlü diyalogları gerekse ses, bomba veya silah ile yapılan gösterileri seyirciye yansıtır. Genel olarak bakıldığında savaş temalarının içerisinde hüznün, mutsuzluk, acı, çaresizlik ve korku gibi duygular işlenmektedir. Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü, hayatı boyunca tanık olduğu savaşların etkisinde kalıp bu durumu eserlerine yansıtmaya çalışmıştır.

Tufan ve *Bir Yabancı* oyunları genel olarak savaş temasını barındıran oyunlardan sadece ikisidir. Oyunlarda savaş durumları sebebiyle meydana gelen hezeyan, vatansızlık, çaresizlik durumları anlatılmaktadır.

¹⁵⁴Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 52-53

¹⁵⁵İ. Emekli (2017). Halim Berekât'ın Eserlerinde Öne Çıkan Toplumsal Temalar. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 14. sayı, s. 375

Tufan oyununda savaş teması şu şekilde işlenmiştir:

Sahne bir ışık geçişinden sonra geniş bir alanda oturmak için kullanılan kasaların olduğu gözlemlenir. Bir genç sahneye girer ve bir kasaya oturur. Elinde bir kitap vardır. İki kişi ansızın sahneye girerek gence ateş ederler, genç yuvarlanır ve ölür. O sırada sahneye yetkili biri girer ve yüksek sesle; “Eller yukarı! Kimildarsan vururum der ve cesedin öldüğünü fark eder”.¹⁵⁶

Burada, sebepsiz ölümlerin söz konusu olduğu o dönemlerde kendi hâlinde oturmuş kitap okuyan bir gencin suçsuz yere öldürülmesine değinilmiştir.

Bir Yabancı oyununda ise, yine savaş teması işlenmiştir. Savaş teması için hem sözlü hem eylemsel temalar kullanılmıştır. Aşağıda yer alan diyalogda Ana kişisi, feryatlar içinde savaş alanını tasvir etmektedir:

ANA: Mehmet! Mehmet! Mehmet oğlum! Allah’ım sen öcümüzü al. Bizi kurtar zalim ellerden. Analar, babalar sokaklara dökülmüş çocuklarını arıyorlar. Gebe karınlarını deşiyor süngülerle, genç kızları çıplak direklerle asmışlar. Bütün şehri yağma ettiler. Çocuklar, zavallı yavrucaklar ayaklar altında. Ah yavrularım benim. Ayşe, Ayşe de burada, canım Ayşe iyisin değil mi?¹⁵⁷

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler isimli oyunda esas tema savaş teması olarak belirmektedir. Bu iki perdelik oyun gerçekçi tragedya olarak kaleme alınır. Ayrıca Türkmenlerin dramını dile getiren bu oyun, tiyatrocunun mensup olduğu toplumun maruz kaldığı haksızlıkları, baskıları ve acıları göz önüne sermektedir.

Bu noktada Saddam Hüseyin, İnfaz Görevlisi, Partililer, Silahlı Görevli, Gardiyan karakterleri bu temayı konuşmaları ile yansıtmaktadırlar. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek için savaş temasını yansıtan birkaç konuşma aşağıya alınmıştır:

SADDAM: İzzet sen konseyden sorumlu olacaksın. Kardeşim Barzan da istihbarat başkanı olacak. Biliyorsunuz ki, istihbarat son derece hayati önem taşımaktadır. Bu istihbarat örgütleri, istedikleri Iraklıyı, istedikleri zaman muhaberat dairesine kapatabileceklerdir. Yargısız her türlü infaz ve işkenceler yapabileceklerdir. Iraklı aydın kişilere bir suç isnat edip, acımasızca cezalandıracaksınız. Kültürlü insanlar rejimimiz için büyük tehlikedir. Onlara nefes aldirmayacaksınız. Sünni ve Şii gözetmeksizin rejimimize muhalif olanları korkunç işkencelere tabii tutacaksınız.¹⁵⁸

¹⁵⁶Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 30

¹⁵⁷Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 6-7

¹⁵⁸Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 13

Oyunun sonunda savaş uçakları ve bombardıman ile bitiş sahnesi tam bir savaş alanı olarak ortaya çıkar. Saddam'ın güçleri halka saldırmıştır. İnsanların can havliyle oradan oraya koşup feryat etmeleri gazeteciler tarafından kaydedilmiştir.

TÜRKMEN BABA: Bizi duyan yok mu? Bu yürek parçalayan sahneyi gören yok mu? Kerkük'e götüreceğim oğlumu. Annesi, kız kardeşleri görsün kendisini. Dedesinin, babaannesinin yanında gömeceğim oğlumu.

BİRİSİ: Kardeş. Hepimizin üzüntüsü büyük. Sen oğlunu kaybettin. Bu çok büyük bir acı. Bekletmek iyi değil. Toprak topraktır, ne fark eder. Burada defnedelim oğlunu.

BİR BAŞKASI: Ne olur kardeş sana yalvarıyorum. Burada defnedelim.

HEPSİ: Evet hemşerim. Ne olur kabul et.¹⁵⁹

Oyunun son sahnesinde savaş nedeniyle oğlunu kaybeden Türkmen babanın feryatları görülür. Oğlunu herhangi bir yabancı ülke veya şehre gömmek istemediğini, memleketi Kerkük'e götürmek istediğini ifade eder.

3.2.2.2. *Vatan*

Vatan temasında genellikle siyasi veya savaş içerikli konular işlenmektedir. Vatan teması kapsamında seyircinin milliyetçi duygularının harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda insan toplulukları için vatanın ne kadar önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Vatan, kuru bir coğrafik tanımdan veya belli sınırlarla çevrilmiş bir toprak parçasından ibaret değildir. Vatan, millet hayatıyla kaynaşan bir tarih, maddi, manevi bir birlik ve bütünlüktür. Vatan siyasi bir anlam üstlenmesinin yanı sıra herkese doğduğu yeri hatırlatır.¹⁶⁰

Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü, yaşadığı topraklarda vatan çilesi ve iktidara karşı verdiği mücadele ile bilinir. Ayrıca onun vatan sevgisini ve bu sevgiyi aşılama isteğini birçok eserinde barındırdığını görebiliriz. Vatan konusundaki düşüncelerini kendine has üslubuyla yoğun bir şekilde eserlerinde işlemiştir. Hürmüzlü eserlerinde Türkmenler için vatanın her şeyden önce geldiğini ve çok önemli yere sahip olduğunu yansıtmıştır.

Tufan ve Bir Yabancı oyununda vatan teması oyunların temelini oluşturmaktadır. Ancak *Bir Yabancı* oyununda bu tema diğer oyunlara göre daha ağır basmaktadır.

Tufan oyununda vatan temasının işlendiği sahne şu şekilde ifade edilmektedir;

¹⁵⁹Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 77-78

¹⁶⁰D. A. Büyükarman (2008). Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37. sayı, s. 133

KAM – Budun öyle kolay kolay tükenmez. Yurdumuzu yeniden geri alacağımızı görüyorum, öyle yasa tutmakla geçmeyecek ömrümüz. Silin gözyaşınızı beni dinleyin! Bu tutsaklık yarasını sarmak için hepinize iş düşüyor... Kurtuluş zor demeyin, kolaydır deyin. Okulumuz, atımız, kılıcımız yok diye ümitsizliğe kapılmayın, yeter ki töreyi yitirmeyin. Töre... Öz töremiz. Yağı, size öz düşüncelerini aşılamaaya çalışacak. En büyük gücümüzün Tanrı olduğunu unuttunuz mu?¹⁶¹

Burada ilahi bir gücün büyüklüğünden söz edilmektedir. Aynı zamanda Tanrı adına bir hatırlatma yapılmaktadır. Bu sahnede Hürmüzlü, duygu ve düşüncelerle sanat üzerinden topluma moral verip motive etmekte büyük bir rol oynamıştır.

Bir Yabancı oyununda genel olarak Mehmet karakterinin çeşitli oyuncular ile konuştuğu sahnelerde vatan teması seyirciye yansıtılır:

MEHMET: Acaba kapınız bize de açık mı? Biz, çeşitli nedenlerle sınır dışı kalmış, anasından ayrılan bir yavru gibi, kimsesiz soydaşlarıyız. Kalbimiz ana yurdumuzla birlikte çarpar durur. Biz de bu yurdun bir parçasını satamayız, değiştiremeyiz bu dünyaya. Tutsak olduğumuz için, göğsümüzü yarıp bayrağımızı kalbimizde saklamışız. Ayırmışlar ama içimizdeki bu bağlılığı, bu inancı yok edememişler. Konuştuğumuz dili kesememişler. Oradaki yavrular. Ana yurtlarındaki yavrular gibi dil açar. Ana der, baba der, bene men der. E... Bu kadar ayrılık olsun artık. Yıllardır baskı yaparlar, öldürürler.

TEK KOL ADAM: Hayır! Ölmeyeceksiniz. Siz de bir parçamızsınız, beni ağlattınız!¹⁶²

Burada geçen konuşma genel olarak oyunun ana temasını seyirci ile buluşturmuştur. Mehmet kendisini vatan topraklarında bir yabancı olarak görmekte ve sesini duyurmaya çalışmaktadır. Tek Kollu Adam'ın ona vermiş olduğu destek ile birlikte ortalığı huzur kaplar. Mehmet kabullenilmenin ve sesini duyurmanın mutluluğunu yaşar.

Sahnenin bir kısmına ışık vurur. Bir grup halk koro şeklinde şarkı söylemeye başlar;

Altun hızmav kadağa
Salıpsan alt dudağa
Bayramdı bayramlaşağa
Dudağı değsin dudağa
Gün gördün günler gördüm

¹⁶¹Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 48

¹⁶²Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 12

Seni gördüm beğ oldum.¹⁶³

Örnekte verilen Kerkük türküsü yazarın hem geçmişini hem yetişip büyüdüğü toprağı anımsatmaktadır. Türkü, seyirciye hem hoş bir hava katmış hem de geçirilmek istenen duygu ve düşünceler türkü yoluyla ifade edilmiştir.

Kavuşma (Vuslat) oyununda vatan teması tam olarak işlenmese de kısmen işlenmiştir. Buna örnek olarak Mevlâna'ya duyulan saygı ve hürmet, özellikle de Şems'in bir suikast sonucu öldürülmesini verebiliriz. Ayrıca bunlar vatan ve devlet işlerinin de oyun içerisinde işlendiğinin göstergesidir. Şems, halkın Mevlâna'yı istemesi ve kendisinin devlet işlerine karışmamasının istenmesi sonucunda öldürülmüştür.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda yer yer vatan temasına da değinilmiştir. "ALİ HASAN: O Beşirli genci getirin. Sen hem Türkmen hem Şii'sin öylemi? MUHAMMED: Önce Türkmen'im, sonra Şii'yim. Mezhep ayrımcılığını körükleyenler hem İslam'ın hem de Irak'ın düşmanıdır".¹⁶⁴

Başka bir örnekte ise vatan teması şu şekilde seyirciye yansıtılmıştır;

HÜSEYİN KÂMİL: Sana ne Türkmenlerden. Niçin Türkmenleri savunuyorsun?

EL-SADR: Benim dinim haksızlığa uğrayan her kişi ve topluluğu korur. Hatta onlar için savaşmayı bile emreder. Türkmenlere karşı nasıl bir asimilasyon uyguladığınızı çok iyi biliyoruz.¹⁶⁵

Bu diyalogda benzer şekilde vatan teması ve Türkmenlerin kendi memleketlerinde bir yabancı gibi görülmesi durumları işlenir. Ayrıca o dönemde Türkmenlere karşı uygulanan asimilasyon bu sahnede dile getirilir.

3.2.2.3. *Dinî ve mezhepsel Temalar*

Dinî ve mezhepsel çatışmalar, tarih boyunca toplum ve insan hayatının kaçınılmaz unsurlarından biri olmuştur ve maalesef olmaya da devam edecektir. Bu toplumsal çatışmaların kaynakları farklılık göstermektedir. Dinsel ve mezhepsel çatışma tabirine tarihin farklı dönemlerinde rastlamak mümkündür.¹⁶⁶

Mezhep kavramı birçok mütefekkir ve âlimler tarafından ele alınmıştır. Aslında İslami gelenek içerisindeki çözümlemeleri daha çok mezhep tarihçilerinin çalışmalarıyla

¹⁶³Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 4

¹⁶⁴Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 29

¹⁶⁵Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 48

¹⁶⁶M. İskenderoğlu (2012). Ortadoğu'da Dinsel ve Mezhepsel Çatışmalarda Ulemanın Rolü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Ortadoğu Yıllığı Dergisi*, 8. sayı, s. 438

ortaya çıkarmaktadır. Bu tema, günümüz veya modern tiyatrodaki çok fazla kullanılmaktadır. İsmet Hürmüzlü, *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* adlı oyununda bu temayı oldukça fazla işlemektedir. Yazar, o dönemde yaşanan mezhep ve din ayrımcılığını eserinde yansıtmaya çalışmıştır. O dönemde Irak'taki dikta iktidar, Şii ve Sünni ayrımcılığına karşı gizli tutum içerisindeki politikalarını uygulamaya koymuş, onlarca muhalifi darağacına götürmüştür.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda mezhep ayrılıkları konusunda sınıflandırılması da toplumsal temalar içinde değerlendirilebilir. Buna örnek olarak oyun içinde tablo 7'de Ali Hasan ve Bilim Adamı'nın konuşmaları örnek gösterilebilir;

ALİ HASAN: Bu bilim adamının ve o Beşirli gencin soruşturmasını bizzat kendim yürüteceğim. Önce şu bilim insanını çağırın. Sen nerelisin?

BİLİM ADAMI: Bağdatlıyım.

ALİ HASAN: Şii'sin tabi.

BİLİM ADAMI: Ben bilim adamıyım. Bizde mezhep ayrımı yapılmazdı. Annem Şii, babam Sünni'dir.¹⁶⁷

Bir diğer örnekte ise Ali Hasan ve Muhammed arasında geçmektedir;

“ALİ HASAN: O Beşirli genci getirin. Sen hem Türkmen hem Şii'sin öylemi?

MUHAMMED: Önce Türkmen'im, sonra Şii'yim. Mezhep ayrımcılığını körükleyenler hem İslam'ın hem de Irak'ın düşmanıdır”.¹⁶⁸

Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü bu örnekte Türkmenlerin bir bütün olduğunu ve onlar için mezhebin hiçbir önem taşımadığını göstermeye çalışır. Genel olarak tüm eserlerinde mezhep ayrımcılığının ve insan eşitliğinin üzerinde durmuştur.

3.2.2.4. Aidiyet sorunu ve ötekileştirme

Aidiyet sorunları ve ötekileştirme günümüzde hâlâ devam eden çok önemli bir insanlık sorunudur. Ayrıca toplumsal açıdan ötekileştirilmek de bir tür yalnızlık durumudur. Bir vatan toprağında yaşayan insanlar ister istemez o vatani sahiplenmek ve o vatana ait olmak istemektedirler. Bu, kişinin içinden gelen bir aidiyet duygusudur. Fakat günümüzde çeşitli dinî düşünceler ve çıkar çatışmaları nedeniyle bazı mezheplere mensup

¹⁶⁷Hürmüzlü, 2010, a.g.k, 27

¹⁶⁸Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 29

insanlar ötekileştirilmektedir. Bu kişilerde kendilerine yer bulma, ötekileştirmeye tepkili olma gibi sebeplerle savaş veya isyan durumu görülebilmektedir.

Aidiyet ve ötekileştirme sorununu İsmet Hürmüzlü'nün *Bir Yabancı, Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* oyununda işlediğini görebiliriz. *Bir Yabancı* oyununda aidiyet ve toplumsal ötekileştirme teması şu şekilde işlenmektedir: Kendi memleketini terk etmek zorunda kalan ve Türkiye'ye çok büyük umutlarla gelen Türkmen genç Mehmet'in burada karşı karşıya kaldığı durum ve zorluklar onu yurt arayışına itmiş ve toplum tarafından dışlandığını hissettirmiştir.

MEHMET: Ben yabancı değilim. Ben öz ve öz kardeşinizim. Beni size yabancılaştıranlar yabancıdır. Birbirimizi böyle tanımaz hale getirenleri suçlayın! Uzatın bana ellerinizi benden size zarar gelmez. Esas yabancıları tanımıyorsunuz siz!

BİRİNCİ: Burada doğmadın!

İKİNCİ: Burada yetişmedin!

MEHMET: Çağlar geçse bile! Biz geçmeyiz. Çağlarla birlikte ilerleriz. Biz olarak!¹⁶⁹

Bu sahnede aidiyet duygusu ve ötekileştirme temaları üzerinde durulmuştur. Oyunda yer alan Mehmet karakteri, dışlanmasının ve ötekileştirilmesinin nedenini kimliğinde doğduğu yerin orası olmaması olarak düşünmektedir.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda bu temaya rastlamak mümkündür. Oyun, Bir Kadın karakterinin Yazar karakterine soru sormasıyla başlar. Bir kadın karakteri, Yazar'a nereli olduğunu ve nereden geldiğini sorar, Yazar ona hiçbir yere ait olmadığını ve kendini hep ait olmadığı yerlerde gördüğünü söyler. İki karakter arasındaki diyaloga bakarak ortada bir aidiyet sorunu olduğunu çıkarabiliriz.

BİR KADIN: Çok güzel anlattın. Şimdiye kadar bu hikâyeyi hiç duymadım. Peki, sen nereden geldin? Nereye gidiyorsun?

YAZAR: Onu hiç sorma. Nereden geldim, nereye gidiyorum? Bu çok zor bir soru. Ben bir garip yolcuym. Kendimi hep gurbette hissederim. Nedenini bilmem?¹⁷⁰

3.2.2.5. *Protesto-eylem*

Protesto-eylem, genel olarak bireysel veya topluluk hâlinde verilen kararlara veya düzene isyan etmesiyle eserlerde görülür. Eserlerin çoğunda bu tema işlenmektedir. Temanın ortak amacı insanlara mücadeleyi ve hak savunmanın olumlu yanlarını göstermektedir. Bu temanın içinde acı, çaresizlik, savaş ve çeşitli fiziksel şiddet sahneleri

¹⁶⁹Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 28

¹⁷⁰Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 52-53

söz konusu olabilmektedir.

Protesto-eylem temasının *Bir Yabancı* oyununda yoğun bir şekilde işlendiğini görebiliriz. Burada birkaç kişi Mehmet'i protesto etmeye kalkar ve yabancı olduğu için eylemlerde bulunurlar. Sözü geçen eylemlerde sözlerden ve imalardan ziyade, fiziksel tepkiler de dikkat çekmektedir.

MEHMET: Ben yabancı değilim. Ben öz ve öz kardeşinizim. Beni size yabancılaştıranlar yabancıdır. Birbirimizi böyle tanımaz hale getirenleri suçlayın! Uzatın bana ellerinizi benden size zarar gelmez. Esas yabancıları tanımıyorsunuz siz!

BİRİNCİ: Burada doğmadın!

İKİNCİ: Burada yetişmedin!

MEHME: Çağlar geçse bile! Biz geçmeyiz. Çağlarla birlikte ilerleriz. Biz olarak¹⁷¹

Bir diğer örnekte ise konuşma Grup, Mehmet ve Konuşmacılar arasında geçmektedir.

1. KONUŞMACI: Ezilen hakların savunucusu olan bizler, elleri kolları bağlı durumdayız. Sömürücü güçlere artık son vermemiz gerekir. Yaşasın özgürlük savaşı!

GRUP: Özgürlük savaşı!

MEHMET: Yaşasın özgürlük savaşı!¹⁷²

Mehmet o esnada yaşadığı eziyeti ve yabancılaşma duygusunu Grup'a ve Birinci Konuşmacıya anlatmaya çalışır. Fakat Grup ve Birinci Konuşmacı Mehmet'i her defasında duymamazlıktan ve görmezlikten gelirler.

Tufan oyununda protesto-eylem teması çok fazla işlenmese de aşağıda verilen örnekte görebilmemiz mümkündür. Burada meydana gelen sorgulama işlemi tam da protesto temasını ortaya koymaktadır. İhtiyarların konuşmaları seyircileri heyecanlandırır, sahnedeki bağırışmalar ve sorgulayıcı hareketleri ile bu tema yansıtılmaya çalışılır.

“2. İHTİYAR – Hey siz! Çıkın ortaya, kendinizi gösterin! Bize bunu yapamazsınız.

1. İHTİYAR– Öyle sinsi sinsi bakmayın bize! Küçümseyerek gülümsemeyin! Kaybolmuşuz orası doğru. Bunu fırsat bulup bizimle alay etmeyin.”¹⁷³

¹⁷¹Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 28

¹⁷²Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 10

¹⁷³Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 18

İhtiyar 1 ve 2 arasında gergin bir diyalog geçer, etraflarına bağırarak yerlerini ve çevrelerindeki sorgularlar.

3.2.2.6. *Katliam*

İsmet Hürmüzlü'nün eserlerinde sürekli olarak Irak Türkmenlerinin yaşadığı eziyetler ve katliamları farklı şekillerde konu alması onun Kerkük katliamının etkisinde kaldığını gösterir ve bu durum toplumsal bir mesaj olarak algılanabilir.

İsmet Hürmüzlü'nün *Bir Yabancı* oyununda katliam temasını işlediğini görebiliriz. Oyunda katliam sahnesi çılgılık ve silah sesleri ile başlar. Ardından Silahlı Adam gelir, elindeki bildiriye okuyarak her yerin yağmalanmasına ve herkesin öldürülmesine karar verildiğini açıklar. Katliam sonunda sahne ışılandırılır. Bu katliamdan sadece Mehmet ve Ayşe kurtulur. Mehmet etrafındaki cesetleri görünce dehşete kapılır.

MEHMET: Neler oldu? Bana cevap verin! Sen aydın! Ya sen Selçuk! Beni hiçbiriniz duymuyor musunuz? Allah'ım Allah'ım!.. Ben niçin yaşıyorum!.. öldürdüler hepsini öldürdüler. İnsanlar suçsuz insanlar. Bunların hepsi suçsuz!.. Beni duyan yok mu? Bu haksızlığı gören kimse yok mu?¹⁷⁴

O esnada sahneye feryatlar içerisinde Mehmet'in annesi girer ve Mehmet'e sarılır. Mehmet'in annesi, o sahnede geçenleri feryatlar içinde anlatır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda katliam sahnesine rastlanmasa da 2. Tabloda bir Kerkük evinde geçen aile içi konuşmada katliamın gerçekleşeceği ve böyle bir infaz kararının alınacağı konuşulmaktadır. Nitekim İsmet Hürmüzlü 14-17 Temmuz 1959 tarihinde gerçekleşen Kerkük katliamında Kerkük'te bulunmaktadır. Katliamın, Hürmüzlü'nün ruhunda bıraktığı izler onun düşüncelerini etkilemiştir. Tepkisini ve direnişini doğal olarak yazdığı eserinde ortaya koymuştur.

İSMAİL: Memleket kan ağlıyor Irak'ın bütün halkı zindanda. Irak artık bir ceza evinden farksız. Yeni bir resmi karar çıkmış, Türkmen bırakmayacaklarmış. Sorgusuz sualsiz işkence edilerek idam edileceklermiş. Sağ kalanların da milliyetleri değiştirilecek.¹⁷⁵

3.2.2.7. *Töre*

Töre, genel olarak Orta Doğu ülkelerinde etkili olup sonuçları çok ciddi durumlara mal olmuş bir olgudur. Günümüzde hâlâ töreye göre hareket etmeye çalışan kesimlerin olduğu gözlemlenmektedir. İsmet Hürmüzlü'nün yaşadığı topraklar, Orta Doğu'nun

¹⁷⁴Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 6

¹⁷⁵Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 15

önemli bölgelerindendir. Arap kültür ve medeniyetinde yaşayan ilkel topluluklar, töreye bağlı örf ve âdet gibi olguların gölgesinde kalmışlardır. Bu durum ruhsal hayatlarını oldukça derinden etkilemiştir. Tiyatro ve genel olarak sanat etkinliklerinde töre teması yazar ve oyuncuların üzerinde ciddi izler bırakmıştır. Irak Türklerinin yaşamış olduğu sorunlar üzerinde yoğunlaşan İsmet Hürmüzlü, *Tufan* ve *Kavuşma (Vuslat)* eserlerinde töre kavramına yer vermiştir.

Tufan oyununda töre kavramı Kam, Koro, Bir Kadın ve Bir Erkek arasında geçen diyalogla seyirciye geçirilir. Burada geçen sahne sanki bir savaş veya çatışma nedeniyle kanaat önderlerinin öldürülmesini anlatır, buna karşılık Kam çaresizliğe düşen topluluklara umut olur, destek verir ve bu törenin hiç bitmeyeceğini belirtir.

KAM- Budun öyle kolay kolay tükenmez. Yurdumuzu yeniden geri alacağımızı görüyorum, öyle yasa tutmakla geçmeyecek ömrümüz. Silin gözyaşınızı beni dinleyin! Bu tutsaklık yarasını sarmak için hepinize iş düşüyor... Kurtuluş zor demeyin, kolaydır deyin. Okulumuz, atımız, kılıcımız yok diye ümitsizliğe kapılmayın, yeter ki töreyi yitirmeyin. Töre... Öz töremiz. Yağı, size öz düşüncelerini aşlamaya çalışacak. En büyük gücümüzün Tanrı olduğunu unuttunuz mu?¹⁷⁶

Aynı zamanda Allah’a yalvararak içlerinde bulundukları durumdan kurtulmayı diler. Herkesi bir anda güdüleyen Kam’a herkes hep bir ağızdan; “İL GİDER TÖRE BİTMEZ”.¹⁷⁷ Diye bağırır.

Sonraki sahnede İhtiyar 1 ve İhtiyar 2’nin ikili sohbeti yer almaktadır. Bu hem bir durum değerlendirmesi hem de seyircide bütünlük algısı yaratmak için yapılmıştır. Sahne İhtiyar 1 ve İhtiyar 2’nin şu sözleri ile kapatılır:

KALABALIK—Ulu tanrıya and ederim ki,

İHTİYAR 1—Töremi,

KALABALIK—Töremi,

İHTİYAR 1— İlimi,¹⁷⁸

Kavuşma (Vuslat) oyunu 13. yüzyıl dönemlerinde geçtiği için oyunda töre kavramına rastlamak mümkündür. Bu kavramı tek bir sahnede görebiliriz. Bu sahne Hüsameddin Çelebi ve Hasetçiler arasında geçmektedir:

BİRİNCİ— Sema mı?

¹⁷⁶Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 48

¹⁷⁷Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 48

¹⁷⁸Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 53

SULTAN VELED—Evet Sema.

İKİNCİSİ— Bir bu eksikti.

ÜÇÜNCÜSÜ—Bakalım daha neler göreceğiz!

BİRİNCİSİ— Bu sema denilen şey bizim töremize aykırı değil mi?¹⁷⁹

Burada bir sorgulama söz konusudur. Semanın töreye uygun olup olmadığı, ilahî aşkın ve törenin bağdaşması gibi durumlar sorgulanmaktadır.

3.2.2.8. *Millî kimlik*

Buradaki esas olgu, Türkmen millî kimliğidir. Irak bölgesinde yaşayan Türkmenlerin milliyetçi yapısı vatanlarını ve topraklarını koruma mücadelesi işlenmektedir. 1918 yılında Osmanlı Devleti Irak’tan çekilir çekilmez İngiliz güçleri Irak’ı işgal eder. İngilizler tarafından “Osmanlı Kalıntıları” olarak nitelendirilen Türkmenler, Irak’ta asil unsur olarak Türkmen toplumu üzerinde büyük izler bırakmışlardır. Nitekim 1920’de Telafer Türkmenleri İngilizlere karşı “Kaçakaç” ayaklanmasını başlatırlar. 1926’da paralı Livi askerleri, Türkmenlere yaptıkları ilk katliam ile tarihe geçmişlerdir. Ayrıca 1946 yılında da yine Kerkük petrol şirketini elinde tutan İngilizler, Türkmenlere karşı Gâvurbağı Katliamı’nı gerçekleştirmişlerdir. Bu da Türkmenlerin millî kimliğine karşı işlenen en önemli cinayet niteliğindedir.¹⁸⁰

Bu olaylar, Türkmen toplumunun üzerinden silinmeyen bir iz olarak varlığını bugüne kadar taşımıştır. Türkmen millî kimlik konusu, büyük ölçüde zihinlere kazınmıştır. Bu düşünceyle yazdığı eserlerinde millî kimlik temasına vurgu yapan İsmet Hürmüzlü, *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* oyununda o dönemdeki zulüm ve adaletsizliklere rağmen millî kimlik mücadelesi verildiğini eserinde işlemiştir.

İsmet Hürmüzlü, yaşadığı topraklarda millî kimlik savaşı vermiş ve iktidarların gizli oyunlarına karşı mücadele etmiştir. Bu mücadele onun vatan sevgisini ve millî şuurunu daha da arttırmıştır. Bu bağlamda İsmet Hürmüzlü icra ettiği tiyatro oyunlarında millî kimlik vurgusu yapmaktadır:

EL- SADR: Siz Türkmenleri de Türkiye'nin casusu olarak yargısız infaz yapıyorsunuz. Oysa Türkmenler, bu toprakların en eski ve en asli unsurudur. Bir gün gelecek Irak başınıza yıkılacak, siz de kaçacak delik arayacaksınız.

HÜSEYİN KÂMİL: Sana ne Türkmenlerden. Niçin Türkmenleri savunuyorsun?

¹⁷⁹Hürmüzlü, 2002, **a.g.k.**, 23

¹⁸⁰Ş. Küzeci (2004). *Kerkük Soykırımları*. Ankara: TeknoED Yayınları, s. 47

EL-SADR: Benim dinim haksızlığa uğrayan her kişi ve topluluğu korur. Hatta onlar için savaşmayı bile emreder. Türkmenlere karşı nasıl bir asimilasyon uyguladığınızı çok iyi biliyoruz.¹⁸¹

Burada, Türkmenlerin genel durumları seyirciye şu şekilde yansıtılmaktadır: Dinin büyüklüğü ve dinî haksızlığa uğrayan herkesin yanında olduğu ifade etmiştir. Başka bir örnekte ise Türkmen bir ailenin dramını dile getirmiştir. Millî kimliğinden ötürü Türkmen bir babayı öldüren kişi, büyük bir suç işlemiştir:

“AYDAN: Suçu vardı anneciğim. Suçu vardı.

FATMA: Suçu neydi kız Aydan?

AYDAN: Babam Türkmen’dir. Bundan daha büyük suç ne olsun?”¹⁸²

Bir Yabancı oyununda ise, bu tema millî kimlik mücadelesi veren Mehmet karakteri ile dikkat çeker. Buna örnek olarak mahkeme salonunda geçen sahneyi gösterebiliriz;

SÖZCÜ: Görüyorsunuz ki sayın yargıç, biz öyle olmayacak hayaller peşinde değil, çağdaş bir anlayış içerisinde gerçeklerimizi, gözler önüne sermek istiyoruz. Biz her şeyden önce insanız. Başka kültürde yetişmemize rağmen öz kültürümüzden şu kadar olsun bile, kopmuş değiliz.¹⁸³

Burada Sözcü, yargıca Mehmet’in tek derdinin sesini duyurmak olduğunu ifade etmektedir. Bu da Mehmet’in kendi özünden ve kültüründen kopmadığını, ayrıca özgürce millî kültürünü yaşatmak istediğini göstermektedir.

3.2. Kişiler

Tiyatro kurgusunun en önemli parçasını kişiler oluşturmaktadır. Bunlar, ya özne ya da nesnedirler. Olayların hareketli, canlı bir biçimde seyredebilmesi için yön veren ve oluşumlara neden olan kişiler vardır.¹⁸⁴

Hürmüzlü’nün oyunlarındaki kişiler gerçek hayatta her an, her gün karşılaşabileceğimiz tipteki insanlardır. Bu tezde, oyunlarda yer alan kişiler olumlanan, olumsuzlanan, figüratif, tarihî ve felsefî kişiler olmak üzere beş grupta ele alınarak değerlendirilecektir.

¹⁸¹Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 48

¹⁸²Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 17

¹⁸³Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 13

¹⁸⁴Çetin, 2015, **a.g.k.**, 144

3.2.1. Olumlanan kişiler

Yazara göre bu kişiler, faydalı, güzel, iyi olduğuna inanılan ve pozitif değerlerle donanmış insanlardır. Ayrıca bu tür kişiler okuyucu ve seyirciye göre örnek kişiler olarak algılanmaktadır.¹⁸⁵

Tufan oyununda olumlanan kişiler, Kam, Nişanlı Kız, Bay, Bayan, Gencin Annesi, Genç Adam şeklinde sıralanabilir.

KAM- Budun öyle kolay kolay tükenmez. Yurdumuzu yeniden geri alacağımızı görüyorum, öyle yasa tutmakla geçmeyecek ömrümüz. Silin gözyaşınızı beni dinleyin! Bu tutsaklık yarasını sarmak için hepimize iş düşüyor... Kurtuluş zor demeyin, kolaydır deyin. Okulumuz, atımız, kılıcımız yok diye ümitsizliğe kapılmayın, yeter ki töreyi yitirmeyin. Töre... Öz töremiz. Yağı, size öz düşüncelerini aşlamaya çalışacak. En büyük gücümüzün Tanrı olduğunu unuttunuz mu?¹⁸⁶

Tufan oyunundaki Kam karakteri, hem kendini hem de etrafındaki kişileri motive ettiği ve pozitif düşünmeye ittiği için olumlanan kişilere örnektir.

Bir Yabancı oyununda ise, olumlanan kişiler Mehmet, Mehmet'in Annesi, Ayşe, Dava Sözcüsü, Tek Kollu Adam, Tutuklu Adam, Simitçi Çocuk olarak ifade edilebilir.

Bir Yabancı oyunundaki Mehmet ve Simitçi'nin şu diyalogu;

SİMİTÇİ: Sen nerelisin, ağabey?

MEHMET: Bilmem söylesem anlar mısın?

SİMİTÇİ: Anlatmasan da olur, hem aynı dili konuşuyoruz ya, nereli olduğun önemli değil.

MEHMET: Sen çok akıllı, çok iyi bir çocuksun: Birçoğu bu senin söylediklerini söyleyemiyor. Sen benim gerçek kardeşimsin.¹⁸⁷

Simitçi karakter, Mehmet karakterine iyi hissettirdiği ve hümanist davrandığı için olumlanan kişidir.

Kavuşma (Vuslat) oyununda genel olarak olumlanan kişiler; Şems, Mevlâna, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Pervane, Kerra ve Fahrûnisa Hatun olarak gösterilebilir.

Bu oyunda olumlanan kişi oldukça fazla yer almaktadır. Özellikle Şems ve Mevlâna gibi kişiler, insanları olumlu düşünmeye ve hümanizme sevk ettiği için olumlanan kişilerin başında gelmektedir.

¹⁸⁵Çetin, 2015, a.g.k., 146

¹⁸⁶Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 48

¹⁸⁷Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 16

ŞEMS: İnsanlar içinde yaşamak bir hünerdir. Dağdaki zâhidi ben ne yapayım, insanlar içinde yaşa, ama tenhada daim Tanrı ile halvette ol. Hep tek başına kal. Ama Hazreti Peygamber'in "İslamda rahiplik yoktu" Buyruğunu unutma! Sözü geçen hadisini başka bir mânası da, kadından ayrı bir hayat yaşamanın Müslümana yasak olduğudur.¹⁸⁸

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda olumlanan kişiler; Türkmen Baba, Nejdet, Fatma, İsmail, Aydan, Zeynel, El Hüseyini, Bilim Adamı, Ali Hasan, Ayhan, Nurettin El-Sadır ve Öğretmen şeklinde sıralanabilirler.

El-Sadır karakteri, dönemdeki sistem ve rejim nedeniyle ezilen halkın savunucusu olarak oyunda yer aldığı için olumlanan kişilere bir örnektir.

"EL-SADR: Benim dinim haksızlığa uğrayan her kişi ve topluluğu korur. Hatta onlar için savaşmayı bile emreder. Türkmenlere karşı nasıl bir asimilasyon uyguladığınızı çok iyi biliyoruz".¹⁸⁹

3.2.2. Olumsuzlanan kişiler

Bu tür kişiler yazara göre çirkin, zararlı, kötü değerlerle donanan ve negatif kişilerdir. Ayrıca toplum için yıkıcı olan, korku, endişe uyandıran, yılgınlık veren ve zararlı kişilerdir.¹⁹⁰

Tufan oyununda Memur karakteri çoğunlukla "yasak" kelimesini gereksiz ve haksız yere kullanması nedeniyle olumsuz kişi olarak gösterilebilir. Memur, olumsuz tepkileriyle her defasında istekleri reddetmesine rağmen Genç Adam, çaresizliğini Memur'a şu sözlerle ifade eder;

GENÇ ADAM: Ama memur bey benim çocuğum dünyaya gelmiş, düşünebiliyor musunuz? Bu benim çocuğum. Onu görmek hakkım değil mi? Çıkıp bir defacık göreyim yeter. Ayrıca karımı da görmem lazım. Memur bey çocuk benim çocuğum.

MEMUR: Olmaz yasak!¹⁹¹

Ayrıca oyunda yer alan Şef karakteri, genç adamlara işkence etmesi ve kötü sözler söylemesi sebebiyle olumsuz bir karakter olarak tanımlanabilir. Birisi o sırada Şef ile konuşur ve ihtiyarları işaret eder. Şef ihtiyarlarla konuşmaya başlar ve şu sözleri söyler;

"ŞEF: Eller yukarı, Kımıldamayın!.. Kimsiniz?

1.İHTİYAR: Bilmiyoruz".¹⁹²

¹⁸⁸Hürmüzlü, 2002, **a.g.k.**, 18

¹⁸⁹Hürmüzlü, 2013, **a.g.k.**, 48

¹⁹⁰Çetin, 2015, **a.g.k.**, 146

¹⁹¹Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 11

¹⁹²Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 41

Bir Yabancı oyununda Aydın Kişi karakteri, Mehmet'i her seferinde reddeder, dinlemez ve onun yabancı olduğunu iddia eder. Oyunda sergilediği davranışları onu negatif karakter hâline büründürmüştür.

“AYDIN KİŞİ: Hayır, Hayır! Olmaz yabancı.

MEHMET: Hayır efendim ben yabancı değilim”.¹⁹³

Bir Yabancı oyunundaki bir örnekte ise, Şirket Sahibi bir karakter, benzer şekilde Mehmet'i yabancı olması nedeniyle işe almak istemez. Oyunda şirket sahibi de olumsuz karakter olarak değerlendirilebilir:

ŞİRKET SAHİBİ: Yanlış anlamayın. Bu yalnız benim fikrim değil, birçok kurumlar aynı fikirde. Sizi işe alamam.

MEHMET: Asla. Bunu kabul edemem. O ülkeyle anavatanımızın arasını biz açıyoruz. İddiasına gelince tamamen onların uydurduğu slogandır. Onlar zaten bizim tarihimizden rahatsızlık duyarlar. Sonra bizim hangi faaliyetimiz? Ayrıca üzülerek.

MEHMET: Şimdi burası bir şirket. Bir çevirmen alacağız diye başımızı derde...¹⁹⁴

Oyundaki diğer bir olumsuz karakter ise, Bekçi karakteridir. Bu kişi, Mehmet'in ölmesine neden olan başka bir olumsuz karakterdir. Bekçi, Mehmet'e inanmamakta kararlıdır. Mehmet'i casus olmakla suçlar ve ardından Mehmet'i tüfekle vurarak öldürür:

BEKÇİ: Daha fazla konuşma. Derhal komutanlığa gideceksin, orada her şeyi itiraf edeceksin.

MEHMET: Neyi itiraf edeceğim.

BEKÇİ: Yabancı ve casus olduğunu.¹⁹⁵

Kavuşma (Vuslat) oyununda genellikle olumsuz olarak tespit edilen karakterlerin başında Hasetçiler gelmektedir. Oyunda Mevlâna ve Şems'in dostlukları, birbirlerine olan saygı ve sevgileri anlatılırken, Hasetçiler tarafından Şems'in istenmemesi ve Konya şehrinin Mevlâna'ya bırakılması konuları işlenmiştir. Öyle ki oyunun belirli yerlerinde özellikle Şems ve Mevlâna'nın konuşmaları sırasında sahneye çıkıp olumsuz yorumlarda bulunmaktadırlar. Hasetçiler, oyunda Birinci, İkinci ve Üçüncü olarak isimlendirilmektedir. Bu kişiler genel sorgulama yapmaktadırlar. Oyun içerisinde seyircinin de düşünmesi ve sorgulaması açısından son derece önemli karakterler olarak ifade edilmektedirler.

¹⁹³Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 14

¹⁹⁴Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 18

¹⁹⁵Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 36

BİRİNCİSİ–Bu sema denilen şey bizim töremize aykırı değil mi?

ÜÇÜNCÜSÜ– Bu konuda daha fazla söz söyleyemem. Biz kendi konumuza bakalım. Ne yapıp edip Şems-i Tebrîzî 'yi Konya'dan uzaklaştırmalıyız.

BİRİNCİSİ– Böylece biz de Şeyhimiz Mevlâna'ya kavuşuruz.

İKİNCİSİ–Onu buradan kaçırmak için, her türlü tacize, başvuracağız. Nifak tohumları yayacağız. Gerekirse güç kullanacağız.

ÜÇÜNCÜSÜ–Güç? Kime karşı?

BİRİNCİSİ–Kime olacak Şemsi Tebrizi'ye karşı.¹⁹⁶

Oyunda yer alan Hasetçiler, Mevlâna'yı Şems'ten ayırmaya ve ondan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Kurtulmak için de bütün yollara başvururlar ve en sonunda başarılılar. Oyunda Şems, bir hain tarafından bıçaklanarak öldürülür. Şems Azrail ile konuşarak oyuna veda etmiştir. Bu yüzden *Kavuşma (Vuslat)* oyunundaki olumsuz kişi karakterlerinin başında Hasetçiler gelebilir.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda birden fazla olumsuz karaktere rastlamak mümkündür. Bu oyunda Türkmenlerin dramı dile getirilmiştir. Tabir ettiğimiz olumsuzlanan kişiler; Hayrullah Talfah, Saddam Hüseyin, Birinci Partili, İzzet El Duri, Ali Hasan El Mecit, Hüseyin Kâmil, Silahlı Görevli, 1. Muhaberatçı, 2. Muhaberatçı ve Udey olarak tanımlanabilir.

HÜSEYİN KAMİL: yazdığın kitaplar çok etkiliyordu insanları, onların hepsini yaktık.

EL-SADR: yaktınız mı? Kitap yakmak faşizmden kalma bir yöntemdir. Size yakışır sizi aptallarsizi...

HÜSEYİN KAMİL: anlayamadım!

EL-SADR: Anlayamazsın siz katil, işkence, tecavüzden başka ne anlarsınız.

HÜSEYİN KAMİL: Yarın seni ve ailenden birkaç kişiyi asacağız.¹⁹⁷

Dönemin halk savunucusu olan El-Sadr'a suç ithaf ederek Hüseyin Kamil tarafından öldürülür ve bu davranışından ötürü Hüseyin Kamil olumsuzlanan kişilere örnek olarak gösterilebilir.

3.2.3. Figüratif kişiler

Figür, insan veya insan dışındaki başka varlıkların sahnede var olmalarıdır (harf, rakam, simge, eşya, bitki vb.) olabilir. Yani bir roman ya da tiyatrodaki adı sanı olmayan,

¹⁹⁶Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 23

¹⁹⁷Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 49

pek önemli bir yere sahip olmayan kişilerdir. Ayrıca sahip oldukları mal, mülk, iş, güç gibi özellikleri vurgulanmaz.¹⁹⁸

Genel olarak çaresizliği ve savaş durumlarını anlatan *Tufan* oyununda Grup ve Çöpçü figüratif unsur olarak değerlendirilebilir. Çöpçü karakteri, arada bir süpürme hareketi ile sahnede görünmesi nedeniyle figüratif kişilerden biri olarak sayılabilir.

Aşağıdaki örnekte Yetkili ve Şapkalı Adam karakterlerinin figüratif olduğunu görebiliriz;

ŞAPKALI ADAM—Bu ülkede yaşamak kalmadı içip içip sokakta sızlıyorlar. Yetkililer ne yapıyor bilmem ki. Biz adam olmayız canım. Başkaları bizim için ne derlerse hakları var.

YETKİLİ— Eller yukarı!.... Kımıldarsan vururum.¹⁹⁹

Bu diyalogda geçen sahnede kalabalık bir insan grubu vardır. Şapkalı Adam ise yoldan geçerken durum sorgulaması yapar ve hemen ardından sahneye Yetkili girer.

Kitabın bir bölümünde Kadınlar karakterleri sahnede koro hâlinde şarkı seslendirirler. Ardından Birinci ve İkinci Er karakterleri;

BİRİNCİ ER- Ağlayın bacılar, ağlayın analar, biz tutsak olduk.

İKİNCİ ER- Budun dağıldı. Büyüklerimiz öldürüldü. Bitti her şey bitti.²⁰⁰

Kısa replikleriyle figüratif kişilere örnek olarak gösterilebilir.

Bir Yabancı oyununda figür tip olarak; Koro, Gardiyanlar ve Gazeteci değerlendirilebilir. Yargıç, Sözcü ile ilgili kararını açıklamaya hazırlanmaktadır. Yargıç Sözcü ile ilgili idam kararını açıklar ve Sözcü'nün son bir isteğinin olup olmadığını sorar. Sözcü, yargıya söyleyeceklerini söyler ve Gardiyanlar Sözcü'yü zorla götürmeye çalışır. O sırada gazetecilerin soruları ile sahne yankılanır; “GAZETECİ: Biz gerçekleri yazmak istiyoruz. Sizce gerçek nedir?”²⁰¹

Başka bir örnekte ise, Mehmet'i protesto eden Birinci, İkinci ve Üçüncü kişiler de figüratif olarak değerlendirebilir.

BİRİNCİ: Hah, işte bu adam! Bütün karışıklıklar bunların başı altından çıkıyor.

İKİNCİ: Defol, çık buradan, burası senin ülken değildir.

¹⁹⁸Çetin, 2015, a.g.k., 145

¹⁹⁹Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 30

²⁰⁰Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 48

²⁰¹Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 41

ÜÇÜNCÜ: Sen bizden olamazsın. Yabancısin sen.

BİRİNCİ: Ajan.²⁰²

Kavuşma (Vuslat) oyununda figüratif kişiler 1. Kadın, 2. Kadın ve 3. Kadın şeklinde sıralanabilir. Oyundaki Kadınlar karakteri genelev kadınlarıdır.

PATRONİÇE–Hazreti Mevlâna’dan, başka büyük zat kim olabilir.

KADINLAR–Mevlâna mı?

3. KADIN–Mevlâna’nın elini öpeceksin sen!

1. KADIN–Ne olur bizi ekmeğimizden etme. Vallahi bizi linç ederler veya sürerler.

2. KADIN–Sen aklını mı oynattın?²⁰³

Örnekte geçen diyalogda Patroniçe, Mevlâna’ya giderek elini öpmeye karar verir ve bu kararını kadınlara söyler. Ancak kadınlar ona engel olmaya çalışırlar. Bu karakterler yalnızca bu sahnede yer almaktadırlar.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler isimli oyunda figüran olan karakterler ise, Bir Kürt, Bir Üye, Başka Bir Üye, Herkes, Bir Kadın, Bir Çavuş olarak değerlendirilebilir.

SADDAM: Partimizin değerli üyeleri!.. Beni affedin çok üzgün olduğumu görüyorsunuz. Gözyaşlarım sel olup aksa gene üzüntüm dinmez.

BİR ÜYE: Sayın başkanımız sizi hiç böyle üzgün görmedik.

BAŞKA BİR ÜYE: Siz üzölmeyin biz üzölelim. Biz senin yoluna fedayız.²⁰⁴

Bu sahnede Saddam Hüseyin sahte gözyaşlarıyla milleti kandırır. Onun en yakın arkadaşı ve Baas Parti üyesi Muhi’ye iftira atar ve onun ölüm fermanını yazar. Buna karşılık figür olarak değeriendiğimiz Üye ve Herkes ona destek verir.

3.2.4. Felsefi tipler

Tufan oyununda İhtiyar 1 ve İhtiyar 2’nin konuşmalarından anlaşılacağı üzere oyunda felsefi tipler gözlemlenmektedir. Aslında genel olarak İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 karakterleri oyun süresince insanın, kendisini anlaması ve var olma çabasını anlatmaya çalışmaktadırlar. Ancak genel olarak tiyatro oyununda;

1. İhtiyar: Peki neredeyiz?

2. İhtiyar: Yerimizde.

1. İhtiyar: Yerimizde mi?

²⁰²Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 27

²⁰³Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 50

²⁰⁴Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 46

2. İhtiyar: Bizim yerimiz mi var?..²⁰⁵

Gibi söylemlerin seyirciyi sıkabileceği düşünülmektedir.

Bir Yabancı oyunu daha realist söylemlere dayalı bir oyundur. Bu nedenle oyunda felsefi tiplere yer verilmemiştir.

Kavuşma (Vuslat) oyunundaki felsefi tipler Mevlâna ve Şems'tir. Burada felsefi, dinî ve aşk temalarını birlikte işlemişlerdir.

MEVLÂNA– Şems sen benim Cibril'i eminimsin. Bir Tanrı ulağısın.

ŞEMS– İnsanlar içinde yaşamak bir hünerdir. Dağdaki zahidi ben ne yapayım.

İnsanlar içinde yaşa, ama tenhada daima Tanrı ile halvette ol. Hep tek başına kal. Ama Hz.

Peygamberin " İslam'da rahiplik yoktur" buyruğunu da unutma!..²⁰⁶

Şems'in sözleri esere, ilahî bir hava ve dinî duygular katmıştır. Burada seyircinin, Şems'in sözlerinden etkilenerek düşünce yapısında değişiklik yapıyor olması muhtemeldir. Tanrı'nın büyüklüğü ve Tanrı'ya devamlı olarak yakın olunması gerektiği yukarıdaki diyalogda yansıtılmaktadır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda felsefi bir karakter yoktur, fakat Bilim Adamı ve Ali Hasan karakterinin konuşmalarında savaş teması ve bilimsel birkaç bilginin olması oyunu monotonluktan çıkarmıştır:

ALİ HASAN: Bizde kuraldır, efendimiz Saddam'a dil uzatanın dilini keseriz. Bize bilim adamı değil, partimize ve onun başkanına sadık olması lazım.

BİLİM ADAMI: Galilo Galili, Engizisyon mahkemesinde dünya dönüyor. Dünya dönüyor fikrini ısrarla savunduğu için canından oldu. Ama tarih, Galilo'yu haklı çıkarttı..²⁰⁷

3.2.5. Tarihi kişiler

Eserlerde tarihi kişilere yer verilmesi, konunun daha iyi izah edilmesi ve konunun o şartlara göre değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Eserlerde tarihi kişilere, bir olayı örnek göstermek veya izah etmek için yer verilir.

İsmet Hürmüzlü'nün *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* ve *Kavuşma (Vuslat)* oyunlarında tarihi kişilere yer verdiğini görmemiz mümkündür. Bu kişiler, tarihte yaptıkları işlerle adını duyuran ve tarihte yer edinen kişilerdir. İnsanlık tarihine ve sanat dünyasına imza atmış kişilerdir.

²⁰⁵Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 17

²⁰⁶Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 18

²⁰⁷Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 28

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda yer alan tarihî kişilerin başında Saddam Hüseyin gelir. Ardından Muhammed Bakır El-Sadır, Abdullah Abdurrahman, Nejdet Koçak ve Adil Şerif gelmektedir.

Bu noktada öncelikle Saddam Hüseyin hakkında kısa bir bilgi verebiliriz. Bilindiği gibi Saddam Hüseyin, Irak devlet başkanıdır ve 28 Nisan 1937 tarihinde Irak'ın Tikrit şehrinde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Saddam Hüseyin, babasının ölümünden sonra annesi ve akrabası tarafından büyütülür. Siyasetle tanışıklığı ise gençlik yıllarına dayanır. Saddam kendini Arap dünyasının egemen, özgürlükçü-ulusçu ve antiemperyalist rüzgârına kaptırır ve genç yaşta Baas Partisi'ne katılır. Ardından 6 Temmuz 1979 tarihinde Ahmed Hasan-el-Bekr'in istifası üzerine Saddam, Devlet Başkanlığı, Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı ve Baas Partisi Genel Sekreterliği görevlerine getirilir. Eylül 2001 yılında Saddam ABD'nin hedefi hâline gelir ve 30 Aralık 2006 tarihinde asılarak idam edilir.²⁰⁸

Saddam, *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler* oyunun ana kahramanlarından biri olarak değerlendirilebilir. Saddam Hüseyin söz konusu oyunda, sert, diktatör ve olumsuz yönleriyle yer almaktadır. Ayrıca oyunda Saddam'ın uyguladığı rejim sistemi yansıtılmaktadır. Buradaki Saddam figürü gerçek hayattaki karakteri ile paralel olarak işlenmiştir.

İkinci olarak M. Bakır El-Sadr hakkında bilgi verebiliriz. M. Bakır El-Sadr, Iraklı Şîî âlim, aksiyon ve fikir adamıdır. 1 Mart 1935 tarihinde Irak-Bağdat Kâzımiye'de doğar. İlmî açıdan zengin bir aileye mensup olan El-Sadr, küçük yaşta babası vefat ettiğinden iki kardeşi ve annesiyle birlikte sıkıntılar içinde büyür. İlköğrenimine Kâzımiye'de başlar. Ardından 1945'te ailesiyle birlikte Nəcəf'e göç eder. Beş yıla yakın bir tahsil döneminin ardından ders vermeye başlar. 1960 yılında ise El-Sadr ulema arasında önemli bir mevkiye yükselir. Merci-i taklit makamı için gerekli çalışmaları yapar ve fıkıh alanında ders vermeye ve eser yazmaya başlar. 1964-1968 yılları arasında Abdüsselâm Muhammed Arif'in iktidarı döneminde Şîî uleması rahat bir çalışma ortamı bulur. Fakat bu uzun sürmez. 1968'de Baas partisi gelir ve çekişmeler başlar. Baas rejimine karşı sert tutumu değişmeyen El-Sadr, İslâmî esaslara dayalı bir sistemin kurulması ve rejimin yıkılması çağrısında bulunur. Bunun üzerine yönetim, Mart 1980'de

²⁰⁸http-2: <http://vadetamam.blogspot.com/2014/12/saddam-huseyin-30-aralk-2006.html?m=1> (Erişim tarih: 11.10.2020.)

Dave Partisi'nin bütün üyeleriyle aynı amaca yönelik faaliyetlerde bulunan herkesi idama mahkûm eden bir karar çıkarır ve kısa bir süre sonra da Sadır ve kız kardeşi tutuklanır hapiste öldürülür.²⁰⁹

Oyundaki El-Sadr gerçek karakteri ile bağdaştırılmıştır. El-Sadr'ın rejimden dolayı çektiği sıkıntı ve zulümler eserde yansıtılmıştır. Ayrıca yönetime ve sisteme karşı sert tutumu oyunda dikkat çeker.¹³ Tabloda Hüseyin Kamil ve Muhammed Bakır El-Sadr yer almaktadır. El-Sadr, yabancı bir devlet olan İran ile işbirliği yapmakla suçlanır ve ardından hapisteyken nöbetçiler tarafından öldürülür.

Diğer bir tarihî kişi olan Abdullah Abdurrahman'la ilgili de kısaca şöyle bilgi verebiliriz. Abdullah Abdurrahman, emekli albaydır. 1913 yılında Kerkük'te doğar, öğrenimini Kerkük'te tamamladıktan sonra Bağdat'a gider ve Bağdat Harp Okuluna girer. 1958 yılında Kerkük İkinci Tümen Komutan Yardımcılığı görevine atanır. 1960 yılında kurulan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın aralıksız olarak tam on yıl (1964-1973, 1973-1976) başkanlığını yürütür.

Baas Partisi'nin Irak Türklerine karşı güttüğü sindirme politikası nedeniyle Abdullah, 1976 yılında Türkmen Kardeşlik Ocağı başkanıyken usulsüz bir şekilde Ocak'tan uzaklaştırılır, 1979 yılında tutuklanır ve çeşitli işkencelere tabi tutulur. 16 Ocak 1980 tarihinde idam edilir.²¹⁰

Oyunda Abdullah Abdurrahman sahnede yırtık elbiseleri ve vücudunda yer alan işkence izleriyle demir parmaklıklar arkasında görülmektedir. Abdurrahman, bu sahnede arkadaşlarıyla alçak sesle hüküm kararlarını, çektikleri işkenceleri ve zulmü konuşmaktadırlar. Bu karakterler gerçek hayattaki kişilik yapılarıyla eşdeğerdir.

Bir diğer tarihî kişi Adil Şerif'tir. Adil Şerif, iş insanıdır. 1928 yılında Kerkük'te doğar, ilkokul tahsilini burada tamamlar ve daha sonra iş hayatına atılır. İş hayatında büyük başarılar imza atar ve bunun yanında da millî davada büyük özveriler gösterir. Millî dava uğruna maddi, manevi her türlü fedakârlığı yapar ve destek sağlar. Bundan ötürü de halkın büyük saygısını ve sevgisini kazanır. 1959 yılında gerçekleşen katliamın intikamını almak için kurulan mücadele timlerinin başına geçer ve millete her şeyini vererek hizmette bulunur. Bunun sonucunda Mart 1979 tarihinde tutuklanır ve 16 Ocak

²⁰⁹M. Toprak (2008). Sadr, Muhammed Bakır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, s. 413-414

²¹⁰Ş. Küzeci, 2004, **a.g.k.**, 136-138

1980 tarihinde Saddam tarafından verilen emirle, o ve dava arkadaşlarıyla birlikte idam edilir.²¹¹

Adil Şerif, Abdullah Abdurrahman ve Nejdet Koçak'ın bulunduğu hapishane sahnesinde yer alır. Bu üç arkadaş dava arkadaşı oldukları için ölümleri de aynı şekil ve tarihte gerçekleştirilmiştir. Kişilerin, oyunda sergilediği karakterler ile normal yaşamdaki karakterleri örtüşmektedir.

Oyunlarda yer alan bir diğer önemli tarihî kişi Nejdet Koçak'tır. Nejdet Koçak, Kerkük'te 1939 yılında doğar ve tahsilini burada tamamlar. 1958 yılında Türkiye'ye gelerek Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bölümü'ne girer ve mezun olduktan sonra Kerkük'e döner. Ardından yüksek lisans ve doktora eğitimi için tekrar Türkiye'ye gelir. Daha sonra Irak'a dönerek Bağdat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışır. Koçak tam anlamıyla bir dava adamı ve liderdir. Türklerin millî kimliklerinin korunması ve Irak Türklerinin meşru kültürel, siyasi haklarının elde edilmesi uğruna hiç çekinmeden hayatını harcamıştır. 22.03.1979 tarihinde Türkcülük yaptığına dair suçlamayla tutuklanır ve 16 Ocak 1980 tarihinde Bağdat'ta idam edilir.²¹²

Oyunda Nejdet Koçak'ın çektiği eziyet ve işkenceler açık bir şekilde gösterilmiştir. Diğer dava arkadaşlarıyla aynı hapishanede kalan Koçak, soruşturmacı tarafından soruşturulmaya çekilir ve üzerine atılan iftirayı kabul etmesi işkence ile sağlanır. Oyunun son sahnelerinde idam edilir. Oyunda sergilenen bu karakter, gerçek hayattaki kişiliği ile birebir örtüşmektedir.

Kavuşma (Vuslat) oyunundaki tarihî kişiler Mevlâna, Şems-i Tebrîzî, Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'dir.

Mevlâna'nın tarihsel kişiliğiyle ilgili şunları söyleyebiliriz. Asıl adı Muhammed Celâleddîn olan Mevlânâ, 1207'de Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Belh şehrinde dünyaya gelir. Mevlânâ ismi kendisine çok genç yaşlarda Konya'da ders verdiği dönemlerde verilmiştir. Babası Bahaeddin Veled, Belh şehrinin ileri gelen bilginlerindendir. Mevlâna, dört yaşında babasından filoloji, din ve felsefe eğitimleri almaya başlar. 1214 yılında Bağdat'a, 1218 yılında Konya Karaman'a göç eder. 17

²¹¹Ş. Küzeci (2017). *Ortadoğu'da Türk Katliamları*. İstanbul: TürDav Yayınları, s. 58-59

²¹²Küzeci, 2017, **a.g.k.**, 54-55

Aralık 1273 tarihinde Konya’da vefat eder. Mevlâna Konya’da olduğu dönemde halk arasında büyük sevgi uyandırmıştır.²¹³

Kavuşma (Vuslat) oyununda Mevlâna oyunun ana karakteridir. Konya’da ona ne kadar hürmet duyulduğu oyunda yansıtılmıştır. Ayrıca düşüncelerinden, hayatından kesitlere oyunda yer verilmiştir.

Bahsedilen oyundaki bir diğer tarihî kişi Şems-i Tebrîzî’dir. Şems-i Tebrîzî, 1186 yılı civarında Tebriz’de doğar. Asıl adı Muhammed’dir ama daha çok Şemseddin, Şemsü’l-hak ve’ d-dîn, Şems, Şems-i Tebrîzî lakaplarıyla anılır. Babası Melik Davud, ticaret maksadıyla Horasan’ın Bezer vilâyetinden Tebriz’e gelip yerleşen bir kumaş tüccarıdır. 1247 yılında Konya’da vefat eder ve Mevlâna’nın medresesine defnedilir.²¹⁴

Oyunda Şems’in Mevlâna ile olan ilişkisine odaklanılmakta ve ona olan bağlılığına yer verilmektedir. Oyunda da bu dostluk, Hasetçileri rahatsız eder ve ondan kurtulmaya çalışırlar.

Oyundaki bir diğer tarihsel kişi Sultan Veled’dir. Ünlü mütefekkir ve mutasavvıf Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin büyük oğlu Sultan Veled, 1226 tarihinde eski adı “Lârende” olan Karaman’da dünyaya gelir. 13 ve 14. asırda yaşamış bir mutasavvıf şairdir. Sultan Veled, çok küçük yaştan itibaren babasının rahle-i tedrisinde ve terbiyesinde eğitime başlar, yazmayı öğrenir, on yaşından itibaren de babasının yanında dinî ve ilmî tüm sohbetlerde hazır bulunur. Sultan Veled, Konya şehrinde 11 Kasım 1312 tarihinde vefat eder ve babasının sağ tarafına defnedilir.²¹⁵

Oyunda Sultan Veled, her daim babasının yanında olmasının yanı sıra Mevlâna’nın da en çok güvendiği ve sevdiği kişi olarak oyunda yer almaktadır. Ayrıca Şems ile olan yakınlığı da dikkat çeker ve onunla sürekli sema yaptığını da görebiliriz.

Oyunun diğer tarihsel kişisi Hüsameddin Çelebi ile ilgili şunları söyleyebiliriz. Hüsametdin Çelebi, 1225 yılında Konya’da doğar. İran Urmiye’den Anadolu’ya göç eder ve ailesiyle Konya’ya yerleşir. Babasının Konya ve yöresindeki ahîlerin şeyhi olmasından ötürü Hüsâmeddin Çelebi’ye Ahî Türkoğlu unvanı verilir. Tâceddin Mu‘tezz’in aracılığı

²¹³Y. Baki (2011). Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11

²¹⁴S. Ceyhan (2010). Şems-i Tebrîzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 38*, İstanbul: TDV Yayınları, s. 511-516

²¹⁵F. Poyraz (2018). *Sultan Veled’in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 3

ile Hüsâmeddin, Ziyâeddin Vezir Tekkesi'ne şeyh olarak tayin edilir. Mevlâna'ya samimi bir sevgiyle bağlanan Hüsâmeddin, ergenlik çağına ulaşınca tüm ahîler ve dostlarıyla birlikte onun hizmetine girer, en yakın müridi ve halifesi olur. 24 Ekim 1284 tarihinde vefat eder ve Mevlâna'nın başucuna defnedilir.²¹⁶

Oyunda H. Çelebi'nin Mevlâna'ya olan yakınlığı dikkat çeker. Gerçek hayattaki karakteri oyuna da yansıtılmaya çalışılmıştır. Oyunun bir sahnesinde Mevlâna, S. Veled ve H. Çelebi'ye bir vasiyette bulunur ve bu vasiyette Mevlâna'dan sonra şeyhliği H. Çelebi'ye ve daha sonra S. Veled'e bırakacağını söylemiştir: “Mevlâna: Eğer bu dünyadan göçersem, önce Çelebi şeyhliği devralacak, daha sonra da sen”.²¹⁷

3.3. Mekân

Tiyatroda mekân, en önemli olgulardan biridir. Oyunun seyrine göre iç veya dış mekân seyircilerin oyuna olan ilgisini arttırmaktadır. Mekân, sahnede oyunun türüne göre değişiklik gösterebilen ve kişilerin hareketleriyle uyumlu bir bütündür. Aynı zamanda mekânın dekoru, düzeni ve aydınlatma da seyircinin beğenisini toplamak açısından önemlidir. Bu çalışmada mekân unsurunu iki çerçevede açık ve kapalı mekân olarak ele alacağız.

3.3.1. Kapalı mekân

İç ya da dar mekân olarak da geçmektedir. Kapalı mekânlar, oyundaki karakterlerle de bağlantılıdır. Bazısı içe dönüktür, kapalı mekânlara kapanmayı, yalnızlığı severler. Bu gibi kişiler kendi varoluşlarını kapalı mekânlarla özdeşleştirebilir.²¹⁸

Tufan oyununda Memur karakterinin, Genç Adam ve Yaşlı Kadın ile konuştukları sahne açık bir şekilde bize hastane ortamı olduğunu göstermektedir. Genç Adam yeni doğan çocuğunu görmeye gitmiştir. Yaşlı Kadın da eşinin cesedini almaya çalışırken Memur'un onlara olumsuz bir tepkide bulunduğu görülür: “YAŞLI KADIN: kocam ölmüş memur bey. Ona karşı son vazifemi yapmak istiyorum. Alıp gedeceğim buradan”.²¹⁹

Bir Yabancı oyununun ilk sahnesinin kapalı bir mekânda geçtiğini görebiliriz. Sahne, mahkeme salonunda başlar. Yani dekor olarak kapalı mekân kullanılmıştır. Aynı

²¹⁶H. Ahmet Sevgi (1998). *Hüsameddin Çelebi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 18*, İstanbul: TDV Yayınları, s. 512

²¹⁷Hürmüzlü, 2002, **a.g.k.**, 55

²¹⁸Çetin, 2015, **a.g.k.**, 136

²¹⁹Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 10

zamanda Mehmet, tren yolculuğu yapmaktadır. Trendeki sahneler de kapalı mekân olarak değerlendirilir. Aydın Kişi ve Mehmet'in konuşması, Şirket Sahibi ve Mehmet'in konuşmaları da kapalı mekânlarda gerçekleşir.

“SİYAH ELBİSELİ: beni elçi olarak size, yeni duruşmamızın hakkında bir çift söz söylemeye gönderdiler.

YARGIÇ: söyle bakalım ne emir buyuyorlar”.²²⁰

Kendini elçi olarak tanıtan Siyah Elbiseli Adam mahkeme salonuna girer ve Yargıcın hüküm vermeden önce ona birkaç şey söylemek istediğini belirtir. Oyun, ilk olarak bu konuşmalarla başlar.

Kavuşma (Vuslat) oyununun bir sahnesinde müritler, medresede ders vermektedirler. Aynı zamanda camide namaz kılarken, medresede konuşurken, Mevlâna ve Şems'in halvetteki sahneleri de kapalı mekânlarda geçmektedir:

ŞEMS—Gerçekten büyüsun. Sen gerçekten de büyüsun. Onun için sana görülmeye emredildim. Seni imtihandan geçirdim. Gidip çarşıdan bir testi şarabı alman son imtihandı...

MEVLÂNA—Şems hazretlerinin her isteği emirdir bizim için. Emir büyük yerden. Herkesin mürşidi olan ben senin müridin olayım. Sen sırların sırrı, nurların nurusun.²²¹

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda kapalı alanlar genel olarak zindanlar veya hapishanelerdir. Oyuncuların bu mekânlardaki konuşmalarına yer verilmektedir. Örnek olarak tablo 3'te Bağdat ve Ebu Garip hapishanesinde Gardiyan, Zeynel ve Fatma karakterlerinin konuşmaları yer almaktadır:

“GARDİYAN: Görüşme süresi yarım saattir.

ZEYNEL: Diğerleri nerede?

FATMA: Teyzelerine bıraktım”.²²²

Benzer şekilde tablo 4'e bakıldığında kapalı mekânın morg olduğu gözlemlenmektedir. Burada ise, İsmail ve iki arkadaşının konuşmaları söz konusudur:

İSMAİL: Ben aslında yengeme ve çocuklara söylemeden amcamın tabutunu bir gün önceden hazırlamıştım. Çünkü durumun vahametini tahmin ediyordum.

BİR KÜRT: Kardeşimin cesedini almam için bana haber bırakmışsınız.

²²⁰Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 1

²²¹Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 13

²²²Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 18

Oyun içinde başka bir kapalı mekân örneği ise; üç ayrı zindandır. Ortada Nejdet, sağda Abdullah, solda Adil Şerif, demir parmaklıkların arkasındadırlar. Üstlerindeki elbiseler yırtık pırtıktır ve vücutlarının çeşitli yerlerinde işkence izleri vardır. Alçak sesle konuşurlar;

“NEJDET: Ağabey günleri şaşırdım.

ABDULLAH: Adil sen biliyor musun?

ADİL: Vallahi ağabey ben, şu an gece mi gündüz mü onu bile bilmiyorum”.²²⁴

3.3.2. Açık mekânı

Buna dış mekân ya da geniş mekân da denir. Tiyatroda olayların cereyan ettiği kasaba, köy, şehir, ova, ülke ve doğa gibi açık alanlardan oluşur.²²⁵

Tufan oyununda sahnede sert rüzgârların estiği bir sokak tasvir edilmektedir ve bu şekilde olayın açık bir mekânda başladığını görebiliriz. Oyundaki betimlemelere bakılarak mekânın açık alan olduğu anlaşılmaktadır. Tiyatro sahnesi genel olarak karanlık bir görüntüde rüzgâr sesleri ile başlar. Fırtına sesleri devam ederken salon aydınlanır. Aydınlanan görüntüde sefalet içerisinde iki kişinin uyuduğu görülür.

Bir Yabancı oyununda Mehmet'in vurulma sahnesi, Mehmet'in trenden indiği ve simitçiyle konuştuğu sahne açık mekândır. Aynı zamanda Mehmet ve Tek Kollu Adam'ın konuştuğu sahneler açık mekân olarak değerlendirilir.

Başka bir sahnede ise, Mehmet tek başına somyada uzanmaktadır. Sonra tüm yaşananların bir rüya olduğunu anlar ve gülümser. Umut verici konuşmalar yaptıktan sonra valizini alır ve sahne ışıkları söner. Tekrar ışıklar yandığında Mehmet elinde sigara, tren garında görünür. Sahneye Tek Kollu Adam girer ve Mehmet'in yanına oturur. Tek Kollu Adam ve Mehmet'in diyalogu başlar;

MEHMET: Ya benim yalnızlığımı ne dersin? Sen toplum içinde yalnızsın. Ama ben bir toplum olarak.

TEK KOLLU ADAM: Aynı Mehmetçğim. Aynı şey. Benim yalnızlığım, toplumun başıboşluğu, kendine inançsızlığı, parçalanmasıdır. Öteki yalnızlığım, senin acılarını

²²³Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 20

²²⁴Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 57

²²⁵Çetin, 2015, a.g.k., 136

içimde bir duyar, tek kollu oluşumdur. Öteki kolumun bağlı olması, senin için hiçbir şey yapamaz hale gelişimdir. Durmadan kanımın emilmesine rağmen güçlüyüm.²²⁶

Tren gelir. Mehmet ve Tek Kollu adam sarırlılar ve duygusal bir sahne cereyan eder, ardından vedalaşırlar. Benzer şekilde Sâhip İsfahâni Hanı'nın önünde Patroniçe ve genelev kadınlarının beklediği sahne de açık mekâna örnektir.

Kavuşma (Vuslat) oyununun bir bölümünde Konya'da bir cami avlusu önünde kalabalık Müritler, Ressam Aynü'ddevle ve esnaf Mevlâna'yı beklerken geçer. Bir süre sonra Mevlâna, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled ve başka müritler gelir. Kalabalık diz çöker. Bu sahne cami avlusunda geçtiği için açık mekâna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca burası Mevlâna ile Şems'in ilk buluşma yeridir. Konya'da bir hanın önünde Mevlâna, H. Çelebi, Sultan Veled, müritler geçerken Şems önlerini keser. Bu sahnenin de açık alanda geçtiğini söyleyebiliriz.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda açık mekân kullanımı da en az kapalı mekânlar kadar çoğunluktadır. Açık mekânlar genellikle savaş meydanlarıdır. 10. Tablo, Kerkük'te bir sokakta geçmektedir. Gece yarısı başlayan konuşmalar şu şekilde devam eder: “Ayhan: Ben neredeyim? Niçin buradayım. Her taraf kan içinde. Kan. Yeryüzü kana bulanmış. Temizleyin.”²²⁷

İsmet Hürmüzlü'nün eserlerine baktığımızda mekân seçiminin zengin bir şekilde kullanıldığı dikkat çeker. *Bir Yabancı* oyununa baktığımızda hem açık hem kapalı mekân kullanıldığını görebiliriz. Oyunun, mahkeme salonunda başladığını ve bittiğini görsek de mekânda sıkça değişiklik yapıldığı aşikârdır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler eserinde kapalı ve açık mekân eşit bir şekilde kullanılmıştır. Oyunun konusuna ve sahnesine göre mekân seçimi yapılmıştır. O dönemde yaşanan eziyet, savaş ve zulümleri tasvir etmek için kapalı (hapishane, zindan, soruşturma odası vb.) ve açık (şehir sokakları, savaş meydanı vb.) mekânlar kullanılmıştır.

Tufan oyununun ilk sahnesi rüzgârın estiği sokakta başlasa da, aslında diğer eserlere göre mekân sayısı daha az ve sınırlı olarak kullanılmıştır. Bu oyunda genellikle kapalı mekânlar (oda, hastane, morg) seçilmiştir.

²²⁶Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 31

²²⁷Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 40

Kavuşma (Vuslat) oyunu Konya şehrinde geçmektedir. Oyun, mekân seçimi bakımından oldukça zengindir. Oyunda (cami, cami avlusu, Konya sokakları, medrese vb.) birçok açık ve kapalı mekân kullanıldığı göze çarpmaktadır.

3.4. Zaman

Zaman, bir olayın, oluşumun geçtiği ve geçmekte olduğu süredir. Oyun incelemelerinde zaman, oldukça önemli bir kavramdır. Bu çalışmada zaman kavramını; vaka zamanı ve anlatma zamanı olarak iki grupta inceleyebiliriz.

3.4.1. Vaka zamanı

Vaka zamanı, olayların cereyan ettiği zaman dilimini kapsar ve oluş zamanıdır. Vaka zamanı aynı zamanda sanatçının kimliği hakkında da bilgi verebilmektedir.²²⁸

İsmet Hürmüzlü'nün eserlerinde vaka zamanı gün, ay, yıl olarak kesin ifadelerle belirtilmediği için zaman ile ilgili kesin yargılara varılamamaktadır.

Bir Yabancı oyununa baktığımızda, vaka zamanı diğer oyunlarda olduğu gibi belirgin bir şekilde gösterilmemektedir. Oyunun yayın yılı 1990'dır. Fakat vaka zamanı, İsmet Hürmüzlü'nün Türkiye'ye geldiği yıllara tekabül etmektedir.²²⁹ Bu bağlamda *Bir Yabancı* oyunun vaka zamanının tahmini olmakla birlikte 1960'lı yıllara dayandığını söyleyebiliriz.

Kavuşma (Vuslat) oyununda da vaka zamanı 13. yüzyıla dayanmaktadır. Oyunun kurgusu, yaşanan olaylar ve diyaloglar 13. yüzyılı yansıtmaktadır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda ise, vaka zamanı İsmet Hürmüzlü'nün diğer eserlerine göre daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Oyunda, Baas Parti'si, Saddam rejimi ve yaşanan hadiseler, gerçek tarih ve karakterlerle seyircilere aktarılır. Bu tarihî ve gerçek kişilerden yola çıkarak vaka zamanı tahmin edilebilmektedir. Oyunda kırk yılı aşkın bir zaman dilimini içine alan zulüm ve baskıları anlatılmaktadır. Yaşanan olaylara bakıldığında, vaka zamanının 1970-2000'li yılları arasında olduğunu söyleyebiliriz. Oyunun bir sahnesinde yer alan Ali Şerif, Nejdî Koçak gibi önemli şahsiyetler, zaman bakımından önemli ipuçları vermektedir. Bu kişilerin oyunda idam edildikleri ve çektikleri eziyetler gerçek hayat hikâyeleriyle paralel olarak işlendiğinden dolayı oyunun vaka zamanının 1980 yılının ocak ayında geçtiğini söyleyebiliriz. Ayrıca

²²⁸M. B. Şengül (2011). Romanda Zaman Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4)16, s. 431

²²⁹Ötüken Hürmüzlü ile 1 Mayıs 2019 tarihinde söylediklerini ses kaydına almak suretiyle yüz yüze görüştüm. BK. Ekler bölümü "Ötüken Hürmüzlü ile Söyleşi".

oyunun bir sahnesinde İsmail'e gelen telgrafta, tarihin açık bir şekilde verildiğini görebiliriz;

İsmail: "Dokuz Temmuz günü sabah saat sekizde Bağdat Ebu Greb Hapishanesinde hazır bulunun. Tarih 7 Temmuz 1974 Bağdat... El Muhaberat El Amme". Yarın sabah erkenden Bağdat'a gider, Dokuz Temmuz Sabahı saat 8'de Ebu Greb'te oluruz.²³⁰

Tufan oyununun vaka zamanı, zamansal açıdan iki farklı zaman diliminde işlenmiştir. Oyun, Irak Türklerinin yaşadıkları sorun ve sıkıntıları konu almaktadır. Irak Türklerine uygulanan baskılar ve eziyetler, ilk olarak 1959 Kerkük katliamında başlamıştır. Oyunun 1987 olan yayın yılı dikkate alınırsa oyun, 1959-1987 yılları arasında yaşananları anlatmaktadır. Ayrıca 2003'e kadar devam eden sıkıntılar ve yaşanan olaylar revize edilerek ilk kez 2003'te Irak Ulusal Türkmen Tiyatro'sunda sahneye konulmuştur.

3.4.2. Anlatma zamanı

Anlatma zamanı, eserde geçen olayların bir başkası tarafından okuyucuya aktarıldığı ya da anlatıldığı ve yansıtıldığı zamandır. Yani eserde anlatılan zamanı kapsamaktadır ve vaka zamanına göre daha hızlı akar.²³¹

İsmet Hürmüzlü, bazı oyunlarında anlatma zamanını başlıklar hâlinde vermektedir.

Kavuşma (Vuslat) oyununda genel olarak anlatma zamanı, oyunun birinci bölümünde "Ana Rahmine Düşmeden Önce", "Gayp Âleminde. Esrar Âleminde. Bir Şeyin Öncesi", olarak verilmektedir.²³²

Ayrıca anlatma zamanı "Doğumdan Uzun Yıllar Sonra Mevlâna, Şems Dünyada" başlığı ile verilmektedir. "Şems ve Mevlâna Halvette" başlığı yine bir anlatma zamanını ifade etmektedir. Görüldüğü üzere tüm anlatma zamanları oyun içerisinde başlık şeklinde verilmiştir. Bu durum seyircinin algısında meydana gelebilecek karışıklıkları önleme amacıyla yapılmıştır.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda anlatma zamanı kronolojik sırayla ilerlemekte ve başlıklar şeklinde verilmektedir. "Kerkük'te Bir Ev-Gece" sahnesinde açık bir şekilde verilmiştir. Anlatma zamanı, yedi temmuz akşamıyla başlar. Bağdat Emniyeti'nden İsmail'e gelen telgraf üzerine dokuz temmuz saat sekizde Ebu Greb Hapishanesi'ne gitmek için yola düşer. Yedi temmuz akşamıyla başlayan sahne, dokuz

²³⁰Hürmüzlü, 2010, a.g.k. 16

²³¹Çetin, 2015, a.g.k., 133

²³²Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 1

temmuz gecesinde biter. Bir sonraki sahne “Musalla Mahallesinde Bir Sokak Arası Kahvesi-Gece”dir. Şair, Öğretmen, İzzet, Hoyratçı ve İsmail mahalle kahvesinde oturup sohbet ederken Silahlı Kişi girer ve İsmail’e bir süredir kaybolan Aydan’ı, Ayhan’ı sorar. Hemen ardından “Kerkük’te Bir Sokak-Gece” sahnesi, hızla yaklaşan bir araba sesiyle başlar ve Ayhan sahneye gönderilir. Olaylar bir ağustos gecesinde başlar. Anlatma zamanı, yaklaşık olarak birkaç saatlik zaman dilimini kapsar.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda olaylar anlatılırken anlatma zamanı olarak gece, gündüz gibi zaman dilimleri kullanılır. Örneğin gündüz olumlu olaylar yaşanırken, gece olumsuz olaylar yaşanır. Tiyatroda kötü olaylar genellikle gece, gece yarısı veya akşamüstü gibi zaman dilimlerinde gerçekleşir

Fakat bazı oyunlarda anlatma zamanı bulunmamaktadır. *Tufan* ve *Bir Yabancı* oyunları buna birer örnektir.

3.5. Dil ve üslup

Dil ve üslup tiyatro oyunlarındaki en önemli faktörlerdendir. Kullanılan dil ve üslup ne kadar anlaşılır olursa, geçirilmek istenen duygu seyirciye o kadar iyi yansıtılır. Dilin anlaşılır ve akıcı olması, üslubun da seyirciye hitap etmesi gerekir. Bu bağlamda dil ve üslup konuları tezde ayrı ayrı incelenecektir.

3.5.1. Dil

Dil, eserlerdeki en önemli konulardan biridir. Dil eserlerin konusuna bağlı olarak şiirsel dil veya günlük ağız şeklinde verilebilmektedir. İsmet Hürmüzlü’nün eserlerinde kullandığı dil genellikle açık ve yalındır. Ancak *Kavuşma (Vuslat)* adlı eserinde süslü ve sanatsal bir dil kullandığı görülmektedir. Ayrıca tiyatrocu İsmet Hürmüzlü, geldiği toprakları unutmadığını ve öz kültüründen kopmadığını hemen hemen her oyununda kullandığı dil ve üslupla da yansıtmaya çalışmıştır. Eserlerinde çok fazla Türkmence kelimelere, deyim ve atasözlerine yer vermiştir. Özellikle de *Bir Yabancı* oyununda yoğun bir şekilde bu tavrı benimsemektedir. Daha önce anlatıldığı gibi bu oyun tiyatrocunun hayatını ve kendi memleketinden kaçış hikâyesini anlattığı için tiyatrocu, hem geçmişini hem yetişip büyüdüğü toprakların dilini yansıtmaktadır. Ayrıca Hürmüzlü’nün hemen hemen bütün eserlerinde eksilteli ve devrik cümleler sıklıkla görülmektedir.

“Muhabir: (elinde mikrofon hızlı bir şekilde konuşur.) Sayın televizyon seyircileri, sizin de izlediğiniz gibi gazeteciler sorular sormaya başladılar. Şimdi sizlere bir reklam, unutmayın size her zaman hizmet eden firma...”²³³

Bir Yabancı oyununda dil, açık ve sade kullanılmış olmakla birlikte şiirsel anlatıma da yer verilmiştir. Hürmüzlü, şiir yazmayı sevdiği, fakat şimdiye kadar herhangi bir şiir eseri olmadığı için genellikle tiyatro eserlerinde şiirsel bir dil kullanmaya özen göstermiştir.

AYŞE:

Ey havar değirmenci

Sen hancı men kervancı

Arpanı verem sene

Bu deni dart benimçin

MEHMET:

Olmaz hatunum olmaz.

Değirmena su gelmez

Yüküv kaldır düş yola

Sene de sıra gelmez.²³⁴

Hürmüzlü’nün *Bir Yabancı* eserinde sade bir dil kullandığına şöyle bir örnek verebiliriz:

BEKÇİ: Eller yukarı! Kımıldarsan vururum! Söyle bakalım yabancı! Gecenin bu saatinde, nereye gidiyorsun.. Ne ararsın bu ilde.

MEHMET: Ben yabancı değilim. Bu ilde doğdum büyüdüm. Bu sokak benim sokağımdır.²³⁵

Burada karakterler tek cümleler hâlinde durumlarını izah ederek yalın bir dil kullanmışlardır. Fakat Hürmüzlü’nün eserlerinde kimi zaman süslü bir dil kullandığı da gözlemlenmektedir.

Tiyatrolarda olaylar kişilerin konuşmaları aracılığıyla aktarılır. Kişiler tarihin herhangi bir döneminden veya toplumun her kesiminden olabilir. Yazar, anlatmak istediklerini, oyunun geçtiği yer ve zamanı kişilerin konuşmaları ile aktarır. Bu nedenle oyunun özü eserin dilinde saklıdır. Tiyatro karşılıklı konuşmalara dayandığı için dil ve

²³³Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 40

²³⁴Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 34

²³⁵Hürmüzlü, 1990, **a.g.k.**, 35

anlatım yoğun bir şekilde görülmektedir. Tiyatro eserinde kullanılan dile “dramatik dil” denir.

Bir Yabancı oyununda oyuncuların uzun konuşmaları yer almaktadır. Aynı zamanda sahneler arasında kadınların koro hâlinde şarkı söylemeleri oyunun dilini zenginleştirmiş, tiyatroya müzikal bir hava katmıştır.

Buna örnek olarak Sözcü ve Yargıç sahnesini verebiliriz. Sözcü yargıca Mehmet’in yaşadıklarını kısaca özetler. Yargıç ise ondan türküsünü okumasını ister. Sahne arkasından koro sesleri yükselir.

KORO SESİ:

O yana dönder²³⁶ meni.

Bu yana döner meni.,

Üregimde²³⁷ yara var.

Tabibe²³⁸ gönder meni.

SÖZCÜ:

Çayır kısa biçilmez

Su derindir geçilmez

Mene yardan geç diyer.

Yar şirinden geçilmez.²³⁹

Tufan oyununda genel olarak kullanılan dil, yalın ve açıktır. Oyuncuların konuşmaları kısa kısa verilmiştir. Bu durum seyircinin genel temayı anlamasını kolaylaştırmaktadır. Oyunda İhtiyar 1 ve İhtiyar 2’nin söyleşilerinin dışında Elebaşı ve Bay karakterlerinin konuşmaları yer alır. Bu iki diyalog arasında çeşitli tartışmalar yaşanmaktadır. Yollarına devam etmek isteyen Bay karakterini Elebaşı alıkoymak istemektedir.

ELEBAŞI—Peki, peki sizi bir şartla bırakacağız.

BAY—Buyurun şartınızı söyleyin.

ELEBAŞI—Elimizde bir yazı var, o yazının altına kayıtsız, şartsız imza atacaksınız.

BAY—Ama nasıl olur. Bilmediğim bir yazının altına nasıl imza atabilirim!

²³⁶Türkmencede “dönder” olarak kullanılan bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “çevir” şeklindedir.

²³⁷Türkmencede “üregimde” olarak kullanılan bu kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “yüreğimde” şeklindedir.

²³⁸Arapça kökeni olan “tabib” Türkiye Türkçesindeki karşılığı “doktor, hekim”dir

²³⁹Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 20

ELEBAŞI—O zaman sizi bir süre alıkoyacağız.²⁴⁰

Kavuşma (Vuslat) oyununda genel olarak ağır bir dil, uzun konuşmalar ve bol açıklamalı ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca oyun içinde mesnevilere ve şiirlere yer verilmiştir. Buna örnek olarak aşağıdaki şiir verilebilir.

MEVLÂNA—

Dinle ney'den nasıl şikâyet eder?

Ayrılıklardan hikâyet eder:

Koptuğumdan beri kamışlıktan ben,

Ağlar kadın- Erkek inleyişimden,

İsterim hasretle doğanmış yürek:

Derdimi dökeyim feryat ederek,

Aslından kopup da ayrı kalanlar,

Gene o kavuşma gününü arar.²⁴¹

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda dil ve anlatım açısından hem uzun hem de kısa konuşmalar yer almaktadır. Bu durum oyun içerisinde çeşitliliğin artmasına olanak sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak, kısa konuşmalarda tablo 17’de soruşturmacı ve Nejdet arasındaki konuşma verilebilir;

SORUŞTURMACI: Dosyan çok kabanık. Hakkındaki tüm belgeleri topladık. Birinci derece suçlusun.

NEJDET: Suçum neymiş? Onu da söyler misin?

SORUŞTURMACI: Dosyadan okuyorum. Nejdet Nurettin Tevfik. Takma soyadı koçak

NECJET: Koçak benim soyadım değil. Ailemizin soyadı.²⁴²

Oyun içerisinde çok fazla şiir veya şiir tarzında hoyrat kullanılmasa da oyunun 9. tablosunda şiirsel bir dil benimsenerek oyuna renk katılmıştır:

HOYRATÇI:

Sene²⁴³ dağlar

Kar yağar sene dağlar

Tutaydım dost elini

²⁴⁰Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 22

²⁴¹Hürmüzlü, 2002, **a.g.k.**, 54

²⁴²Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 61

²⁴³Kerkük ağzıyla yazılan “sene” Türkiye Türkçesi “sana”dır.

Çıkaydım sene dağlar
Elimde arzuhalim
Koynımda sened ağlar.
Gel çek bu ayrılığı
Gör üreg nece²⁴⁴ dağlar
Yarım dönene kadar
Bu gevlim²⁴⁵ bele²⁴⁶ bağlar.²⁴⁷

3.5.2. Üslup

Tiyatroda üslup önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında yazarın kendine has deyişi, tutumu, biçimi ve söyleyişi onun üslubunu belirler. Üslup bir kişinin düşünce, hayal ve duygularını yazıyla ya da sözle kendine özgü bir tarzda ifade ediş biçimidir. Yani üslup kişiden kişiye değişmektedir.²⁴⁸

Çalışmamızda üslup avam, felsefi ve eleştirel üslup olmak üzere üç grupta incelenecektir.

3.5.2.1. Avam

Medenî münasebetlerde görgü ve bilgi donanımı eksik, eğitim ve kültür seviyesi düşük, alelade bir yaşam süren alt kültür topluluklarının üslubudur.²⁴⁹

Tufan oyununda avam üslup kullanıldığını Koro ve Kam diyaloglarında görebiliriz. Ayrıca İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 bulundukları durumu ikili sohbet şeklinde anlatırlar. Bu durum seyircide bütünlük algısını yaratmak amacıyla yapılır ve sahnede İhtiyar 1 ve İhtiyar 2'nin şu sözleri ile kapanış yapılmıştır;

“İHTİYAR 1–Birliğimi,
KALABALIK–Birliğimi,
İHTİYAR 1– Ve devletimin gücünü,
KALABALIK–Ve devletimin gücünü,
İHTİYAR 1–Hiç kimseye hiçbir zaman bozdurtmayacağım”.²⁵⁰

²⁴⁴Kerkük ağzıyla yazılan “nece” Türkiye Türkçesi “nasıl”dır.

²⁴⁵Kerkük Türkmenleri bu kelimeyi “gevil” şeklinde kullanır. Anlamı da “gönül”dür. Bk. Hürmüzlü, 2003, **a.g.k.**, 159

²⁴⁶Türkmençe olan “bele” Kelimesinin anlamı “böyle, buna benzer ve bunun gibi” şeklindedir. Bk. Hürmüzlü, 2003, **a.g.k.**, 89

²⁴⁷Hürmüzlü, 2010, **a.g.k.**, 33

²⁴⁸Çetin, 2015, **a.g.k.**, 273

²⁴⁹Çetin, 2015, **a.g.k.**, 276

²⁵⁰Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 53

Yine benzer şekilde *Tufan* oyununda, bozkır bir ortamda, farklı yerlere dağılmış kadınların koro hâlinde türkü söyledikleri görülür. Bu türkü de avam üslup olarak değerlendirilebilir.

“KADINLAR: Oy oğul, oy, atam oy! Erlerimiz gitti mi? Yurdumuz yağıya kaldı mı? Töremiz bozuldu mu? Siyah giysin analar, bacılar, yas tutsun gelinlik kızlar. Otağımız yıkıldı mı? Ocaklarımız söndü mü? Oy oğul oy, oy atam oy!”²⁵¹

Bu türkü az da olsa havadaki gerginliği dağıtır ve seyirciyi yumuşatır.

Bir Yabancı oyununda Ana karakterini canlandıran oyuncu, oğlu Mehmet’e mektup yazdığında avam üslup kullanmıştır. Ayrıca Tren Görevlisi karakterinin kaba bir biçimde Mehmet’e seslendiği sahnede, avam üslup görmemiz mümkündür.

“TREN GÖREVLİSİ: Hey! Ne yapıyorsun evlat, yabancıların trenden inmeleri yasaktır. Haydi, bakalım çabuk bin trene yoksa...”²⁵²

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler oyununda avam üslubunun birden çok sahnede kullanıldığını görebiliriz. Saddam Hüseyin’in kullandığı üslup buna örnek olarak gösterilebilir;

“SADDAM: Yeter! Adil.. Demokrat öyle mi? Ulan bu halkın kafasını ezeceğiz.. Irak halkı bozguncudur.. Hangi demokrasiden bahsediyorsun”.²⁵³

Başka bir örnekte Ali Hasan’ın Bilim Adamı ile olan söyleşileri bu üsluba örnek olarak gösterilebilir.

“ALİ HASAN: Kes ulan! Ulan kendi ağzınla itiraf ettin vatan haini olduğunu. Bana tanımadığım bir yabancından söz ediyorsun”.²⁵⁴

3.5.2.2. Eleştirel

Yazarın durumları, kişileri, olayları belli bir görüş açısından irdeleyip yorumlamasına eleştirel bakış denir. Eleştirelilik bazen yorumlayıcı bazen de yargılayıcı bir şekilde yapılabilmektedir.²⁵⁵

Tufan oyununda en çok kullanılan üslubun eleştirel üslup olduğu söylenebilir. Irak Türklerinin yaşamış olduğu sıkıntılar çeşitli karakterlerce eleştirilmiştir. Aynı zamanda Irak Türklerinin yaşadığı eziyet ve işkencelerden çocukların da ciddi ölçüde hasar

²⁵¹Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 47

²⁵²Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 9

²⁵³Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 12

²⁵⁴Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 28

²⁵⁵Çetin, 2015, a.g.k., 281

aldıkları İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 karakterleri arasında ifade edilmiştir. Eleştirel üslup, kimi zaman açık bir şekilde kimi zaman da kapalı bir şekilde yapılır. *Tufan* oyununda da eleştirel üslup üstü kapalı bir şekilde yapılmıştır. “2. İHTİYAR: Evet. Güzel olan her şey ölmüş. Bir korku kalmış, bir de endişe. Çocuklar yok olmuş, çocuklar.”²⁵⁶

Cıvıl cıvıl çocuk sesleri bir anda sahnede etkin olur ve ihtiyarlar bu sesleri taklit ederler. İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 “Güç nedir?” Sorgulamasını yaparken iki eli silahlı kişi içeri girer, İhtiyar 1 ve 2 saklanırlar.

Genel olarak Irak Türklerinin yaşamış oldukları sorunları, savaş dönemlerini, insanların kurşuna dizilmesini ve çocukların yaşamış oldukları eziyeti ikili söyleşi ile çok güzel bir şekilde seyirciye geçirmeyi başarmıştır.

Tufan oyununda Şef ve bir grup sahneye girer. Şef ile Birisi o sırada konuşur. Birisi ihtiyarları işaret eder. Şef ihtiyarlarla konuşmaya başlar ve ihtiyarlara silahları var mı yok mu diye sorar. Buna karşılık silahın anlamını bilmeyen ihtiyarlarla, Şef ve yardımcıları dalga geçmeye başlar. Gruptakiler yüksek sesle gülmeye başlarlar. Gülmekten ağlamaya geçişler yaşanır.

Şef ihtiyarlara gülmelerini emreder, ancak şöyle bir cevapla karşılaşır:

“1. İHTİYAR–Gülemiyorum.

İHTİYAR 2–Gülmeyi unutmuşuz”.²⁵⁷

Şef onlardan gülmeyi unutma nedenlerini anlatmalarını ister. Bu sırada sahnede duygusal bir rüzgâr eser ve İhtiyar 2 anlatmaya başlar.

İHTİYAR 2– Günlerin içinde bir gün Ay Han doğum sancılarına tutuldu. Sancıların sonunda bir oğul dünyaya geldi. Çocuğun yüzü göğün renginde, ağzı ateşin kızılında ve gözleri bal elasındaydı; saçları karakaşları karaydı. En güzel perilerden daha güzeldi.

1. İHTİYAR–Anasının göğsünden yalnız bir defa süt emdi, bir daha emmedi. Dile geldi; çiğ et, aş ve içecek istedi. Hemen konuşmaya başladı. Kırk gün içinde büyüdü. Kırk gün sonra yürüyüp oynar oldu.²⁵⁸

İhtiyarlar bu diyalogda sistemi ve dönemi eleştirmektedir. Bu diyalogun devamında örnekte yer alan çocuğun nasıl öldürüldüğü ve o dönemdeki sistemi suçlayıp eleştirdikleri görülür.

²⁵⁶Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 25

²⁵⁷Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 42

²⁵⁸Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 43

“2. İHTİYAR: Ama ne yazık, yakaladılar. Ve öldürdüler, yiğit atlı ölmüştü ama yenilmemişti, çünkü onun töresinde yenilmek yoktu.”²⁵⁹

Benzer bir durumu Genç ve Şapkalı Adam sahnesinde de görebiliriz. Sahnede Genç’in kasalar üzerinde oturduğu görülür. Ardından ansızın iki silahlı kişi girer ve Genç’e ateş ederek öldürürler. Bu sahnede Şapkalı Adam, Genç’in başına gelen durumu analiz ederek o dönemde yaşanan eziyet ve durumlardan şikâyet eder gibi sistemi ve ülkeyi eleştirir.

“ŞAPKALI ADAM–Bu ülkede yaşamak kalmadı içip içip sokakta sızıyorlar. Yetkililer ne yapıyor bilmem ki. Biz adam olmayız canım. Başkaları bizim için ne derlerse hakları var”.²⁶⁰

Bir Yabancı oyununda eleştirel üslubun sıkça kullanıldığı görülmektedir. Mehmet sahnede tek başına somyada uzanmaktadır. Sonra yaşananların bir rüya olduğunu anlar ve gülümser. Umut verici konuşmaları yaptıktan sonra valizini alır ve sahne ışıkları söner. Tekrar ışıklar yandığında Mehmet elinde sigara, tren garında görülür. Sahneye Tek Kollu adam girer ve Mehmet’in yanına oturur. Tek kollu adam ile Mehmet’in diyalogu başlar;

MEHMET: Ya benim yalnızlığım ne dersin? Sen toplum içinde yalnızsın. Ama ben bir toplum olarak.

TEK KOLLU ADAM: Aynı Mehmetçğim. Aynı şey. Benim yalnızlığım, toplumun başıboşluğu, kendine inançsızlığı, parçalanmasıdır. Öteki yalnızlığım, senin acılarını içimde bir duyar, tek kollu oluşumdur. Öteki kolumun bağlı olması, senin için hiçbir şey yapamaz hale gelişimdir. Durmadan kanımın emilmesine rağmen güçlüyüm.²⁶¹

Tek Kollu Adam burada Mehmet’e tek kollu olduğu için ona yardım edemeyeceğini söyler. Ayrıca o da yalnızdır ve yalnızlığını eleştirmektedir. Sebebinin ise, kendisinin tek kollu olmasına ve bu sebeple insanların kendisini dikkate almamasına bağlıdır. Diyalogun sonunda, Mehmet ve Tek Kollu Adam sarılırlar ve duygusal bir sahne zuhur eder.

Aynı şekilde *Kavuşma (Vuslat)* oyununda da eleştirel üslup kullanılmıştır. Hasetçiler ve Şems arasında eleştirel konuşmalar geçtiğini görebiliriz:

1. HASETÇİ–Şeyhimizin gözü semadan başka bir şey göremez oldu.
2. HASETÇİ–Bu Tebrizli de nasıl güç vardır ki, Şeyhimizi kendisine köle etti.

²⁵⁹Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 44

²⁶⁰Hürmüzlü, 1987, a.g.k., 30

²⁶¹Hürmüzlü, 1990, a.g.k., 31

3. HASETÇİ—Nerede o vaazları, ibret dolu dersleri, nerede kaldı? Kim bilir, bu Tebrizli yabancı, belki namaz bile kılmaz, hac için Kâbe'ye bile gitmemiştir.²⁶²

Bu sahnede Hasetçiler Şems'i eleştirmeye başlarlar ve Şems'in bundan haberi yoktur. Ayrıca *Kavuşma (Vuslat)* oyununda Hasetçiler'in birçok bölümde Şems'i eleştirmeleri dikkat çeker.

Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler isimli oyunda belirli kısımlarda eleştirel bir yaklaşım görülmektedir:

ALİ HASAN: Kes ulan! Ulan kendi ağzınla itiraf ettin vatan haini olduğunu. Bana tanımadığım bir yabancından söz ediyorsun.

BİLİM ADAMI: Tabi tanıyamazsın. Sen bilimden, kültürden ne anlarsın! Birçok Iraklı aydını, bilim adamlarını ya öldürdünüz. Ya da sürdürünüz. Sizi tarih affetmez.²⁶³

Görüldüğü üzere burada Bilim Adamı, Ali Hasan'ı ve düzeni eleştirmektedir. Bilim adamı düzeni eleştirdiği için de infaz edilir. Benzer şekilde tablo 17'de eleştirel dil, infaz görevlisi ve Nejdet arasında da kullanılmaktadır:

İNFAZ GÖREVLİSİ: Son bir sözünüz var mı?

NEJDET: Var..! Siz ve rejiminiz ve bu rejimin başı Saddam Hüseyin büyük emperyalist güçler tarafından yazılmış bir senaryonun oyuncaklarısınız. Siz kuklasınız, sadece bir kukla. Bir süre sonra, kukla başı Saddam ve rejimi yıkılacak. Yerine kuklayı oynatanlar, yani senaryonu gerçek yazarları bu topraklara hâkim olacaklar. Ne yazık ki, bu topraklarda uzun süre acılar dinmeyecek, gittikçe artacaktır. Açıkçası, Irak işgal edilecektir. Bunun sorumlusu siz olacaksınız. Tarih sizi asla affetmeyecek.²⁶⁴

3.5.2.3. Felsefi

Felsefi üslup genel olarak, var oluş süreçleri, var ile yok olmanın arasındaki ince çizginin anlaşılması, var olmanın sorgulanması gibi mantık kavramlarının yer aldığı olgulardır. İzleyicinin bir konu hakkında sorgulama yapması istenildiğinde, felsefi üsluba başvurulmaktadır.

Tufan oyununda genel olarak İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 arasında geçen konuşmalar felsefi üslup olarak nitelendirilmektedir.

Fırtınalı bir havada başlayan sohbet, daha sonra hayatı ve birbirini anlamak üzerine kurulu ifadelerle süslenmektedir. *Tufan* oyunu sahnelerinin büyük bir kısmını İhtiyar 1

²⁶²Hürmüzlü, 2002, a.g.k., 43

²⁶³Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 28

²⁶⁴Hürmüzlü, 2010, a.g.k., 75

ve İhtiyar 2 konuşmaları oluşturmaktadır. İhtiyar kelimesi genel olarak fiziken yaşlı şeklinde algılanmamaktadır. Allah'ın varlığına tanıklık etmeye genel olarak felsefi bir şekilde yaklaşan İhtiyar 1 ve İhtiyar 2 devamlı olarak beyin fırtınası yaparak insanın var oluşu ve kendini buluşu ile ilgili fikirler vermektedir. İhtiyar 1 ve İhtiyar 2'nin konuşmaları genel olarak kısa ve birbirini tamamlayan konuşmalardır. Bu konuşmalardan bazı örnekler aşağıdaki şekildedir;

-Neyi?

-Var olmayı.

-Ya neredeydi?

-Ne zamanı?

-Nasılı?

-İşimiz çok.

-Çok.²⁶⁵

Var olmakla yok olmak arasında gidip gelen bir söyleşi durumu genel olarak diğer oyuncuların sahne süresini azaltmıştır.

Kavuşma (Vuslat) oyununda genel olarak felsefi üslup kullanılmıştır. Oyunda Mevlâna ve Şems gibi tasavvuf felsefesi alanında söz sahibi olan kişiler yer almıştır. Oyunun temeli, felsefi ve süslü bir dile dayanmaktadır. Oyunda sureler, şiirler ve *Mesnevi*'den parçalar yer almaktadır. Bunlara örnek olarak aşağıdaki parçayı verebiliriz:

MEVLÂNA—Ey âşıkların hekimi! Söyle, hiç bizim gibi bir sevdalı gördün mü? Ey yüzlerce derneğin Yusuf'u Hüzünden yanakları sararan, ağlamaktan gözleri beyazlaşan benim gibi bir Yakub gördün mü? Yûsuf'u! temiz gönüllü Yakub'un gözünde akan yaşları gör. Aşkın iki gözünün pınarlarından hep benim sevgi gözyaşlarım akıyor.²⁶⁶

²⁶⁵Hürmüzlü, 1987, **a.g.k.**, 15

²⁶⁶Hürmüzlü, 2002, **a.g.k.**, 32

SONUÇ

Yaklaşık dört yüz yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Irak Türkmenleri, tarihleri boyunca zengin ve derin bir kültüre sahip olmuşlardır. Nesimi, Fuzuli ve Ahdi gibi şairler Irak'ta yetişmiş, eserleriyle Irak Türkmen edebiyatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Dîvânü Lugâti't-Türk'te Irak'taki Türklerin varlığından söz edilmiştir.

Kültür-sanat alanında ilerlemeye gayret gösteren Türkmenler; şiir, roman, öykü, hoyrat, müzik, türkü ve tiyatroda, yani kültürün her dalında çok önemli bir tarihe sahiptir. 1918-2003 yılları arasında Irak'ta Kraliyet, Cumhuriyet, Baas Partisi ve Saddam dönemlerinde Türkmenler binlerce kitap, yüzlerce dergi ve onlarca gazete yayımlamışlardır. Bu yayınların içeriği ağırlıklı olarak edebî türlerdir.

Irak'taki Türkmen tiyatrosunda, metin ve sahne uygulaması bir arada olmak üzere iki yüz elliden fazla Türkçe oyun sahnelenmiştir. Tezimizin konusu olan İsmet Hürmüzlü bu verimli Türkmen tiyatro hareketinin en önemli mimarlarından.

Hürmüzlü, Kerkük'te dünyaya gelmiş, tiyatro eğitimi almış ve Devlet Tiyatroları'nda görev yapmış bir sanatçıdır. Kendisi yalnızca oyunculuk alanında değil rejisörlük alanında da kendini kanıtlamıştır. Gurbetçi bir sanatçı olan Hürmüzlü, çektiği memleket hasreti ile bilinmekte ve Türkmen tiyatrosunun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Hürmüzlü, gençliğinden bu yana tiyatroya büyük bir ilgi duyduğunu, tiyatronun kendisi için vazgeçilmez bir tutku olduğunu ifade etmektedir.

İsmet Hürmüzlü, Kerkük'te yaşadığı yıllarda maddi ve manevi imkânsızlıklara rağmen tiyatro sanatını icra etmiş ve tiyatroda kadın oyuncuların da var olması için çaba göstermiştir. Ayrıca Türkmenlerin dışında Arap ve Hristiyanlarla birlikte Kerkük'te tiyatronun temelini atmış ve yeni bir akım başlatmıştır.

İsmet Hürmüzlü, idealist bir sanatçı olarak tiyatro eğitimini ABD ve Türkiye'de tamamlayarak hem Irak'ta hem de Türkiye'de tiyatronun yeni ivmeler kazanmasını amaçlamıştır. Bunun yanı sıra yazdığı, yönettiği ve oynadığı oyunlarda başarı kaydederek onlarca ödüle layık görülmüştür. Ayrıca kendini sanata ve topluma adanmış cesur bir tiyatrocudur. Sanat ve toplumun gelişmesi uğruna eserlerinde güncel siyasete çekinmeden değinmiştir.

Tiyatro dalında kendine özgü stratejiler geliştiren sanatçının yazmış olduğu belli başlı eserleri; *Kavuşma (Vuslat)*, *Tufan*, *Bir Yabancı*, *Ve Şeytanlar Yer Yüzüne İndiler*'dir.

Ayrıca teorik kitabı olan *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru Oyunculuk*, kariyerinde dönüm noktası olmuş ve tiyatro camiası için bu kitap önemli bir kaynak niteliği kazanmıştır.

İsmet Hürmüzlü, eserlerini içerik bakımından zengin bir şekilde işlemiştir. Eserlerinde vatan, savaş, din, mezhep, aidiyet sorunu ve ötekileştirme, aşk, yalnızlık, felsefe gibi konuları işlerken kimi zaman toplumsal bilince kimi zaman da insanların bireysel bilincine dokunmaktadır.

Oyunlarında millî temalara ağırlık veren Hürmüzlü, vatan, toprak, millî kimlik gibi unsurları her eserinde hassas bir şekilde işlemiştir. Hürmüzlü'nün kaleme aldığı tiyatrolardaki söz konusu toplum, farklı tablolar biçiminde yer almaktadır. Kerküklülerin, maruz kalmış oldukları durumlar, “ambargo, zulüm, işkence ve eziyet” gibi konular, sembolik biçimde eserlerinde farklı göndermeler hâlinde tasvir edilmektedir. Hürmüzlü, sanatını ortaya koyarken insanları düşünmeye ve dönemin içinde bulunduğu durumu kavramaya teşvik etmektedir. Dolayısıyla insanları düşündürmek adına siyasi tiyatrolar yapan Hürmüzlü, o dönemin siyasi görüşleri doğrultusunda bunu gerçekleştirmektedir.

Hürmüzlü, yazdığı bazı oyunlarda kendi öz kültürünü, dilini, üslubunu, felsefesini yansıtmaya çalışmıştır. Kullandığı dil ve üslupla toplumun her kesiminden insana hitap etmeyi başarmıştır. Eserlerin çoğunda sade ve yalın bir dil kullanmasına karşın şiirsel ve süslü anlatıma da önem vermiştir. Özellikle *Bir Yabancı* oyununda çok fazla hoyrat, şarkı, şiir, eski Türkmen atasözlerine yer vermiştir ve bu durum, oyunu içerik bakımından zenginleştirmiştir. Ayrıca Hürmüzlü, diyaloglarında seyirciyi meraklandırmak için bilerek cümleleri eksik bırakmış ve devrik cümleleri kullanmıştır. Bu nedenle devrik cümle kullanımı İsmet Hürmüzlü'nün üslubunda önemli bir özellik olarak görülür. Küfür ve argo tiyatrocunun kullandığı bir diğer üsluptur.

İsmet Hürmüzlü'nün eserlerine kronolojik olarak baktığımızda oyunlarının o dönemin siyasi ortamında yaşananlar ile benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Hürmüzlü, bizzat tanık olduğu olayları tiyatro oyunları aracılığıyla geniş kitlelere duyurma imkânını bulmuştur. İsmet Hürmüzlü'nün eserlerine bakıldığında zaman unsurunu, açık bir şekilde vermekten kaçındığını görebiliriz. Bu bağlamda zaman, oyunların içeriğine göre değişiklik göstermektedir, yani bazen olay örgüsünün zamanını belirtir bazen de belirtmez. Tiyatrocunun *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler*, *Kavuşma (Vuslat)* gibi tarihî oyunlarında, tarihî kişileri kullanarak zaman dilimi hakkında ipucu vermektedir.

Ayrıca oyunlarda yer alan kişiler, gerçek hayatta her an karşımıza çıkabilecek tipteki insanlardır. Irak Türkmen tarihi ve Türk tarihinin yanı sıra tasavvuf alanında söz sahibi olan Mevlâna, Şems gibi kişileri de eserlerinde işlemeyi ihmal etmemiştir.

Tiyatrocu, oyunlarının konusuna uygun olarak açık ve kapalı mekân kullanmıştır. İncelenen oyunlarda sürekli mekân değişikliği yapılmıştır. Bu mekânlar gerçek hayattaki mekânlardır.

Hürmüzlü, piyesi olan *Kavuşma (Vuslat)*, *Tufan*, *Bir Yabancı*, *Ve Şeytanlar Yer Yüzüne İndiler* ve teorik kitabı olan *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru Oyunculuk* eserleriyle tiyatronun temel taşlarına ve gerçek oyunculuk öğeleri ile okurlarının ruhuna dokunmuştur. Bunun yanı sıra tiyatrodan beyaz perdeye geçiş yapan Hürmüzlü, yılların bilgi ve birikimini beyaz perdeye aktararak ün kazanmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

I. Çalışmaya Esas Olan Kaynaklar

Hürmüzlü, İ. (1987). *Tufan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Hürmüzlü, İ. (1990). *Bir Yabancı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hürmüzlü, İ. (2002). *Kavuşma (Vuslat)*. Ankara: Kültür Bakanlığı

Hürmüzlü, İ. (2010). *Ve Şeytanlar Yeryüzüne İndiler*. İstanbul: İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı (Kerkük Vakfı).

Hürmüzlü, İ. (1997). *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru- Oyunculuk*. Ankara: Kendi Yayını.

II. Yararlanılan Kaynaklar

Abdulrezzak, M. (1988). *Tevfik Al-Hâkim Mağaradakiler Kitabının Tahlili*. Al-Fajala: Mısır Matbaası.

Ağkaya, O. (2016). Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 24-48

Ahmet Sevgi, H. (1998). *Hüsameddin Çelebi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 18*. İstanbul: TDV Yayınları.

Akarpınar, B. (2005). Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi ve Rubâiyyat'ında "Meyve" ve "Üzüm" Sembolleri. *Bilig Dergisi*, 32.sayı. 145-164.

Aksum, A. (2011). *Ana Hanım Kız Hanım Adlı oyunun Reji Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atay, C. (1994). *Godot'yu Beklemezken*, İstanbul: Gerçek Sanat Yayınları.

Ay, B. (1995). Orhan Kemal'i anarken. *Cumhuriyet Kitap Dergisi*, 276. sayı, 5-6.

Aytaş, G. ve Uysal, B. (2016). Tiyatro ve Drama Uygulamaları Dersi Kapsamında Sergilenen Oyunlara Dair Tematik Bir Değerlendirme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), 530-544.

Baki, Y. (2011). *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baysal, N. (2019). *Güngör Dilmen'in Sekiz Tiyatro Eserinde Olay Örgüsü ve Şahıs Kadrosu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bilirdönmez, M. (2011). *A. Turan Oflazoğlu'nun Oyunlarında Dil –Tavır İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boyar, E. ve Fleet K. (2016). *Ottoman Women In Public Space*. Boston: BRILL.
- Büyükarman, D. A. (2008). Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme. Erzurum: *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37.sayı. 127-145.
- Ceyhan, S. (2010). Şems-i Tebrîzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 38*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akça Yayınevi.
- Demirci, N. (2018). *Dünden Bugüne Kerkük*. Ankara: Türkmeneli Vakfı Yayınları.
- Dinçer, D. (2018). Sevginin yüksek şiir diliyle ifadesi: Mevlânâ ve "Varlığın Bağı" olarak sevgi. *Kök Şiir Sanat Dergisi*, 2.sayı. 36-39
- Dizdar, F. (2019). *"Yedi Kocalı Hüzmüz" Tiyatro Eseri İle Sinema Filmlerinin Zaman ve Göstergeler Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Dımeral, İ. (2014). Tarihsel süreç içerisinde Irak'ta Türkçe eğitimi ve öğretimi (1918-2014). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S. (2018). Irak Türkmenleri. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma (68), 1-27.
- Duman, B. (2013). Acı Kaybımız İsmet Hüzmüzlü. *Kardeşlik Kültür Sanat Edebiyat ve Folklor Dergisi*, 57.sayı. 18-24.
- Emekli, İ. (2017). Halîm Berekât'ın Eserlerinde Öne Çıkan Toplumsal Temalar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14. sayı, 374-390
- Ercan, G. E. (2011). *Anlatıcılığa dayalı güldürü üzerine bir araştırma tek kişilik bir oyun metni oluşturma ve sahneleme çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esin, E. (2019). Eko'nun Yalnızlığı: Çağdaş Ses Sanatında Yalnızlık Teması. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43.sayı. 95-104.
- Georgeon, F. (2013). *A Social History Of Late Ottoman Women*. (ed. D. Köksal, A. Fallierou), Boston: BRILL.

- Gürün, D. (2003). 1950'lerde Oyun Yazarlığı Üzerine Eleştiriler. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, 2.sayı, 153-168.
- Hallak, F. (2006). Öncü Türkmen Tiyatrocusu İsmet Hürmüzlü. *Sümer Dergisi*, 4. sayı, 17-26.
- Hallak, F. (2009). Kerkük'te Tiyatro Hareketi. Kerkük: Türkmen Dili Yayınevi.
- Hürmüzlü, E. (2003). *Arap Vatanında Türkmenler*. Kerkük: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, H. (2003). Kerkük Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Irak Türkmen Cephesi. (2000). Irak'ta Türkmenler, Turkmens In Iraq. Ankara: Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği Yayınları.
- İskenderoğlu, M. (2012). Ortadoğu'da Dinsel ve Mezhepsel Çatışmalarda Ulemanın Rolü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Ortadoğu Yıllığı Dergisi*, 8. sayı, 438-444.
- Jarvis, L. Marsden, L. ve Atakay, E. (2019). Public Conceptions And Constructions Of 'British Values': A Qualitative Analysis. United Kingdom: *The British Journal of Politics and International Relations*, 22(1),
- Karaömerlioğlu, A. (2006), *Orada Bir Köy Var Uzakta / Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayacan, İ. ve Küzeci, Ş. (2009). *İsmet Hürmüzlü, İçimizdeki Kerkük*. Ankara: VEKTÖR Yayınları.
- Kayacı, M. T. (2011). Türkmen Usta Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü Dergimize Konuşuyor. *Türkmeneli Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 3. sayı, 21-23
- (11 Temmuz 1921). Kerkük'te İlk Tiyatro. Kerkük: *Necme Gazetesi*, 1
- Kevseroğlu, N. (2006). *Min Havadis Kerkük- Kerkük Olayları (1700-1958M) 1.Cilt*. Kerkük: Irak Türkmen Cephesi Kültür ve Eğitim yayınları.
- Kozal, G. (2013). Rene Girard'ın Tragedya Kuramını ve Şiddet Kavramını Arthur Miller'ın "Cadı Kazanı" Metninden Okumak. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 22. sayı, 55-80.
- Küçük, H. S. Y. (2006). *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyum Bildirileri*. Çanakkale: Rumi Yayınları.
- Küzeci, Ş. (2004). *Kerkük Soykırımları*. Ankara: TeknoED Yayınları.
- _____. (2005). Tiyatro Ustası İsmet Hürmüzlü. *Kerkük Dergisi*, 1. sayı, 34-35
- _____. (2006). *Kerkük Şairleri (Irak Türkmenleri) 1. Cilt*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- _____. (2009). *Irak Basın Tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi ile T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları.
- _____. (21 Ocak 2013). Ünlü Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü Sevenleri Tarafından Uğurlandı. *Ankara: Kerkük Gazetesi*, 3
- _____. (2014). *Kerkük Şairleri-Poets of Kirkuk, Iraq Turkman Poets*. Ankara: Kerkük Kültür Derneği yayınları.
- _____. (20 Ocak 2017). Vefatının 4. Yılında Kerküklü Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü. *Ankara: Kerkük Gazetesi*, 8
- _____. (2017). *Ortadoğu'da Türk Katliamları*. İstanbul: TürDav Yayınları.
- _____. (2020a). Kuruluşunun 50. Yılında Kerkük'te Türkmen Millî Takımı (TMT). *Türk Yurdu Dergisi*, 394. sayı, 32-34
- _____. (2020b). Irak'ta Türk Nüfusu ve Gerçekler. *Türk Yurdu Dergisi*, 397. sayı, 57-61
- _____. (2020c). Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*, 152. sayı, 30-34
- _____. (2020ç). Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*, 153. sayı, 28-31
- _____. (2020d). Irak'ta Türkmen Tiyatro Tarihi. *Türkmeneli Dergisi*, 154. sayı, 27-31
- Landau, J. M. (2003). Ultra-Nationalist Literature In The Turkish Republic: A note on the novels of Hüseyin Nihâl Atsız. *Middle Eastern Studies*, 39(2), 204-210.
- Marufoğlu, A., Kayacı, M., Bayraktar, C., Kevser, N., Sarıkahya, K., Kerkük, A., Merdan, N., Muratlı, İ., Çavuş, R., Avşar, İ., Sadatlı, Z., Merdan, S., Çolak, R., Akbaş, A., Mutlu, A. (2010). Kardeşlik Ocağının Altın Jübilesi. *Kardeşlik Kültür Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 245-246. sayı, 1-76.
- Muîl, M. (20.04.1970). Yaşar Kemal'in İlk Aşk Ağrıdağı. *Cumhuriyet Gazetesi*, 6
- Nutku, Ö. (1999). *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ökten, Ö. (2010). *1960 Sonrası Türk Tiyatro Eleştirisinde Ulusal Tiyatro Tartışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Peker, H. (2019). *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro Oyunları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Poyraz, F. (2018). *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufi Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Saatçi, Ö. (2010). Kerkük'te Sahneye Doğan Güneş: İsmet Hürmüzlü ile Röportaj. *Kardaşlık Dergisi*, 12(47), 22-26
- Saatçi, S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Savaş, Y. (2010). *Necati Cumali'nin Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Kültürü Unsurlarının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Sertkaya, O. F. (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sürmeli, M. (2005). *1990 Sonrası Irak Türkmenlerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Irak Ekonomisine Katkısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Şengül, M. B. (2011). Romanda Zaman Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4)16, 429-425.
- Taş, S. (2016). Susuz Yaz Oyunu Üzerine İnceleme. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1(41), 21-37.
- Temel, T. (2007). *Necati Cumalı'nın Oyunlarındaki 'Kadın Karakterler'in İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toprak, M. (2008). Sadr Muhammed Bakır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 35. İstanbul: TDV Yayınları.
- Toran, H. (2007). *Nâzım Kurşunlu Hayatı ve Tiyatro Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Töre, E. (2016). *Modern Türk Tiyatrosu-Tema*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Turak, M. (2010). *Turan Oflazoğlu'nun "İv.Murad" Adlı Oyununda Tarihsel Kişilerin Trajik Karakterlere Dönüşümü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (17 Mart 1959). Türkmen Şane Takımı. *Beşir Gazetesi*, 2
- Ulaş, M. (2019). *1960-1980 Arası Türk Tiyatro Edebiyatı Metinlerinin Tematik Tahlili*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yoldaş, S. (2016). *Türk tiyatro eğitiminde oyunculuk anlayışının evrimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, A. (1 Şubat 2000). Türk oyunlarını sahnelemek. İstanbul: *Cumhuriyet Gazetesi*.14

Zabit, Ş.S. (1961). *Kerkük'te İctimai Hayat*. Bağdat: Zaman Basımevi.

Elektronik Kaynaklar

Merdan, N. Tiyatro Tarihi ve İsmet Hürmüzlü. The Turkman Tribune. <http://turkmentribune.com/Kerkuk/20.html> (Erişim tarihi: 28.09.2020)

Saatçi, Ö. (2013), İsmet Hürmüzlü'den Son Perde. Ankara: *Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/ismet-hurmuzluden-son-perde-9566yy.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

İmrek, Y. ve Eryıldırım, A. (24 Ocak 2013). İsmet Hürmüzlü Uğurlandı, *Anayurt Gazetesi*.

Küzeci, Ş. (2007). Irak Ulusal Türkmen Tiyatrosu Tarsus'ta Tufan'ı Oynayacak. *Biz Türkmeniz Dergisi*. <http://bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=11130> (Erişim tarihi: 01.12.2020).

<http://www.anayurtgazetesi.com/haber/Ismet-Hurmuzlu-ugurlandi/435565> (Erişim tarihi: 1.08.2020)

http-1: <https://www.hurriyet.com.tr/yedi-kocali-hurmuz-geliyor-5560382> (Erişim tarihi: 1.09.2020.)

http-2: <http://vadetamam.blogspot.com/2014/12/saddam-huseyin-30-aralk-2006.html?m=1> (Erişim tarih: 11.10.2020.)

<http://bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=11130>

Ses Kayıtları

Hürmüzlü, Ö. (Konuşmacı). (2019). *Ötüken Hürmüzlü ile Söyleşi*. (CD). Ankara

EKLER

ÖTÜKEN HÜRMÜZLÜ İLE SÖYLEŞİ

Kendinizden bahseder misiniz?

Ben Ötüken Hürmüzlü 1974 Ankara doğumluyum. Ankara Konservatuvarı Tiyatro bölümü oyunculuk mezunuyum. 90 yılından beri de Devlet Tiyatro sanatçısıyım. İşte oyunlar işte diziler falan derken hayat devam ediyor.

Rahmetli babanızın etkisi var mıydı bu mesleği seçerken?

Çok, ilk başta pilot olmak istedim küçükken. Tek isteğim buydu sonra babamın oyunlarına gelerek ve kulisleri görerek, sahneye çıkarak, oyuncularını tanıyarak içime bir düştü bir daha da çıkmadı. Yani babam sayesinde oldu. Bu arada babam benim ilk hocamdır. İlk hocam, ilk yol göstericimdir ve örnek aldığım hem sanatı hem kişiliği. Ayrıca bana büyük bir miras bırakmıştır tiyatro dalında çok sevilen çok sayılan biriydi onun oğlu olmak bir sıfır galip başlamak gibi bir şeydi.

Allah rahmet eylesin.

Teşekkür ederim. Amin.

Rahmetli ismet Hürmüzlü nereli nerede doğmuş doğum yeri doğum tarihi

1938 Kerkük'te dünyaya geliyor. 12 kardeşin beşincisi. Yedi erkek beş kızlar

Sizde bir kimliği veya nüfus cüzdanı var mı?

Var. Bir dahakine getiririm. Hiç aklıma gelmedi açıkçası ki doğum gününü Türkiye'ye geldiği zaman şöyle belirliyor Çanakkale Zaferi'nin olduğu gün. Yani 17 Mart. Kendisi söylüyor bunu yani diyor ki benim doğum günüm madem Türkiye Cumhuriyeti bunu istiyor hangi ayda doğdu. Şimdi Kerkük'te böyle bir şey yok tabi.

Babaannem de bilmiyor hatırlamıyor çünkü on iki tane çocuğu var. Babam da diyor ki o zaman Çanakkale Zaferi'ni inanılmaz şey yapardı onun için bir tutkuydu Çanakkale. O yüzden kendi doğum gününü diyor ki Çanakkale zaferinin olduğu gün olsun ve nüfusuna öyle geçiriyor. 17 Mart 1938 Türkiye'deki kaydı böyle.

Peki, hangi okuldan mezun ilk, ortaokulu?

Sanırım mahalle okulu, sonra orda Liseyi bitiriyor ve on sekiz yaşında Türkiye'ye geliyor. On sekiz yaşındayken Ankara Devlet Konservatuarı'na giriyor yatılı olarak okuyor. O zaman konservatuvar bir lise gibiydi. Liseyi baştan okuyorlar sonra üniversitesini okuyorlar yani yedi yıl sürüyor o zaman Türkiye'deki konservatuvar eğitimi öyle.

Kardeşlerinden bir tek kendisi mi geldi?

Evet, yalnız tek başına. Abdülrahman Kızılay zaten beraber kardeş gibiydiler ikisi de geliyor. Abdülrahman Kızılay kontrbas okuyor. Belki bu bilinmiyordur çoğu yerde. Babam da oyunculuk okuyordu. Burada sadece uzaktan akraba burada Kerküklü büyükleri var. Onlar tabii ki çok büyük kol kanat geriyorlar her türlü şeyle ilgileniyorlar. Onların sayesinde ve bunu babam hep söylerdi. Bir de Türkiye Devleti.

Babam geldiği zaman Türkiye Türkçesi bilmiyordu Türkmence konuşuyordu. Fakat Konservatuvar için çok iyi bir Türkçe bilmek lazım. O zaman Devlet Tiyatronun genel müdürü konservatuvar müdürü Cüneyt Gökçer dünyanın sayılı oyuncularından biridir burada. Diyor ki sen kalkıp oradan buraya kadar geldin ve oyuncu olmak istiyorsun biz seni alacağız diyorlar. Parçaları Türkmence oynuyor dört, beş tane tirat dediğimiz yani monolog hazırlıyor onlara ve Türkmence oynuyor. Çünkü doğal olarak Türkiye Türkçesi bilmiyor. Türkmence konuştuğu hâlde diyor ki sen bizim için şeref konuğusun. Oradan kalkıp bir Türk olarak buraya geliyorsun ve bu işi yapıyorsun. Ardından babamı alıyorlar ve en yüksek puanlarla birincilikle bitiriyor. Konservatuarı bütün bölüm bütün senelerinde şunu anlatırdı; gece gündüz uyumadan Türkçe çalışırdım derdi. O kadar çok çalışmış ki Türkçesini düzeltmek için sonra tabii ki hani konuştuğu zaman Kerküklü olduğunu anlamazdınız. Ama mesela arkadaşlarla bir araya geliyor hemen Türkmence konuşmaya başlıyorlar. Hikâyesi böyle başladı.

Peki, annesi babası hiç karşı çıktı mı?

Şöyle, özellikle babaannem çok destek vermiş. Babaannem Türk Hatay, daha doğrusu Hatay değil aslında şöyle babası Hatay Emniyet müdürü Osmanlı'nın. Dedemle tanışıyorlar evleniyorlar Kerkük'e gidiyorlar. Gelin gidiyor yani babaannem. Babaannem çok destek veriyordu dedem de bu işte siyasi sebeplerden dolayı yapmasını istemiyor. Çünkü babam diyor ki ben Arapça oynamam ben Türkçe oynayacağım. Dedem tabii ki yapma etme işte başına bir şey gelir ki haklı da o yüzden karşı çıkıyor. Ama şunu anlatırdı

Babam ilk oyunumda hiç beklemezdim *Baykuş* oyununda sahnede ilk önde dedem oturuyordu. Sırf ona destek olmak ve seyretmek için gelmiş.

Sonra çok büyük destek olmuş her türlü. Onun sırası da gelince onu anlatabilirim. Bir de şöyle bir şey de vardı babam konservatuvarı bitiriyor Türkiye'deki Konservatuvarı. O zaman Konservatuvarı bitirir bitirmez Devlet tiyatrosuna alıyorlar sizi. Çünkü Türkiye'de oyuncu yok. Hemen son sınıftayken maaşınız yatmaya başlıyor kadroya giriyorsunuz ve oyunlarda oynamaya başlıyorsunuz. Çünkü oyuncu yok hemen gelsinler ki filan diye babam diyor ki Devlet Tiyatrosuna girmeyeceğim. Devlet Tiyatro genel müdürü Cüneyt Gökçer diyor ki İsmet yapma bunu. Ama babam hayır diyor ben diyor Kerkük'e döneceğim. Hayat hikâyesi asıl bence bu önemli olan kısmı.

Tekrar Irak'a döndü mü? Ne zaman?

Evet, 26-27 yaşlarında falan. Diyor ki benim oraya bir borcum var. Ben orda gidip Türkmen tiyatrosunu kuracağım. Çünkü amacı oydu. Irak Türkmen Tiyatrosunu kuracağım ve biz orda Türkmence oyunlar oynayacağız diyor ve dönüyor. Cüneyt Gökçer diyor ki yapma etme hani bak burada çok büyük imkân kazandın. Hayır diyor ve dönüyor. Oynuyor da tiyatrosunu da kuruyor. Türkmen Kardeşler Tiyatro Topluluğu olabilir. Ona bakmam lazım.

Kuruyor ve oynamaya başlıyorlar. Kendisi gibi olan Türkmen tiyatrocularla beraber. Türkmen'in ilk tiyatrosudur. Kerkük'te kurulan ilk tiyatrodur babamın yazdığı oyunları oynuyor. Fakat inanılmaz baskılar inanılmaz tehditler şunlar bunlar derken dedem diyor ki İsmet seni burada barındırmayacaklar Türkiye'ye dön. Üçüncü yılın sonunda dönmek zorunda kalıyor. Çünkü yaptırtmıyorlar. Dönüyor ondan sonra Devlet Tiyatrosuna giriyor.

Türkiye'ye ilk Ankara'ya mı geldi?

Evet.

Ankara'yı seçme nedeni var mıydı acaba?

O zaman konservatuvar sadece Ankara'da var. Onun için Ankara'ya geliyor. Onun da şöyle bir hikâyesi vardı aslında ilk amacı Amerika'ya gitmek. Küçüklüğünden beri şunu yaparmış evde işte ailesi içinde oyunlar oynarmış. Annesi babası kardeşi oturup seyrederlermiş. Sonra bir grup kuruyorlar o zaman Müslüman kadınların sahneye çıkması

yasak biliyorsunuz. Süryani, Arap arkadaşları var kadın onlarla çıkıp oynuyorlardı. Bu da Irak'ta bir ilktir mesela. Daha lisedeler çıkıp Süryani arkadaşlarla beraber oyun oynuyorlar.

Kaç yaşındaydı?

16-17. yaşlarında Türkmen erkekler var. Fakat kadınlar Hristiyan. Çünkü Müslüman kadınların sahneye çıkması yasaktı ki zaten siz de biliyorsunuz bu Türkiye'de de çok sonradan aşılmış bir şeydi. Sonra bir gün tabi o zaman Kerkük'e İngilizlerden dolayı petrol rafinerinde çalışıyor. Bu sırada gece görevlisi vanaları kontrol eder inanılmaz İngilizcesi vardı anadili gibi. Size şöyle komik bir şey anlatayım Türkiye'ye geldiği zaman Kerküklü diye yüzme bilmiyordur. Irak'ta nerde deniz var ki yüzecek diyorlar ama babam çocukluğundan beri havuzlarda yüzdüğü için bu BP'nin havuzlarında acayip yüzerdi.

Başka hangi dilleri vardı İngilizceden başka?

Arapça, İngilizce, Farsça ama Farsçaya o kadar hâkim değildi. Mesela Fuzuli'yi kendi dilinden okurdu. Okuyarak çalışarak öğrenmiş çok yetenekliydi Allah vergisi bir şeyi vardı. Şöyle bir şey oluyor işte sinemalara gidiyordu o zaman işte Amerikan filimler geliyor.

Bir gün bir filmi seyrediyor aradan zaman geçiyor aynı yönetmenin başka bir filmi daha geliyor. Onu da seyrediyor ve babam bir şeyi fark ediyor. İki filmde iki tane sahne aynı yani yönetmen aynı sahneyi yeni filminde kullanmış. Babam Amerika'ya İngilizce mektup yazıyor. Ben Irak'ın Kerkük kentinden sizin filmlerinizi seyrettim. Filmde şöyle bir şey gördüm ve gönderiyor.

Aradan zaman geçiyor tabi. Amerika'dan babama bir cevap diyor ki sen kimsin sen bunu nasıl fark edersin Irak'ın bir şehrinde ve bu şartlarda diyor yönetmenin kendisi bizzat mektup yazıyor. Babam diyor ki ben meraklıyım oyuncu olmak istiyorum zaten. Ardından böyle bir cevap geliyor; hemen izin alıyorsun aیلenden Amerika'ya geliyorsun hemen. Seni burada bir oyunculuk okuluna sokacağız ve burada okuyacaksın. Babam da diyor ki ben Amerika'da değil Kerkük'te tiyatro yapmak istiyorum. Babam çok milliyetçiydi. Diyor ki ben orda yapamam ben burada yapacağım kendi toprağında yapacağım tiyatroyu.

Sonra Türkiye'deki büyükleri diyor ki yani dedemin Türkiye'deki arkadaşları İsmet'in böyle bir şeyi var Ankara'ya gelsin Ankara'da dünya çapında bir okul bir konservatuvar var. Gelsin burada başlasın ve bu sayede babam Ankara'ya geliyor.

Kerkük'e gelip gitmeye devam etmiş miydi?

Tabi, amcalarım, dayılarım çok sık gelirlerdi. O zaman Irak nispeten daha rahattı. En büyük amcam mesela arabaya atlardı geze geze Gaziantep, Urfa, Hatay ve Ankara'ya gelirlerdi.

Kardeşleri nerede şimdi?

Zaten altı kaldılar diğerleri rahmetli oldu. Yani altı kardeş kaldı onlar da Kerkük'teler

Annesi ve babası ne zaman vefat etti?

Yılıni tam hatırlamıyorum. Ama Türkiye'ye geldikten sonra ve hatta vefat haberini sahnedeyken oyun başlamak üzereyken almıştı. Önce dedem vefat ediyor ondan sonar babaannem. İkisinin de cenazesine gidemiyor. İşte bizim de böyle bir işimiz var. Oyunu bırakmadığı için gidemiyor. Babam için tiyatro kutsaldı.

İlk yazmaya ne zaman başladı? Veya onu etkileyen bir hoca ya da tiyatrocı var mıydı?

Şöyle söyleyeyim. Cüneyt Gökçer'di onun idolü ve oyuncu abileri de vardı mesela Yıldırım Önal onu da hep örnek almıştır. Yazmaya ise sanırım 50-55 yaşından sonra başlamış. Evet, geç başlamış. Çünkü ondan önce oyunculuk ve yönetmenliğe ağırlık vermiştir.

İlk yazdığı kitap neydi deneme mi? tiyatro mu? şiir mi?

Şiirleri zaten gençliğinden beri vardı. Ama tabi basılı bir şey yoktu. Yani şiir kitabı yok.

Kaç kardeşsiniz?

Üç kardeşiz. Ayrıca babam şöyle bir şey yapıyor Türkiye'nin darbe öncesi yani 80 öncesi zamanlarında biliyorsunuz sağ, sol kavgası vardı Türkiye'de özel tiyatrolarda kendi oyunlarını oynuyorlar babam da kendi özel tiyatrosunu kuruyor ve *Kürşat*

İhtilali'ni oynuyor. Niyazi Genç Osmanoglu'nun *Kürşat İhtilali* oyunlaştırıyor. Yani buradaki hem Türkmen hem Türk milliyetçi gençlerle *Kürşat İhtilali*'ni oynuyorlar. O zaman siyasi ortamında bir saf tutuyor yani benim adım oradan da geliyor Ötügen kardeşim de Kürşat'tır. Yani bizim adımız oradan geliyor. Üçüncü kardeşimin de ismi Mehmet.

Peki, ilk ne zaman evlendi? İlk evliliği?

Sanırım 31-32

Yazar çevresi var mıydı Ankara'da veya Türkiye'de daha doğrusu? Veya takip ettiği, izlediği tiyatrocular?

Çok çok var yani nasıl söylesem mesela Kur'anı Arapçasından okurdu babam ve birçok yorumun yanlış olduğunu söylerdi mesela ben ondan öğrendim bir sürü şeyi. Babamın tercümeleri var yaptığı mesela o zaman videolar vardı veya kasetler ben bunu hatırlıyorum ki beni de götürürdü yanına tabi daha küçüktüm o zaman.

Arapça mesela dizileri Türkçeye çevirirdi. Burada ise seslendirme yaparlardı babamın çevirisi üzerinden. İngilizceden çevirileri vardı. Bizde mesela Stanislavski, dünya tiyatrosunun temel taşıdır. Yani oyunculuk sanatının başucu kitabıdır yazdığı kitaplar. Babam ise Türkiye'ye geldiği zamanlar Türkiye'de bu kitaplar yok Irak'ta vardı Türkiye'de pek yoktu. *Mesela Bir Aktör Hazırlanıyor* Stanislavski'nin ve *Bir Karakter Yaratmak* babam yabancı şeyden takip ediyor. Babam onları çeviriyor. Ama paragraf çeviriyor mesela hani o anda derste bir açıyor kitabı diyor ki burada bunu yazıyor mesela. Yani bütün büyük yazarları takip ederdi. Şairleri takip ederdi. Şiiri çok severdi.

Kaç oyunu var? Kaç oyunda yönetmenlik ve kaçında kendisi oynadı?

Sadece Ankara'da değil Devlet Tiyatrosu'nun ilde sahnesi var. On iki ilin nerdeyse tamamında oyun yönetti. Yani şöyle söyleyeyim. Adana, Bursa, Trabzon, Diyarbakır, Erzurum, Konya, Ankara, İstanbul. Hepsinde oyun yönetti. Bizde o bölgelerde aynı Ankara gibi Devlet Tiyatrosu sahneleri ve oyuncularını var. Ayrıca aynı zamanda Elazığ Devlet Tiyatrosu'nun kurucu müdürüydü ve orayı, binasını açan, kuran babamdır.

Edebiyatla ilgili hiçbir yazısı oldu mu?

Yok, hep tiyatro üzerine yazılar yazdı. Tiyatro metinleri üzerine.

Tiyatro sevgisi nereden geldi?

Doğuştan varmış babamda.

Çünkü Kerkük'te hiç yoktu tiyatro dimi?

Aynen öyle ve zaten babamın mucizesi şurada bence. Hiçbir örneği yok hayatında. Yani mesela benim örneğim var babam. Ankara'da büyüdüm, Türkiye Cumhuriyetinde yaşadım, çocukluğumdan beri bunun içindeyim. Babamın ise hiçbir şeyi, örneği yoktu. Ailesinde de yok, etrafında yok Kerkük'te yok zaten. Bilmiyorum öyle doğmuş öyle söyleyeyim. Onun mucizesi asıl burada kimse inanmıyormuş buraya geldiği zaman nasıl yani tiyatro seyretmeden.

Şimdi Ankara Konservatuarı ben girerken de öyleydi. Sizden dört beş tane parça istiyor. Tirat diyoruz biz onlara yani tek kişilik oyunlar hazırlıyorsunuz ezberliyorsunuz çıkıp onları oynuyorsunuz. Bir jüri var karşınızda siz onları oynuyorsunuz onlar size not veriyor. Beğenirlerse alıyorlar. Babam hiçbir örneği olmadan bunu çalışıyor. Hocaları diyor ki sen bunu nereden öğrendin. Bilmiyorum diyor. Bu bence asıl mucizesi. Yani hikâyenin öncesi yok.

Babanızı Türkmen tiyatrosunun neresinde görüyorsunuz?

Türkmen tiyatrosunu yapan adam. Türkmen tiyatrosu onun sayesinde var. Türkmenler tiyatro tanıştıysa babam sayesinde.

Peki, kendini Tiyatroda bir yerde gördükten sonra tekrar Irak'a gidip de bir oyun yaptı mı?

Evet, hatta Türkiye'ye turnaya geldiler burada oyun oynadılar. Orada Irak Türkmen Tiyatrosu diye bir tiyatro topluluğu kurdu.

Hangi tarihte?

2009-2010 olabilir. Oraya gidiyor bir tiyatro topluluğu kuruyor dediğim gibi. Orda oyun yönetiyor. Hatta o oyunu Türkiye'de turna yaptı. Burada oynadılar. Ankara, Konya'ya gittiler. Bayağı kurmuştu yani. Sonra ömrü yetmedi.

Kerkük'te ilk sahneye koyduğu tiyatro oyunun ismi neydi?

Hatırlamıyorum.

Peki, başta dediğiniz *Baykuş* oynattığında kaç yaşındaydı?

16- 17 falan. İlk oyunu. Sonra da *Bir Yabancı* Kerkük'te oynuyor. İkinci girişinde yani Konservatuvarı bitirip dönüyor ya işte *Bir Yabancı*'yı orda oynuyor. Bu arada *Bir Yabancı* kendi hikâyesidir neredeyse. Ayrıca *Sonsuz Gerçek Sanatına Doğru Oyunculuk* kitabı bir tiyatro metodu kitabıdır. Tıpkı Stanislavski ve Brecht gibi. Bunlar Dünya tiyatrosunun temel taşıdır. Babam da kendi inancına, kendi tiyatro bakış açısına göre bir metot belirliyor ve bu kitabı yazıyor. Yani oyunculuk üzerine bir kitaptır.

Son soru babanızla dair unutmadığınız bir anısı var mıdır?

Çok, mesela demin bahsettiğim bu *Silvanlı Kadınlar* yani onu yönetip benim oynadığım oyun benim için asla unutulmayacak bir şeydir ve dediğim gibi hiçbir şekilde hiçbir bana torpili bırakın tam tersi daha da sert davranmasıdır. Yani babamın mizacı böyleydi asla adam kayırmak, işte torpil yapmak, yaptırmak asla olmazdı. Onun kitabında yazmazdı. Tiyatroya da o gözle bakardı. Derdi ki burası kutsal bir yer burada eğer oluyorsan bunu hak etmek zorundasın.

Şunu söylediğini de duydum, yeni oyunculara “sahnenin ortasında duramazsınız. Durmanız için kırk fırın ekmek yemeniz lazım” bu gözle bakardı tiyatroya çünkü hayata da böyle bakardı.

Aldığı ödülleri var mıydı?

Tarsus Uluslararası Tiyatro festivalinde ödülü var. Yurtdışında da oyunlar yaptı. Yugoslavya da, Rusya'da, Tataristan'da oyunlar yaptı ve orda ödülleri var. Yani en iyi oyun ödülü var, en iyi yönetmen ödülü vardı aynı zamanda.

Son olarak babam çok iyi bir babaydı. Ama tiyatro ve Türkmen davası babam için hep birinci sıradaydı.

Vefatının tarihi?

19 Ocak 2013

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Enji Toson Salahaddin ALTORMALİ

Yabancı Dil : Irak Türkmençesi, İngilizce, Arapça, Türkçe.

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2018, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
- 2012, Kerkük Üniversitesi, Beşeri Bilimler Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü
- 2008, Barış Kız Lisesi